

Lemmikkieläimelle osoitettu puhe keskusteluna

Anne Saarikalle
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Suomen kielen maisteriopinnot
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2016

Sisällys

1. JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen taustaa ja tutkimuskysymykset	1
1.2 Lemmikkieläimelle puhuminen puhetapahtumana	2
1.3 Aineisto	5
2. AIEMPI TUTKIMUS	8
2.1 Lapselle osoitetun puheen tutkimus	8
2.2 Lemmikkieläimelle osoitetun puheen tutkimus	9
3. TUTKIMUKSEN TEORIATAUSTA JA KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ	13
3.1 Teoriatausta	13
3.1.1 Keskustelunanalyysi metodina	13
3.1.2 Puheaktiteoria	15
3.2 Keskeisiä käsitteitä	18
3.2.1 Direktiivien piirteitä	18
3.2.2 Kysymys toimintatyypinä	19
4. KESKUSTELUNOMAISUUS LEMMIKKIELÄIMELLE OSOITETUSSA PUHEESSA	21
4.1 Direktiivit	21
4.1.1 Imperatiivimuotoiset direktiivit	22
4.1.2 Interrogatiivimuotoiset direktiivit	30

4.1.3 Passiivimuotoiset direktiivit	34
4.1.4 Deklaratiivimuotoiset direktiivit	35
4.1.5 Finiittiverbittömät direktiivit	36
4.1.6 Paralingvistiset direktiivit	38
4.2 Kysymykset	41
4.2.1 Hakukysymykset	42
4.2.2 Vaihtoehtokysymykset	46
4.3 Deklaratiivit	54
5. LOPUKSI	59
LÄHTEET	62
LIITE: Litterointimerkit	66

Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Suomen kielen maisteriopinnot

SAARIKALLE, ANNE: Lemmikkieläimelle osoitettu puhe keskusteluna

Pro gradu -tutkielma, 65 sivua + 1 liitesivu

Huhtikuu 2016

Tutkielmassa selvitetään, kuinka omistajan ja lemmikkieläimen välinen vuorovaikutustilanne etenee keskusteluna. Tavoitteena on tarkastella keinoja, joilla omistaja pyrkii kietomaan ei-kielellisen eläimen mukaan keskusteluun.

Tutkimusmenetelmänä on keskusteluanalyysi. Vaikka omistajan ja lemmikin välinen vuorovaikutustilanne ei vastaakaan käsitystä perinteisestä keskustelusta, siinä on paljon piirteitä, joita voi tarkastella keskusteluanalyysin tarjoamin keinoin. Aineistona on kissalle, kaniinille ja hamsterille osoitettua puhetta sisältäviä kuva- ja äänitallenteita, joiden yhteispituus on reilut kolme tuntia.

Kanssakäyminen lemmikkieläimen kanssa on kauttaaltaan vuorovaikutushakuista. Kommunikointi on hyvin toimintakeskeistä, mutta tilanteet etenevät myös keskusteluna. Omistaja esimerkiksi osoittaa lemmikkieläimelleen runsaasti direktiivisiä ja interrogatiivisia lausumia, joilla hän pyrkii saamaan eläimen keskustelun osalliseksi. Eläimen toiminta ja ääntely tulevat usein tulkituiksi vuoroina, jotka huomioiden omistaja vie keskustelua eteenpäin. Keskustelusekvensseissä voidaan havaita vieruspareja, kun eläimen ”vuorot” asettuvat etu- tai jälkijäseniksi. Vaikka eläin siis saattaa vaikuttaa keskustelun etenemiseen, asetelma on hyvin epäsymmetrinen ja keskustelu pohjautuu pitkälti omistajan tulkintoihin.

Omistajan puheen paralingvistiset piirteet, kuten äänenvoimakkuus ja intonaatio, ovat tärkeässä osassa lemmikille puhuttaessa. Vaikka eläin ei ymmärrä omistajansa puhetta, sen on joskus mahdollista paitsi toiminnallisten myös paralingvististen vihjeiden avulla tunnistaa omistajansa intentio. Muun muassa tämä selventää hieman sitä, miksi eläimelle ylipäättään puhutaan. Äänellä kommunikoidaan sekä ihmisten että eläinten kesken.

Asiasanat: keskusteluanalyysi, hoivakieli, lemmikkieläimet

1. JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustaa ja tutkimuskysymykset

Eläimelle puhuminen ei kuulu kaikkien arkeen, mutta lemmikkieläimen omistajalle se on osa jokapäiväistä elämää. Oman lemmikin kanssa on nimittäin tavallisesti suhde, johon liittyy puhetta. Kanssakäymisessä eläimen kanssa tärkeitä ovat ei-kielelliset keinot, kuten eleet, koskeminen sekä yhteinen toiminta, mutta usein omistaja tuntuu yrittävän ulottaa kommunikaation myös kielen tasolle. Tarkastellessa omistajan lemmikkieläimelle osoittamaa puhetta huomaa, että se muistuttaa rakenteeltaan keskustelua. Omistaja saattaa esimerkiksi esittää eläimelle kysymyksiä, jotka ovat luonnollinen keskustelun piirre – ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Äkkiseltään tuntuu epäloogiselta, että ihminen esittää kysymyksen olennolle, joka ei ymmärrä kielellistä viestiä tai edes sitä, että on esitetty kysymys, johon tulisi vastata. Moni lemmikinomistaja kuitenkin suhtautuu eläimeen kuin kuulijaan, joka ymmärtää, mitä sille sanotaan, ja joka osallistuisi keskusteluunkin, jos vain pystyisi. Lemmikille usein jutellaan kuin kenelle tahansa läheiselle huolimatta siitä, että eläimen mahdollisuudet osallistua keskustelun kulkuun ovat varsin olemattomat. Vaikka suhde lemmikkiin olisi kuinka läheinen, rajoittaa vuorovaikutuksen syvenemistä se tärkeä seikka, että osapuolista vain ihminen osaa puhua.

Kiinnostuin lemmikkieläimille puhumisesta jo lapsena kummastellessani ajoittain isäni juttelua perheemme koiralle. Hänen puheensa muuttui aivan erilaiseksi kuin normaalisti, ja pohdin, mitä noissa keskustelutuokioissa oli meneillään. Mistä oikein on kyse, kun ihmiset heittäytyvät jutustelemaan koiran kanssa tai vaikkapa käskivät hamsteria? Lemmikeille puhuminen on mielestäni saanut ihmeellisen vähän yleistä huomiota, vaikka se puherekisterinä on hyvin mielenkiintoinen. On kiehtovaa tarkastella, kuinka ihminen yrittää viestiä toiseen lajiin kuuluvan olennon kanssa. Lajienvälistä kielimuuria näytetään yritettävän rikkoa esimerkiksi poikkeavalla intonaatiolla ja kielen muilla primitiivisillä ilmaisukeinoilla. Lemmikkieläimelle puhuminen kuuluu hoivakieleen, jota käytetään intiimeissä tilanteissa, erityisesti lapselle tai rakastetulle puhuttaessa (Toivainen 1993: 28). Pyrkimys viestiä eläimen kanssa tuokin kieleen paljon samoja piirteitä kuin lapselle osoitettu puhe (esim. Mitchell 2001). Hoivaava puhetapa voi aktivoitua myös puhuttaessa esimerkiksi vanhuksille, ulkomaalaisille, omalle kumppanille tai jopa kasveille. Kielenkäyttötilanteita yhdistää se, että niissä kuulijan ymmärrys on rajallinen, tai ainakin sitä pidetään sellaisena. (DePaulo & Coleman 1986.) Paitsi pienen lapsen myös lemmikkieläimen tapauksessa kyse lienee sekä kiintymyksen välittämisestä että

kuulijan rajallisesta kyvystä ymmärtää kieltä.

Tämän tutkimuksen kiinnostuksen kohde on ihmisen ja eläimen välinen vuorovaikutussuhde ja tarkemmin se, kuinka lemmikkieläimen omistaja pyrkii rakentamaan vaikutelmaa kielellisestä vuorovaikutuksesta. Kun omistaja esimerkiksi esittää lemmikkieläimelle kysymyksiä tai ohjaa tämän toimintaa direktiivein, hän implikoi, että yhteiselle kielelliselle kommunikaatiolle on todellisuus pohja. Kun eläin ei kuitenkaan omistajansa puhetta ymmärrä, syntyy vuorovaikutustilanteeseen ongelmia, jotka omistaja joutuu ratkaisemaan jollakin tavalla. Tutkimalla sitä, kuinka omistajan puhe järjestyy keskustelulle ominaisiksi vuoroiksi, on mahdollista tarkastella lemmikkieläimelle puhumiseen liittyviä erityispiirteitä.

Tutkimukseni on lähtökohdiltaan keskusteluanalyttinen. Vaikka omistajan puhe lemmikkieläimelle ei vastaa käsitystä tyypillisestä keskustelusta, se kuitenkin sisältää paljon piirteitä, joita on mahdollista tarkastella keskusteluanalyysin tarjoamin keinoin.

Tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Millaisin kielellisin keinoin omistaja tuo lemmikkieläimelleen osoittamaansa puheeseen keskustelun ja vuorovaikutuksen tuntua?
2. Kuinka omistajan ja lemmikin välinen ”keskustelu” rakentuu vieruspareiksi, kun toisen osallisen panos on olematon?

Vuorovaikutushakuiset kysymykset ja direktiivit ovat oivallisia kohteita tarkasteltaessa puhetilanteen keskustelunomaisuutta. Tutkielmassani päähuomio onkin lausumissa, jotka ovat muodoltaan tai puhefunktioltaan direktiivisiä tai interrogatiivisia. Tutkielman loppupuolella käsittelen melko lyhyesti deklaraatiivimuotoisia lausumia osana keskustelusekvenssiä.

1.2 Lemmikkieläimelle puhuminen puhetapahtumana

Eläimen ja ihmisen välillä voi kiistatta olla viestintää. Kissa pystyy ilmaisemaan omistajalle olevansa nälkäinen, omistaja kykenee viestimään koiralle haluavansa leikkiä ja niin edelleen. Omistajan ja lemmikin välinen vuorovaikutus on tyypillisesti hyvin toimintakeskeistä, mutta myös kielellä on siinä asemansa. Kun omistaja puhuu lemmikkieläimelleen, on kyse pragmaattisesti varsin omintakeisesta

puhetapahtumasta, johon viittaaminen ”keskusteluna” saattaa vaikuttaa liioittelulta, jopa huumorilta. On kuitenkin hankala määritellä tyhjentävästi, mikä on ”keskustelua” ja mikä ei. Yhden määritelmän mukaan keskustelu on vapaamuotoinen tilanne, jossa vähintään kaksi osallista puhuu vuorotellen (Levinson 1983: 284). Tyypillisessä keskustelussa osalliset voivat esimerkiksi esittää väitteitä, ottaa kantaa, kysyä, vastata, selitellä, reagoida toisen puheeseen, työstää yhdessä jotakin ajatusta tai ongelmaa ja niin edelleen. Aina osalliset eivät kuitenkaan ole kommunikatiivisesti samalla tasolla, vaan he voivat erota toisistaan esimerkiksi aktiivisuudessa tai kielellisissä taidoissa. Kun osanottajien kielelliset tai kommunikatiiviset taidot ovat erilaiset, keskustelu on epäsymmetristä. Epäsymmetrisiä keskustelutilanteita ovat esimerkiksi terveen ja kehitysvammaisen välinen tai natiivin ja ei-natiivin kielenpuhujan välinen keskustelu. (Leskelä & Lindholm 2012: 12.) Eläimen ja ihmisen välinen ”keskustelu” on niin epäsymmetristä, että voi miettiä, onko kyseessä keskustelun sijaan pelkkä yksinpuhelu. Omistajan ja lemmikin välisissä keskusteluissa vain toinen osallisista käyttää luonnollista kieltä, jonka merkityksiin vastapuolella ei juuri ole pääsyä. Eläinten keskinäisessä kommunikaatiossa viestit menevät perille keinotekoisien symbolien sijaan muun muassa visuaalisten tai hajusignaalien avulla (esim. Korhonen 1993: 153–156). Kuitenkin myös eläimillä ääni on kommunikaatiota, vaikka ne eivät ihmisen tapaan käytäkään merkitysten välittämiseen sanoja eikä niiden ääntelystä voi erottaa syntaksia tai morfologiaa. Esimerkiksi lintu voi viserryksellään kutsua kumppania luokseen ja koira saattaa murinallaan pyrkiä karkottamaan tunkeilijan – eläimen tai ihmisen – ruokansa läheisyydestä. Hiljaisuus sen sijaan on monille eläimille merkki uhkaavasta vaarasta, ja samasta syystä myös ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa täydellinen hiljaisuus on epämukavaa (Jordania 2010). On siis perusteltua ja ymmärrettävää, että omistaja ainakin *yrittää* vahvistaa vuorovaikutusyhteyttä eläimen kanssa äänen eli puheen avulla. Kun omistaja puhuu lemmikilleen, eläin on tilanteessa kuulija, ymmärsi se kuulemaansa tai ei.

Eläin voi myös toiminnallaan tai ääntelyllään suorittaa tarkoituksellisia tekoja eli puheakteja. Juuri mainittu koiran murina omistajalleen voidaan katsoa puheaktiksi, samoin on helppo nähdä tarkoitukselliseksi teoksi vaikkapa kissan maukuminen ruokakaapin edessä. Lisäksi eläimen omistajat ovat taipuvaisia ylitulkitsemaan lemmikkinsä ääntelyä ja käytöstä intentionaaliseksi myös silloin, kun se ei sitä ole. Paitsi että lemmikkieläin voidaan asemoida kuulijaksi, se voi siis ääntelyllään tai toiminnallaan vaikuttaa puhetilanteen etenemiseen ja antaa panoksensa siihen, kuinka (omistajan) puhe rakentuu sekvensseiksi. Näin puhetilanteeseen syntyy vuorottelua, jolloin nopeasti tulkittuna keskustelun peruselementit – kaksi osallista ja vuorottelu – ovat läsnä. Puhetapahtumaan viittaaminen ”keskusteluna” onkin kokonaisuus huomioon ottaen mielestäni perusteltua, ja hypoteesini on, että

eläimelle osoitettu puhe myös jäsentyy keskusteluksi. Omistajan ja lemmikkieläimen välinen puhetilanne on keskusteluna kuitenkin äärimmäisen epäsymmetrinen. Kun kielellisesti heikommalla osapuolella on vain vähän keinoja osallistua keskusteluun, vuorovaikutus voi pohjautua lähinnä kompetenttimman puhujan tulkinnoille (Leskelä & Lindholm 2012: 15). Omistaja tulkintoineen määrittelee suuren osan sen, millaiseksi hänen ja eläimen välinen keskustelu rakentuu.

Kun voidaan olettaa, että kissa, kaniini tai hamsteri ei ymmärrä viestin kielellistä sisältöä, on tärkeää huomioida paralingvistiikan osuus omistajan puheessa. Kuten lapselle myös eläimelle puhuttaessa prosodiset piirteet ovat merkittävässä asemassa. Lapselle osoitetun puheen tutkimus on osoittanut, että vanhemman puheen äänenkorkeus, intonaatio ja äänensävy ovat tärkeitä jo vastasyntyneelle lapselle, jolla ei vielä ole minkäänlaista pääsyä vanhemman käyttämän kielen leksikaalisiin merkityksiin (Fernald 1992). Lasta esimerkiksi ilahdutetaan ja innostetaan vaihtelevalla sävelkululla, mutta rauhoitetaan matalalla äänellä ja laskevalla intonaatiolla. Äidin äänen akustiset piirteet vaikuttavat lapseen. (Fernald 1992: 411.) Prosodialla on siis primitiivistä kommunikatiivista voimaa, ja osa äänen piirteistä onkin sellaisia, jotka ovat yhteisiä sekä ihmisten että eläinten viestinnässä. Esimerkiksi äänen lähteen isoon kokoon viittaava matala ja kova äänentaajuus yhdistyy monella eläinlajilla uhkaavuuteen, kun taas korkea äänentaajuus ja melodisuus yhdistyvät ystävällisyyteen. (Morton 1977: 856.) Myös ihmiset käyttävät samoin periaattein intonaatiota välittämään asenteitaan (mp.). Ihmisten kielelle on luonteenomaista diskreettisyys eli merkityksellisten yksikköjen erillisuus. Eläinten viestinnässä diskreettisuutta esiintyy jossain määrin, mutta tyypillisempää on asteittaisuus. Esimerkiksi koira pörhistää niskakarvojaan sitä enemmän, mitä uhkaavampi se on. Ihmisten kielen paralingvistiset ainekset ovat viestinnässä samankaltaisissa tehtävissä kuin asteittaiset piirteet eläinten kommunikaatiossa. (Korhonen 1993: 181–183.) Lisäksi tiettytyyppisellä äänellä voi olla kaikenlaisiin kuulijoihin samanlainen vaikutus. Esimerkiksi äkillinen kova ääni lähes lajista riippumatta pelästyttää kuulijan ja keskeyttää tämän toiminnan. Samoin pehmeä, jatkuva signaali ja laskeva äänentaajuus vähentävät kuulijan toimintaa, kun taas nopeasti toistuva signaali ja dramaattinen äänentaajuuden muutos lisäävät aktiivisuutta. (Rendall & Owren 2002: 307–308.) Äänellä siis vaikutetaan kuulijaan osin samanlaisin periaattein, oli tämä sitten ihminen tai eläin. Prosodisten piirteiden korostaminen eläimelle puhuttaessa näyttäytyy tältä pohjalta varsin luontevana. Vaikka omistajalla ja hänen lemmikkieläimellään ei ole yhteistä kieltä, tarjoaa paralingvistiikka fyysisen toiminnan ohella jonkinlaisen mahdollisuuden yhteisen kommunikaation olemassaololle.

Jokaisella lemmikinomistajalla lienee näkemyksensä siitä, ymmärtääkö oma eläin jotain sille puhutusta kielestä, ja ymmärrettävästi nämä näkemykset vaihtelevat myös lajin mukaan. Kattavaa ja

objektiivista kokonaiskuvaa siitä, paljonko eri lajit ymmärtävät ihmispuhetta, ei ole tämänhetkisen tutkimustiedon valossa mahdollista muodostaa. Olen kuitenkin tarkoituksella jättänyt koirat omistajineen tämän tutkimuksen ulkopuolelle, sillä ihmisen ja eläimen välisessä vuorovaikutuksessa koira on erikoistapaus. Koiran voi muita lemmikkieläimiä helpommin opettaa ymmärtämään ilmauksia, ja kanssakäyminen koiran kanssa on muutenkin erityislaatuista muihin eläimiin verrattuna. Tätä tukevat paitsi arkihavainnot myös tutkimus. Haren ja Tomasellon (2005) mukaan koiran ja ihmisen välisen vuorovaikutuksen sujuvuudella on pohjansa evoluutiossa. Kun ihminen kesytti koiran seurakseen ja avukseen, tämä käynnisti evoluutioprosessin, jonka seurauksena valikoituivat parhaiten ihmisen kanssa toimeen tulevat yksilöt. Nykykoirat osaavat esimerkiksi tulkita kädellä osoittamisen vihjeeksi siitä, että käden osoittamassa suunnassa on jotakin huomionarvoista. Edes simpanssit eivät pysty tähän. (Hare & Tomasello 2005: 439.) Myös se, että koira jossain määrin voi ymmärtää puhetta, on näytetty tieteellisesti toteen. Ääninauhalle tallennetuilla käskyillä tehty tutkimus osoitti, että koira ei havaitse puhetta ainoastaan fyysikaalisena äänenä vaan erottaa äänteitä toisistaan (Fukuzava, Mills & Cooper 2005: 117). Koirille osoitettua puhetta tutkinut Mitchell on todennut, että koiralle puhuminen on sekä järkevää että järjetöntä. Koiralle puhuminen heijastelee käsitystä, että koirat ymmärtävät perussanastoa ja esimerkiksi komentoja, mutta toisaalta koirille puhutaan myös tavalla, joka eittämättä menee yli niiden ymmärryksen. (Mitchell 2001: 183–184.) Ihmisen ja koiran vuorovaikutus voi silti olla verrattain sujuvaa, mikä ei voi olla vaikuttamatta myös koiranomistajan puheen piirteisiin. Lähes kaikki eläimille puhumiseen liittyvä vähäinen tutkimus on kuitenkin tehty puheesta koirille. Mielestäni tällöin on tutkittu nimenomaan koiralle eikä yleisemmin lemmikkieläimelle osoitettua puhetta. Erot koiralle ja kissalle puhutussa kielessä eivät välttämättä ole suuria, mutta on silti eri asia esimerkiksi käskeä kuulijaa, joka ymmärtää, ja kuulijaa, joka ei ymmärrä. Kun koirat jätetään huomion ulkopuolelle, lemmikkieläimet muodostavat vuorovaikutuksen ja siten myös tämän tutkimuksen aiheen näkökulmasta homogeenisemmän joukon. Minulla on ääninauhalle tallennettuna myös koiralle osoitettua puhetta, jonka siis rajasin tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Nauhalli koira pyydettyä muun muassa istuu, kierii ja antaa pusun. Jo pieni pintapuolinen vertailu aineistojen välillä osoittaa, että kuulijana koira on hyvin toisenlainen kuin vaikkapa kissa tai hamsteri.

1.3 Aineisto

Aineisto koostuu kissalle, kaniinille ja hamsterille osoitetusta puheesta, jota olen tallentanut ääni- ja kuvanauhalle eri tarkoituksiin pitkällä aikavälillä, vuosina 2001–2013. Tallenteet ovat viidestä eri

tilanteesta: Ensimmäisessä, vajaan tunnin pituisessa kuvatallenteessa neljä kissaa (Orvokki, Ritva, Saara ja Salli) omistajineen (Paula ja Jaana) on kokoontunut leikkimään toisen kissanomistajan kotiin. Tähän tallenteeseen viittaa analyysiluvussa nimellä *Kissat kylässä*. Toinen kokonaisuus koostuu kaniinin (Hiski) omistajan (Miina) juttelusta lemmikilleen. Yhteensä noin puolitoista tuntia pitkä äänitallenne on nauhoitettu eri ajankohtina, ja se on nimeltään *Kaniini*. Kolmannessa, 20 minuutin pituisessa kuvatallenteessa omistaja (Noora) harjaa kahta kissaansa (Raimo ja Malla). Tähän tallenteeseen viitataan nimellä *Kissojen harjaus*. Neljännessä, puolen tunnin pituisessa kuvatallenteessa kaksi omistajaa (Katariina ja Titta) leikkivät ja hoitavat kahta kissaansa (Miisa ja Masi). Tämä tallenne on nimeltään *Äiti, tytär ja kissat*. Viidennessä, vajaan puolen tunnin pituisessa kuvatallenteessa omistaja (Sonja) puhuu hamsterille (Nöpö) siivotessaan sen häkkiä. Tallenne on nimeltään *Hamsteri*. Informanteista Titta ja Sonja ovat koululaisia, ja muut ovat aikuisia naisia. Aineistossa on siis erilaisia vuorovaikutustilanteita, kuten leikkimistä, pelkkää oleskelua sekä hoivaa. Olin itse paikalla kaikissa tallennustilanteissa, mutta vältin parhaani mukaan osallistumasta kanssakäymiseen.

Eläimelle osoitetun puheen määrä tallenteissa vaihtelee tilanteittain: välillä puhe on jatkuvaa, mutta myös pitkiä puheettomia jaksoja esiintyy. Koska lausumien eli prosodisten yksikköjen erottelu on tästä puherekisteristä poikkeuksellisen haastavaa, aineistosta on vaikea laskea lausumien täsmällistä määrää. Tulkinnasta riippuen eläimelle osoitettuja lausumia on koko aineistossa yhteensä 500–1 000. Niiden analyysi perustuu litterointeihin, jotka on tehty Eeva-Leena Seppäsen *Keskustelunanalyysin perusteet* -teoksessa (1997) esittämien ohjeiden mukaan (ks. liite). Olen hieman soveltanut ohjeita omia tarkoituksiani paremmin vastaaviksi. Lausumien erottelun vaikeuden vuoksi käytän isoja kirjaimia jokaisen lausuman alun sijaan vain vuoron alussa. Olen myös merkinnyt intonaatioon liittyviä piirteitä välimerkein vain silloin, kun se on tuntunut tarkoituksenmukaiselta. Lemmikille osoitettu puhe on usein hyvin melodista, ja vaikka käsittelen analyysissä prosodian merkitystä yleisellä tasolla, intonaation jokaisen nousun ja laskun osoittaminen ei ole tässä työssä merkityksellistä. Tavallisesti keskustelunanalyysin litteraatioissa osoitetaan huomionuolella erityisen merkitykselliset rivit. Esimerkit tässä työssä ovat puhetilanteen pirstaleisuuden vuoksi melko lyhyitä, ja olenkin päätenyt käyttämään nuolten sijaan lihavoitua osoittamaan näytteestä oleellisimman kohdan tai oleellisimmat kohdat.

Kuvatallenteita analysoidessani minulla oli hyvä mahdollisuus ottaa huomioon vuorovaikutuksen ei-kielelliset piirteet, kun taas kaniinille osoitetun puheen äänitallenteesta ei voi tarkkaan tietää, mitä kielen ulkopuolella tapahtuu. En silti sitäkään analysoidessani ollut pelkän äänen varassa, sillä olin kuitenkin ollut tilanteissa paikalla. Maininnat pelkkänä äänenä tallennettujen

keskustelujen ei-kielellisistä tapahtumista perustuvat tilanteessa tekemiini huomioihin. Pelkän äänen tallentavan laitteen etuna on, että puhujan on helpompi unohtaa se kuin vaikkapa videokamera, jolloin asetelman vaikutukset aineistoon ovat pienemmät. Myös kuvaa tallentaessani tavoittelin kuitenkin mahdollisimman luonnollista tilannetta, ja uskon aineiston vastaavan hyvin kieltä, jota omistajat puhuvat lemmikeilleen normaalistikin. Kaikki informantit ovat ystäviäni tai heidän perheenjäseniään, ja myös tallennustilanteen ulkopuolella olen usein päässyt seuraamaan heidän kommunikointiaan lemmikkiensä kanssa. Lemmikinomistajien puhutavat eivät mielestäni havaittavissa määrin muuttuneet tallentamisen myötä.

Lemmikkieläinten ja omistajien nimet on muutettu. Eläinten nimien kohdalla olen kuitenkin tavoitellut samantyyllisiä nimiä kuin alkuperäiset. Aineiston eläimistä osa on saanut hyvin "ihmismäisen" nimen, mikä on mielestäni merkityksellinen seikka keskusteluasetelmia ajatellen. Se, antaako kissalleen nimeksi Mirri vai Ritva, voi kertoa asennoitumisesta lemmikkiin paitsi olentona myös (keskustelu)kumppanina.

2. AIEMPI TUTKIMUS

Lemmikkieläimelle puhutaan usein hyvin samalla tavoin kuin pienelle lapselle, ja näitä kahta puherekisteriä onkin verrattu useimmissa aihepiirissä vähistä tutkimuksista (esim. Hirsh-Pasek & Treiman 1982; Mitchell & Edmonson 1999). Pientä lasta ja eläintä puheen vastaanottajina yhdistää se, että kumpikaan ei osaa käytettävää kieltä mutta puhujan tunneside kuulijaan on vahva. Luvussa 2.1 käsittelen ensin lyhyesti lapselle puhutun hoivakielen tutkimusta niiltä osin, kuin se tämän tutkielman kannalta on oleellista. Luvussa 2.2 kartoitan lemmikkieläimelle osoitetun puheen tutkimusta.

2.1 Lapselle osoitetun puheen tutkimus

Äidin lapselleen osoittamaa hoivakieltä on kansainvälisesti tutkittu runsaasti, varsinkin 1970–80-luvuilla (esim. Fernald 1985; Kaye 1980; Newport & Gleitman & Gleitman 1977; Snow 1977; Snow & Ferguson 1977). Tavallisesti puhetapaan viitataan joko ilmauksella *child-directed speech (CDS)* tai *infant-directed speech (IDS)*, joista jälkimmäistä käytetään varsinkin vauvalle puhutusta kielestä. Yleinen käytetty termi on myös *motherese*, joskus muoto *parentese*. Tutkimuksen pääpaino on ollut siinä, kuinka äidin puhe vaikuttaa lapsen kielen kehitykseen. On todettu, että lapselle osoitetun puheen merkitys lapsen kielelliselle kehitykselle on hyvin tärkeä. Vanhempien lapselle puhuma kieli muodostaa pohjan, jonka varaan kaikki myöhempi kielenoppiminen nojaa. (Esim. Matychuk 2005: 369.) Tyypilliset piirteet lapselle osoitetussa puheessa ovat samoja kuin hoivakielessä ylipäätään, eli esimerkiksi hitaus, korkea äänentaajuus, liioitellut prosodiset piirteet ja toisto (Snow & Ferguson 1977). Pienten lasten on todettu kuuntelijoina suosivan tällaista hoivaavaa ja yksinkertaista puhetapaa, jonka intonaatio pitää huomiota yllä (Fernald 1985).

Lapselle osoitetussa puheessa leimallista on vuorovaikutushakuisuus, joka käsillä olevan tutkimuksen kannalta on oleellinen käsite. Vanhempi suhtautuu pieneenkin lapseen kuin tämä olisi jo kykenevä kunnon dialogiin (Snow 1977; Kaye & Charney 1980). Jo aivan pienen vauvan vanhempi pyrkii vuorovaikutukseen kanssakäymisessään lapsen kanssa. Jos lapsen käytöksessä on hiukankin jotain sellaista, jonka voi tulkita vuoron ottamiseksi keskustelussa, näin tehdään. Jos vauva ei ota vuoroaan, vanhempi esittää, että hän olisi ottanut. (Kaye & Charney 1980: 227.) Tällainen vuorottelu tulee esiin jo imetystilanteissa, kun äiti käyttää vauvan luonnollista imemisrytmiä hyväksi luodessaan

vuorottelua. Kun vauva imee rintaa, on hänen ”vuoronsa”, ja kun vauva pitää tauon, on äidin vuoro, jolloin äiti voi esimerkiksi tuudittaa lasta. Vauvan imemiseen, vireyteen tai tarkkaavaisuuteen liittyvä biologinen rytmi tarjoaa rakenteita, joihin vanhempi voi reagoida luodakseen vuorovaikutuksen tuntua. (Kaye & Wells 1980.) Vanhempi pyrkii myös antamaan vauvan ääntelylle ja toiminnalle merkityksiä ja edistämään vuorottelua tätä kautta. Kun lapsi vaikkapa röyhtäisee, äiti saattaa reagoida sanomalla *Ai niinkö!* Myös esimerkiksi raajojen liikuttelu tai jokeltelu tulee helposti ymmärretyksi vuoron ottamisena. Lapsen ”lavastaminen” keskustelun osalliseksi ei pääty vauvaikään, vaan vanhempi kantaa päävastuun keskustelusta monen vuoden ajan. (Kaye ja Charney 1980: 212.) Lapsi on usein osallisena dialogissa, johon hänellä ei vielä ole kielellisiä edellytyksiä (mts. 228).

Vanhemman puhe lapselle sisältää paljon direktiivejä. Lapsen hyvin usein halutaan tekevän tai olevan tekemättä jotain; häntä ohjataan esimerkiksi katsomaan jotain kohdetta, tulemaan paikalle, syömään ruokansa, olemaan hiljaa, korjaamaan lelunsa ja niin edelleen. Lapselle osoitetut direktiivit ovat monenmuotoisia: valtaosa on imperatiiveja ja kysymyksiä, mutta monen muunkin muotoiset lausumat ovat pohjimmiltaan lapsen toimintaa ohjaamaan pyrkiviä. (Newport ym. 1977: 124–125.) Vanhemman lapselleen osoittama puhe sisältää myös hyvin paljon erilaisia kysymyksiä – niitä voi olla vanhemman ilmauksista jopa puolet. Näille kysymyksille on esitetty useita funktioita: ne voivat olla esimerkiksi tutoriaalisia, direktiivisiä tai lapsen omaa ilmausta selventäviä. (Esim. Newport ym. 1977: 128; Snow 1977: 2.) Äidin pienellekin lapselle osoittamat kysymykset selittyvät myös vanhemman pyrkimyksellä pitää keskustelua yllä huolimatta kuulijan kykenemättömyydestä osallistua siihen (Snow 1977: 13).

2.2 Lemmikkieläimelle osoitetun puheen tutkimus

Lemmikkieläimelle – pääosin koiralle – osoitettua puhetta on tutkittu vähän, minkä vuoksi terminologia on vakiintumatonta. Englanninkielisessä kirjallisuudessa tunnetaan nimitykset *animal-directed speech* sekä *pet-directed speech*.

Lemmikkieläimelle puhutaan hyvin samalla tavoin kuin lapselle (esim. Hirsh-Pasek & Treiman 1982; Mitchell 2001; Sims & Chin 2002). Koiralle puhuttua kieltä tutkinut Robert W. Mitchell on vertaillut lapselle puhutun hoivakielen tuloksia omiin tutkimustuloksiinsa koiralle puhutusta kielestä, etsinyt puhetavoista yhtäläisyyksiä ja eroja sekä pohtinut syitä niihin. Mitchell (2001) löysi aineistostaan paljon samoja piirteitä, joita on tyypillisinä dokumentoitu lapselle osoitetusta puheesta.

Tällaisia olivat esimerkiksi erityiset prosodiset piirteet (mm. äänen sävelkorkeus), erityiset huomion herättämisen keinot (mm. kuulijan nimen lausuminen), verbien preesensmuotojen hallitsevuus, toiston runsaus, sanavaraston suppeus ja ilmausten lyhyys. (Mitchell 2001: 183.) Kummankin puherekisterin käytöllä pyritään kommunikoidaan sellaisen kuulijan kanssa, jonka ymmärrys ja huomio on rajallinen, ja lisäksi yritetään kontrolloida tämän käytöstä ja huomiota. Kumpaakin rekisteriä käytetään myös välittämään ystävällisyyttä ja kiintymystä. (Mitchell 2001: 203–204.) Yhtäläisyyksiä löysivät myös Hirsh-Pasek ja Treiman (1982), joiden mukaan kumpikin rekisteri sisältää enemmän kysymyksiä ja imperatiiveja kuin aikuiselle osoitettu puhe, ja lisäksi ilmaukset ovat molemmissa lyhyitä (mts. 231). Sims ja Chinin mukaan (2002: 171) myös kissalle puhutaan samaan tyyliin kuin eläimille ja lapsille yleensä, mutta kissalle puhutaan hieman lyhyemmin ilmauksin. Imperatiiveja osoitetaan kissalle saman verran kuin koiralle, mutta kysymyksiä esitetään kissalle vähemmän (mts. 172).

Hirsh-Pasekin ja Treimanin (1982) mukaan pientä lasta ja koiraa kuulijoina yhdistää responsiivisuus. Sekä koira että lapsi reagoivat ja antavat palautetta sosiaalisessa tilanteessa, vaikka siihen ei kielellisiä elementtejä kuuluisikaan. Responsiivisuus riittää laukaisemaan tämän puherekisterin, jonka erityispiirteet nousevat puhujan halusta olla vuorovaikutuksessa. (Mts. 236–237.) Sims ja Chin (2002) ovat eri mieltä siitä, että puherekisterin piirteet liittyisivät vain kuulijan responsiivisuuteen. Heidän johtopäätöksiensä mukaan puhetyyli aktivoituu jossain määrin aina, kun puhuja pitää kuulijan ymmärrystä keskivertoa heikompana. Myös se tuntuisi vaikuttavan puheen piirteisiin, kuinka ylipäättään älykkäänä puhuja pitää kuulijaa. Mitä älykkäämpänä puhuja piti kissaa, sitä enemmän hän esitti sille kysymyksiä. (Mts. 175.)

Rekisterien samankaltaisuudesta huolimatta lemmikkieläimelle puhutaan hieman eri tavalla kuin lapselle. Faattisia ilmauksia käytetään selvästi enemmän lapselle kuin koiralle puhuttaessa, samoin deiktisiä ilmauksia. Koiralle osoitettu puhe sisältää enemmän imperatiiveja, ja sille puhutaan vielä lyhyemmin ilmauksin kuin lapselle. (Mitchell 2001: 183.) Erot rekisterien välillä vaikuttavat liittyvän siihen, että eläimestä poiketen lapsi oppii kielen jossain vaiheessa. Esimerkiksi kysymysten funktiot ovat samantyyllisiä koiralle ja lapselle osoitetussa puheessa, mutta tutoriaalisia tehtäviä koiralle osoitetut kysymykset eivät sisällä (Hirsh-Pasek & Treiman 1982: 236). Eläimelle ei siis lapsesta poiketen esitetä kysymyksiä vaikkapa tyyppiä *Minkävärinen tämä on?* Aihetta niin ikään tutkinut Burnham (2002) on löytänyt eroja lapselle ja eläimelle osoitetusta hoivapuheesta. Kun vanhemmat puhuvat pienelle lapselleen, he yliartikuloivat vokaaleja, mitä ei esiinny lemmikkieläimelle puhuttaessa. Burnhamin mukaan tästä voidaan päätellä, että vanhempien puheessa esiintyvällä vokaalien liioittelulla on didaktisia tehtäviä. Toinen johtopäätös on, että kaikki hoivakieli ei ole

samanlaista, vaan puhuja sopeuttaa hoivapuhettaan kuulijan mukaan. (Burnham ym. 2002.) Myös Mitchell on päätenyt siihen, että koiralle osoitettu puhe on muutoin samankaltaista kuin lapselle osoitettu puhe, mutta siitä puuttuu tutoriaalinen funktio (Mitchell 2001: 203). Mitchell toteaa, että puherekisterien samanlaisuus liittyy vuorovaikutuksen säilyttämiseen ja erilaisuus lapsen tulevaan asemaan keskustelukumppanina (mp.). Mitchell tulkitsi koiralle osoitetun puheen olevan lähempänä alle puolivuotiaalle vauvalle puhuttua kieltä kuin kieltä, jota puhutaan kaksivuotiaalle lapselle, joka jo ymmärtää ja itsekin käyttää kieltä (Mitchell 2001: 201). Tämän saman huomion teki myös Vuorela pro gradu -tutkimuksessaan jo vuonna 1989 (Vuorela 1989: 53).

Aino Vuorelan (1989) pro gradu -tutkielma ”Hoiva-aineokset lemmikkieläimelle osoitetussa puheessa” on ainoa löytämäni kotimainen tutkimus, jossa keskitytään eläimelle puhumiseen. Vuorela vertailee tutkielmassaan lapselle ja koiralle puhuttua hoivakieltä. Hän keskittyy affektia ilmaisevien kielenpiirteiden tarkasteluun, mutta käsittelee melko laajasti myös koiralle puhutun kielen vuorovaikutushakuisuutta. Vuorelan johtopäätösten mukaan lapselle ja koiralle puhutaan pääpiirteissään samalla tavoin, mutta siinä missä lapselle puhuttaessa painottuu äidinkielen opettamisen näkökulma, koiralle hoivakieltä puhutaan tunteiden välittämiseksi (Vuorela 1989: 16). Koiralle puhuttu kieli on positiivisilla tunteilla ladattua, ja Vuorelan mukaan ihminen turvautuu koiralle puhuessaan affektiivisiin kielenpiirteisiin siksi, että ihmisten välisessä keskustelussa niillä saadaan haluttu palaute neutraaleja piirteitä varmemmin (mts. 19). Koiralle osoitettu puhe on Vuorelan mukaan palautehakuista, vaikka eläin ei kielellinen keskustelukumppani olekaan. Vuorelan aineistossa tuli esiin muun muassa tapauksia, joissa omistaja teeskentelee keskustelun olevan symmetristä antamalla koiran ääntelylle puheaktin arvon. Omistaja esimerkiksi vastaa koiran murinaan tai haukkumiseen aivan kuin eläin olisi ottanut keskustelussa suunvuoron. Vuorelan aineistossa on myös tapaus, jossa ihminen puhuu koiran puolesta. Kun koira pyristelee omistajansa sylissä ja hyppää pois, omistaja sanoo *Minä haluan pois*. Vuorela toteaa omistajan saavan aikaan symmetriseltä vaikuttavan keskustelun. (Mts. 13–14.) Tällainen kaksisuuntaisuuden teeskenteleminen näyttää Vuorelan mukaan olevan hoivapuheen mielekkyyden ja hyväksyttävyyden edellytys (mts. 81). Vuorela ottaa analyysissään huomioon myös puheen paralingvistiset piirteet. Tietynlainen prosodinen ja paralingvistinen tehostus on hänen havaintojensa mukaan tämän rekisterin distinktiivinen ominaisuus. Jos niiden ja verbaalisen ilmaisun välillä on esimerkiksi ristiriitaa, on syytä luottaa paralingvistiikkaan. (Mts. 25.)

Outi Somiska (2010) on pro gradussaan tutkinut direktiivejä, jotka eläinlääkäri osoittaa lemmikinomistajalle. Hän ottaa keskusteluanalyttisessä tutkielmassaan huomioon myös tilanteessa olevan ei-kielellisen eläimen ja käsittelee sillekin osoitettuja direktiivejä lyhyesti. Somiskan mukaan

eläimelle osoitetaan imperatiivimuotoisia direktiivejä, koska sen ajatellaan ymmärtävän jos jotain niin suorat käskyt. Eläimelle kuitenkin näytetään puhuttavan samojen kohteliaisuusnormien mukaan kuin ihmisillekin. (Somiska 2010: 104–105.) Eläinlääkäri voi eläimelle osoitetulla direktiivillä pyrkiä ohjaamaan paitsi eläimen myös omistajan toimintaa (mts. 97–98). Eläimelle osoitettu puhe voi siis joskus olla tarkoitettu (myös) paikalla oleville ihmisille. Kansainvälisesti onkin tehty muutamia tutkimuksia siitä, kuinka lemmikille puhuminen voi edistää ihmisten välistä vuorovaikutusta. Esimerkiksi Deborah Tannen (2004) on tutkinut sitä, kuinka perheessä käytetään lemmikkieläimiä perheensisäisen diskurssin apuvälineenä. Keskeistä Tannenin analyysissa on se, että lemmikkieläin ei tällaisessa diskurssissa ole ensisijainen osallistuja vaan ihmisten välisen vuorovaikutuksen apuväline. (Tannen 2004: 399–400.) Asetelmaa kuvaa näyte, jossa yhdessä asuva pariskunta on riidellyt. Mies kääntyy kesken riidan kohti perheen chihuahuaa ja sanoo hoivarekisterillä *Mommy's so mean tonight. You better sit over here and protect me.* Tämän jälkeen nainen nauraa. (Mts. 399.) Puhumalla eläimelle tai eläimestä siitä voidaan tehdä voimavara, jolla esimerkiksi esitetään muille perheenjäsenille kritiikkiä tai kehuja, ratkaistaan konflikteja tai muutetaan keskustelun sävy humoristiseksi (mts. 401). Tällainen näkökulma aiheeseen auttaa kiinnittämään huomion myös tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavaan seikkaan: kuinka eläimen ei-verbaalisuutta voi käyttää hyväksi, jotta keskustelutilanne etenisi itselle mieluisaan suuntaan. Kuten edellä olevan kaltaisissa tilanteissa, myös eläimen kanssa kahden ollessaan omistaja saa keskustelukumppaninsa ei-verbaalisuudesta johtuen määritellä sen, miten ja millaiseksi keskustelu rakentuu.

3. TUTKIMUKSEN TEORIATAUSTA JA KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ

3.1 Teoriatausta

3.1.1 Keskusteluanalyysi metodina

Keskusteluanalyysi pohjautuu diskurssianalyysin tavoin sosiaalisen konstruktivismin periaatteisiin. Etnometodologinen keskusteluanalyysi kehitettiin amerikkalaisten sosiologien keskuudessa 1960- ja 1970-luvuilla, ja perustan metodille loi Harvey Sacks, etnometodologian perustajan Harold Garfinkelin oppilas. Keskusteluanalyysin perusajatukset pohjautuvat edelleen pitkälti Sacksin luentoihin, jotka litteroitiin hänen vuonna 1974 tapahtuneen tapaturmaisen kuolemansa jälkeen (ks. Sacks 1992).

Keskusteluanalyysin tärkein ajatus on, että keskustelu ei ole kaaos vaan järjestynyttä toimintaa, jossa vuorovaikutus rakentuu sarjasta toistensa kautta ymmärrettävissä olevia peräkkäisiä toimintoja (ks. Hakulinen 1997: 13.) Tämä peräkkäisyyden arkkitehtuuri ilmenee parhaiten vieruspareissa, kuten yhdistelmässä kysymys–vastaus. Vuorot kuitenkin kytkeytyvät toisiinsa muutenkin kuin vieruspareina; vuoro on aina suhteessa edeltävään vuoroon. (ks. Raevaara 1997: 75–76.) Keskustelussa osallistujat tuottavat merkitykset yhdessä, ja vuorojen järjestymisen avulla ylläpidetään intersubjektiivisen eli yhteisen ymmärryksen kontekstia, joka muuttuu koko ajan. Analyysissa löydökset pyritään osoittamaan tarkoin litteroitujen, aitojen keskustelujen yksityiskohtaisella tarkastelulla.

Keskusteluanalyysissä erotetaan kolme keskustelua organisoivaa jäsennessmallia: 1) vuorottelujäsenness, 2) sekvenssijäsenness ja 3) korjausjäsenness. Keskustelun nähdään siis hahmottuvan vuorottelunormien nojalla jaksoiksi eli sekvensseiksi, joihin puhujat ovat orientoituneet, ja samalla vuorotteluun kuuluu myös korjauksen mahdollisuus. Nämä kolme jäsennessstä vaikuttavat samanaikaisesti ja ovat vuorovaikutuksen olemassaolon edellytyksiä. Ne ovat myös se tausta, jota vasten keskustelijat tulkitsevat toisiaan. (Ks. Hakulinen 1997: 16.) Tämän tutkimuksen kannalta kolmesta jäsennessmallista oleellisin on vuorottelujäsenness. Vuorotellen toimiminen, vuorottelu, on yksi keskeinen tapa, jolla luodaan sosiaalista järjestystä. Se tulee ilmi esimerkiksi peleissä, liikenteessä, asiakaspalvelussa – ja keskustelussa. Ihmiset oppivat jo kieltä omaksuessaan sisäistämään vuorottelun periaatteet niin, että normaali keskustelu tapaa olla sujuvaa. Puheessa havaittavat jaksot, lausumat, ovat vuorojen rakenneyksikköjä ja yksin tai yhdessä muodostavat puheenvuoron. Vuorotteluun liittyviä

perushavaintoja ovat esimerkiksi, että useimmiten vain yksi henkilö puhuu kerrallaan, vuoronvaihdokset ovat usein sujuvia, vuorojen sisältöä tai keskustelun pituutta ei ole määritelty etukäteen ja eri kohdissa keskustelua käytetään erilaisia vuoron rakenneyksiköitä. (Sacks, Schegloff & Jefferson 1974; Hakulinen 1997: 32–35.) Yksittäinen vuoro voi olla yksi lause, useita lauseita, lyhyt ilmaus, naurua tai dialogipartikkeli eli niin sanottu minimipalaute. Vuoro voi myös koostua näiden erilaisista yhdistelmistä. Jokaisen rakenneyksikön rajalla on mahdollinen kohta vaihtaa puhujaa, ja silloin käydäänkin implisiittisesti neuvottelua, vaihtuuko puhuja vai jatkaako se, joka on äänessä, jolloin syntyy useampiyksikköinen vuoro. (Sacks ym. 1974; Hakulinen 1997: 40–42.) Vuoroa vaihdetaan pääpiirteissään siten, että äänessä olija tavalla tai toisella (esimerkiksi esittämällä kysymyksen) osoittaa seuraavan puhujan, ja jos hän ei sitä tee, niin joku kuulijoista valitsee itsensä ja ottaa vuoron. Jos kumpaakaan ei tapahdu, äänessä olija jatkaa. (Sacks ym. 1974; Hakulinen 1997: 46.)

Keskustelunanalyysin käsite vieruspari tarkoittaa sellaisia kahden vuoron kokonaisuuksia, joissa vuorojen välinen kytkös on erityisen vahva ja konventionaalistunut. Vieruspari on kahden puheenvuoron muodostama toimintajakso, jossa nämä puheenvuorot ovat peräkkäisiä, eri puhujan esittämiä ja jäsenyneet etujäseneksi ja jälkijäseneksi siten, että kunkin tyyppinen etujäsen vaatii tiettyntyyppisen jälkijäsenen. Esimerkiksi kysymys etujäsenenä vaatii jälkijäsenekseen vastauksen. (Sacks 1992, Raevaara 1997: 75–76.) Myös direktiivi ja sitä seuraava kielellinen tai ei-kielellinen responsi ovat vieruspari (VISK § 1216). Toimintajakson analyysi ei kohdistu vain etujäsenen ominaisuuksiin, vaan yhtä olennaista on se, mitä keskustelussa seuraa etujäsenen jälkeen: millaisen tulkinnan vastaanottaja osoittaa etujäsenelle esittämänsä jälkijäsenen kautta ja miten etujäsenen tuottaja puolestaan suhtautuu tähän vastaanottajan tulkintaan (ks. Raevaara 1997: 83). Vierusparin jälkijäsen voi koostua kahdesta vastakkaisesta vaihtoehdosta: se voi olla preferoitu tai preferoimaton. Preferoitu jäsen on odotuksenmukainen, preferoimaton taas vierusparin odotusten vastaisesti muotoiltu jälkijäsen. Esimerkiksi pyyntöön suostuminen on preferoitu ja kieltäytyminen preferoimaton jäsen. (Ks. Tainio 1997: 94.) Se, millainen jälkijäsen on statukseltaan preferoitu, selviää tarkastelemalla etujäsenen toimintatyyppiä sekä sitä, miten se on tuotettu; millaiselle jälkijäsenelle se luo odotuksen. Esimerkiksi kannanotto luo odotuksen samanmielisestä kannanotosta. Toisaalta jälkijäsenen statusta ilmentää myös itse jälkijäsen: preferoitu muoto tulee heti etujäsenen jälkeen, kun taas preferoimattoman tulo kestää kauemman ja se on muodoltaan monipolvinen, selittelevä. (Ks. Tainio 1997: 94.)

Perinteisesti vieruspari nähdään nimenomaan sanallisena ilmiönä, mutta toisaalta ei-kielellisten elementtien asema vuorovaikutuksessa ja vuoron rakenneyksikkönä tunnustetaan (esim. Klippi 2006; Seppänen 1997: 26). Ei-sanalliset ainekset voivat muodostaa vuoron yksinkin, ja erityisen tärkeässä

osassa ne ovat tavallisesta poikkeavassa vuorovaikutuksessa (Klippi 2005). Vieruspari on keskustelun sekventiaalinen rakenne eikä homogeeninen pariksi järjestyvien puhetoimintojen joukko (Raevaara 1997: 77).

Keskusteluanalyysin keskeisiä ajatuksia on, että merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa, keskustelijat rakentavat ne yhdessä. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että vuorojen sisältämien ilmausten merkitykset on aina tulkittava suhteessa toisiinsa. Jos puhuja sanoo *Kello on jo kuusi* ja kuulijan reaktio on *En halua vielä lähteä*, ensimmäinen vuoro tulee tulkituksi ehdotuksena. Jos taas kuulija vastaa *No niinpä onkin*, se on tulkittu toteamukseksi. Jos puhuja tulee ymmärretyksi väärin, hän voi tarkentaa aikeitaan seuraavassa vuorossa ja niin edelleen. Kun puhujia on vain yksi, kuten lemmikkieläimelle puhuttaessa, tätä keskustelun ulottuvuutta ei juurikaan ole olemassa. Vaikka on olemassa kuulija, keskustelutilanne on hyvin epäsymmetrinen. Eläimen mahdollisuudet osallistua yhteisten merkitysten tuottamiseen ovat varsin pienet, mutta eivät täysin olemattomat. Eläin ei osallistu keskusteluun kielellisesti, mutta olemassaolollaan, käytöksellään tai ääntelyllään se voi vaikuttaa keskustelun kulkuun. Kielenulkoisessa vuorovaikutuksessa eläimen ja ihmisen yhdessä jakamia kokemuksia voinee syntyä esimerkiksi hellittelyhetkissä, mutta tilanteita, joissa itse keskusteluun syntyisi aitoa intersubjektiivisuutta, lienee vaikea näyttää toteen.

Tämän tutkimuksen mielenkiinnon kohteena ovat puhetilanteet, joissa vain yksi henkilö puhuu ja joissa kuulija ei ymmärrä puheen sisältöä. Keskusteluanalyysin metodia ei ole suunniteltu tällaisia puhetilanteita varten, ja lähestymistapani onkin soveltava. Perustelen metodin valintaa sillä, että vaikka kyseessä oleva puhetapa eräässä mielessä onkin yksinpuhelu, siinä on keskustelunomaisia piirteitä, joita odotan saavani nostettua esiin nimenomaan keskusteluanalyysin avulla. Keskusteluanalyysissä tarkastellaan usein pitkiäkin aineistopätkiä ja sitä, kuinka vuorot seuraavat toistaan ja suhtautuvat toisiinsa, mutta tässä työssä on odotettavissa, että huomion kohteeksi nostetut sekvenssit ovat lyhyitä, usein vain muutaman lausuman mittaisia. Pitkiä, polveilevia keskustelujaksoja ei synny, kun puhujia on vain yksi.

3.1.2 Puheaktiteoria

J.L. Austinin ja John Searlen kehittämä puheaktiteoria lähestyy puhetta kielellisten tekojen näkökulmasta, ja sen keskeiset ajatukset perustuvat Austinin vuonna 1962 ilmestyneeseen teokseen *How to do things with words*. Teoksen ydinajatuksia on, että kielellä tehdään muutakin kuin sanotaan jotakin; kieli on myös toimintaa. Olennaista lähestymistavassa on se, kuinka lausuttu ilmaus muuttaa

kielenulkoista maailmaa eli millainen teko sillä suoritetaan. Austin jakaa puheaktin kolmeen osaan: 1) *lokutiivinen akti* eli ilmauksen lausuminen 2) *illokutiivinen akti* eli se, minkä teon puhuja ilmauksellaan suorittaa (esimerkiksi käsky tai kutsu) ja 3) *perlokutiivinen akti* eli se, millaisen vaikutuksen ilmaus kuulijassa synnyttää. (Austin 1962: 98–102.) Perlokutiivinen akti ei ole ennustettavissa kahden ensimmäisen pohjalta, vaan ilmauksen lausuminen voi synnyttää kuulijassa jonkinlaisen reaktion riippumatta siitä, mihin sillä on pyritty (Austin 1962: 105–107).

Searle jatkoi opettajansa Austinin ajatusten kehittelyä ja määritteli eri puheaktien onnistumiselle ehtoja ja sääntöjä. Esimerkiksi vilpittömän kysymisen illokutiivisen puheaktin onnistumisen ehdot ovat, että

- kysyjä ei tiedä vastausta,
- kysyjä uskoo kuulijan tietävän vastauksen,
- ei ole todennäköistä, että kuulija tarjoaisi tiedon kysymättä ja
- puhujaa pyrkii kysymällä saamaan tiedon kuulijalta. (Searle 1969: 66.)

Searle kiinnitti myös huomiota epäsuoriin puheakteihin eli lausumiin, joiden konkreettinen merkitys poikkeaa puhujan tarkoittamasta merkityksestä. Esimerkiksi ilmaus *Voitko ojentaa suolan* on epäsuora pyyntö, koska muodollisesti se on kysymys. (Searle 1969.) Searlen huomio on myös ilmausten illokutiivisessa voimassa: millaisena propositio tulisi vastaanottaa ja mistä piirteistä tämän voi päätellä? Illokutiivinen voima voi sisältyä performatiiviverbiin, kuten lauseessa *Minä lupaan tehdä sen*, mutta se ei ole verbisidonnainen vaan voi syntyä esimerkiksi kontekstista: *Minä teen sen* voi olla yhtä vahva lupaus. (Mts. 68.)

Pääpaino puheaktiteoriassa on siis illokutiivisessa aktissa ja sen eri sävyissä: mitä puhuja ilmauksellaan haluaa saavuttaa? Jonkun esittämä kysymys *Mistä sinä olet tulossa?* saattaa olla tarkoitettu paitsi tiedonpyynnöksi myös esimerkiksi syytökseksi. Matihaldin (1979: 41) mukaan intentiot ovat aina mukana puhetapahtumassa, ja ne vaikuttavat sekä lausuman merkitykseen että muotoon. Usein intentiot ovat kuitenkin tiedostamattomia, varsinkin muissa kuin kuulijan toimintaa ohjaamaan pyrkivissä puhefunktioissa. Muikku-Wernerin mukaan puhujan tavoitteet ovat välillä selvästi esillä lausumassa, mutta aina niitä ei voida tavoittaa. Puhujan intentio ei kuitenkaan muutu, vaikka kuulija ei tunnistaisikaan hänen aikomuksiaan. Intentio voi silti vaihtua esimerkiksi kuulijalta saadun palautteen vuoksi. Muikku-Wernerin mukaan puhujalla ei aina edes ole tavoitetta, sillä aloittaessahan ei välttämättä vielä tiedä, mitä aikoo sanoa. (Muikku-Werner 1993: 63.) Lausuman

illokutiivinen sävy ja sitä kautta puhujan tarkoitusperät eivät siis ole yksiselitteisiä.

Joidenkin näkemysten mukaan puheakti vaatii aina lokuution, mutta varsinkin lapsenkielen tutkimuksessa (Bates & Camaioni & Volterra 1975) ja poikkeavan vuorovaikutuksen tutkimuksessa (Klippi 2006) otetaan huomioon nonverbaalisten aktien asema. Myös Austin käsittelee non-verbaalisia puheakteja, mutta hänen näkemyksensä mukaan elein ilmaistujen keinojen tulee olla konventionaalisia, jotta voitaisiin puhua illokutiivisesta aktista (Austin 1962: 119). Batesin ym. (1975) mukaan lapsella on kommunikatiivisia intentioita ennen kuin hän osaa ilmaista ne kielellä. Puheaktien perusteet ovatkin luonteeltaan ei-kielellisiä. Lapsenkielen tutkimuksessa on puheaktien kehitymisessä erotettu kolme eri vaihetta. *Perlokutiivinen vaihe* on vauvalla, jonka käytöksellä on seurauksia, mutta niiden kommunikatiivinen sisältö puuttuu. Kun lapsi esimerkiksi haluaa jotakin, hän ei yritä saada äitiä antamaan sitä vaan ottaa sen itse. Perlokutiivisessa vaiheessa tietty käytös, esimerkiksi itku, synnyttää vanhemmassa tiettyä toimintaa. *Illokutiivisessa vaiheessa* esiverbaalisella lapsella on jo halu ilmaista tavoitteitaan, mutta kieli puuttuu. Lapsi voi katsoa äitiä apua hakien tai osoittaa jotakin tavaraa ääntelehtien vaativasti, jolloin äiti antaa sen hänelle. Tällaista aktia, jolla lapsi pyrkii ilman sanoja esimerkiksi saamaan tavaran haltuunsa, kutsutaan *protoimperatiiviksi*. Lapsi voi myös tavoitella vain vanhemman huomiota esimerkiksi osoittamalla tai näyttämällä jotakin, jolloin kyse on *protodeklaratiivista*. *Lokutiivisessa vaiheessa* lapsi on oppinut kielen ja pystyy sen avulla ilmaisemaan intentiotaan. Ennen lokutiivista vaihetta saattaa olla vaikeaa tehdä eroa sen välille, onko lapsen toiminta kommunikatiivista vai ei. Illokuutiosta ei voida puhua silloin, kun lapsi ei vielä ole tietoinen tekojensa signaalivoimasta. (Bates ym. 1975.)

Puheaktiteoriaa on kritisoitu muun muassa siitä, että se painottaa puhujan tavoitteellisuutta eikä huomioi tarpeeksi kuulijaa tai vuorovaikutusta. Kun esimerkiksi keskustelunanalyysin huomion kohteena on aito keskustelu ja se, kuinka puhujat tuottavat yhdessä merkityksiä ja sosiaalista toimintaa, puheaktiteoria on keskittynyt yksittäisiin ilmauksiin vailla kontekstia. Sitä onkin täydennetty myöhemmin esimerkiksi kommunikatiivisella aktilla (Edmondson 1981), joka ottaa paremmin huomioon sen, että ilmaukset lausutaan vuorovaikutustilanteessa.

Ihmisen ja eläimen välisessä keskustelussa vain toinen osallisista puhuu, joten tilanne on luonnollisesti hyvin puhujakeskeinen. Puheaktiteoria sopiikin keskustelunanalyysin ohelle täydentäväksi lähestymistavaksi, koska se keskittyy puhujaan ja illokutiivisuuteen eikä niinkään kuulijan panokseen tai merkityksestä neuvotteluun. Puheaktien näkökulmasta lemmikille puhumista analysoitaessa oleelliseksi nousee puhujan intentio ja puhujan aktin tarkoituksellisuus. Millaista illokutiivista voimaa sisältävät vaikkapa käskyt tai kysymykset, jotka on osoitettu lemmikille? Kun

koiranomistaja tuottaa imperatiivin komentaakseen koulutettua koiraansa tulemaan paikalle, lausuman tarkoitus on saada eläin toimimaan. Kun sen sijaan hamsterinomistaja kysyy lemmikiltään, mitä tämä haluaa, puhujan intention asema on epäselvempi. Onko puhujan tarkoitus saada kysymykseensä vastaus? Puheaktiteorian määrittelemien ehtojen mukaan kyseessä ei olisi vilpittömän kysymisen puheakti. Onnistuneisuusehdot ovat kuitenkin melko jäykkiä eivätkä ota huomioon kysymyksen moninaisia funktioita keskustelussa.

Eläin ei tuota lausumia, mutta kuten johdantoluvussa kävi ilmi, sen voi joskus tulkita suorittavan nonverbaalisia puheakteja esimerkiksi käytöksellään. Omistaja myös usein ylitulkitsi lemmikkinsä käytöstä kommunikatiiviseksi eli suhtautuu sattumanvaraiseen käytökseen siten, kuin eläin olisi suorittanut puheaktin. Puheaktien näkökulma antaa mahdollisuuden ottaa paremmin huomioon lemmikin osallisuus keskustelun kulkussa.

3.2 Keskeisiä käsitteitä

3.2.1 Direktiivien piirteitä

Direktiivi on ohjaileva lausuma, jolla puhuja esimerkiksi käskää, pyytää tai ohjaa kuulijaa toimimaan tai olemaan toimimatta jollakin tavalla. Keskustelussa direktiivi on yleensä vierusparin etujäsenenä ja edellyttää kuulijalta joko kielellistä tai ei-kielellistä reaktiota. Jälkijäsenenä direktiivi voi olla esimerkiksi rohkaiseva vastaus luvan pyytämiseen. Verbinaalkuinen, subjektiton imperatiivi- eli käskylause on direktiivin prototyyppinen ilmaisutapa. (VISK § 1645.) Todellisessa kielenkäytössä imperatiivi ei kuitenkaan ole direktiivin tavallisin muoto, sillä sitä voidaan pitää epäkohteliaana (Yli-Vakkuri 1986: 212). Kontekstin avulla muunkin muotoiset lausumat kuin imperatiivilauseet voidaan tulkita direktiiveiksi. Direktiivit ovatkin hyvä esimerkki siitä, miten yhtä puhefunktiota voi vastata suuri joukko morfosyntaktisia ja leksikaalisia keinoja. (VISK § 1645, 1646.) Esimerkiksi kysymyslause, jonka verbi on indikatiivin 2. persoonassa, on vakiintunut merkitsemään kehotusta tai pyyntöä (*Annatko suolan?*). Kysymyksen tulkitsemista direktiiviksi ohjaa meneillään oleva toiminta sekä ilmauksen leksikaalinen sisältö. Kysymystä pidetään imperatiivina kohteliaampana direktiivinä, koska se sallii kuulijalle vaihtoehdot. (VISK § 1661.) Kuulijalta ei odoteta välitöntä vastausta, ja hänellä on mahdollisuus myös kieltäytyä. Myös kysymyksiä ylipäätään on pidetty direktiiveinä (esim. Matihaldi 1979: 29) sen perusteella, että ne pyytävät kuulijaa tekemään jotain eli vastaamaan. Olen kuitenkin luokitellut kysymykset direktiiveiksi vain silloin, kun niillä selvästi pyritään ohjaamaan

kuulijaa, kuten ilmauksessa *Tuletko tänne?* Muutoin olen useimmiten katsonut ne tavallisiksi kysymyksiksi. Myös väitelausetta voidaan käyttää käskevässä puhefunktiossa (esim. Matihaldi 1979). Käslyn tulkinta on mahdollinen vaikkapa lauseessa *Ensin viet roskat ja sitten imuroit*. Väitelauseista kuulijan toimintaa ohjailevia voivat olla myös esimerkiksi passiivimuoto ja nesessiivirakenne (Hakulinen & Karlsson 1988: 277), kuten esimerkiksi ilmauksissa *Lähdetään ulos* ja *Sinun täytyy kuunnella isääsi*. Direktiivi voi olla myös finiittiverbitön, esimerkiksi suuntaa ilmaiseva adverbili tai substantiivilauseke (VISK § 1676), kuten ilmauksissa *Tänne* tai *Yksi Tupla*. Lemmikkieläimen ollessa kuulijana merkittäviä ovat myös para- ja ekstralingvistisin keinoin muodostetut direktiivit. Käyttäessään ei-kielellisiä keinoja eläimen omistaja mukauttaa viestintäänsä vastaamaan paremmin eläimen omia kommunikaatiokeinoja. Tässä tutkimuksessa käsitelän lähinnä paralingvistisiä direktiivejä, kuten vihellystä, naksausääniä ja *kss-kss*-ääntelyä. Huomioita ekstralingvistikkeista keinoista kuten tapuksista nostan aineistosta esiin tarvittaessa.

Käskemisen puhefunktiot voidaan puhujan auktoriteettiaseman ja keskustelun yleisten periaatteiden perusteella luokitella tarkemmin esimerkiksi määräyksiin, vaatimuksiin, kehotuksiin ja pyyntöihin (Matihaldi 1979: 154). Tässä työssä tällainen jaottelu ei ole oleellista ja kaikista ohjailevista lausumista käytetään vain löyhää yläkäsitettä *direktiivi*.

3.2.2 Kysymys toimintatyyppinä

Kysymys on aloitteellinen puheakti, joka on paitsi epätietoisuuden ilmaus myös kehoitus antaa puhujalle vastaus (Raevaara 1996: 23). Aidon kysymyksen tehtävä on tuottaa kysyjälle tai muille vastaanottajille jokin puuttuva tieto tai varmistus (VISK § 1678), mutta interrogatiivisia lausumia käytetään paljon muuhunkin kuin kysymiseen. Esimerkiksi keskustelussa kysymys on tyyppillinen keino, jolla äänessä olija siirtää vuoron jollekulle toiselle (Hakulinen 1997: 46). Puhujan tarkoituksena eli illokutiivisten sävyjen perusteella voidaan Hakulisen ja Karlssonin (1988: 285) mukaan erotella viisi kysymystyyppiä: aidot kysymykset, tarkistuskysymykset, retoriset kysymykset, hämmästytykysymykset sekä kehotukset ja pyynnöt. Aidon kysymyksen (*Onko posti jo tullut?*) tarkoitus on saada tietoa, kun taas tarkistuskysymys (*Mitkä ovat kädellisten alalajit?*) pyrkii selvittämään, tietääkö kuulija vastauksen. Retorisen kysymyksen (*Kuka sotaa haluaisi?*) esittäessään puhuja ei odota vastausta vaan tahtoo vain esittää näkemyksensä kysymyksen muodossa. Retorisen kysymyksen avulla puhuja saa välitettyä kuulijalle asennettaan, esimerkiksi ihmetystä tai paheksuntaa. Hämmästytykysymyksessä (*Ei kai vain sika syönyt eväitämme?*) puhuja on havainnut jonkin asiantilan,

mutta ei ole uskoa sitä. Tietyssä kontekstissa kysymys voidaan tulkita epäsuoraksi käskyksi tai pyynnöksi (*Suljetko sen oven?*). (Hakulinen & Karlsson 1988: 286–287.) Silloin kun kysymystä ei ole tarkoitettu vastattavaksi, siihen tavallisesti sisältyy toissijaisesta käytöstä implikoiva rakenteellinen tai prosodinen elementti. Jos sellaista ei ole, mutta kysymyksen tulkinta aidoksi olisi järjetön, kuulija etsii kysymykselle toissijaisen tulkinnan esimerkiksi puhetilanteen pohjalta. (Mp.) Keskustelunanalyysin näkökulmasta kysymystä sinänsä ei voi luokitella esimerkiksi aidoksi tai retoriseksi, vaan kysymyksen esittäjä ja vastaanottaja voivat keskustellessaan osoittaa, mitkä tulkinnat tilanteessa ovat merkityksellisiä (Raevaara 1997: 84). Keskustelunanalyysissä kysymys onkin vierusparin osa, jota ei voi tarkastella irrallaan vastauksesta (Raevaara 1996: 24). Kun puhuja esittää kysymyksen, syntyy odotus vastauksesta, ja tämä odotus vaikuttaa seuraavan puheenvuoron laadintaan ja tulkintaan. Kysymystä ei aina keskustelussa seuraa vastaus, mutta vastauksen puuttuminen vaatii kuitenkin jonkinlaisen selityksen. Jos vastausta ei kuulu, kysyjä voi esimerkiksi toistaa kysymyksen tai muotoilla sen uudelleen. Tällä tavoin hän tuo esiin vastauksen puuttumisen synnyttämän ongelman, jonka syyksi hän epäilee sitä, että kuulija ei ymmärtänyt tai kuullut kysymystä. (Raevaara 1997: 79.)

Kysymisen puhetoiminnon prototyyppinen kielellinen keino on kysymyslause eli interrogatiivilause, mutta kysymiseen käytetään myös lyhyempiä ilmauksia, kuten erilaisia partikkelikysymyksiä (VISK § 1678). Kysymyslauseet jaetaan hakukysymyksiin, jotka sisältävät interrogatiivipronominin tai proadjektiivin tai proadverbin, ja vaihtoehtokysymyksiin, joiden ensimmäiseen jäseneseen liittyy *KO*-partikkeli (VISK § 1679). Tässä tutkielmassa käsitelen hakukysymyksiä ja vaihtoehtokysymyksiä omissa alaluvuissaan.

4. KESKUSTELUNOMAISUUS LEMMIKKIELÄIMELLE OSOITETUSSA PUHEESSA

4.1 Direktiivit

Kuten vanhemmalla lapseensa nähden, myös omistajalla on auktoriteettiasema lemmikkieläimeensä nähden, ja lemmikkieläimelle puhumisessa onkin helppo havaita samanlainen ohjaava perusvire, joka vallitsee lapselle puhuttaessa. Auktoriteettiasema ja keskustelun epäsymmetrisyys tuovat kieleen runsaasti monenlaisia direktiiveiksi tulkittavia ilmauksia. Seuratessa omistajan pyrkimyksiä ohjata eläimen toimintaa huomaa, kuinka turhauttavassa asemassa omistaja on. Koirat voivat oppia tunnistamaan jonkin verran komentoja, mutta esimerkiksi kani tai kissa ei ymmärtäne omistajansa puhetta eikä sitä, mitä sitä käsketään tai ohjataan tekemään. Tämä ei kuitenkaan omistajaa lannista, vaan kaikki lemmikkieläimelle osoitettu puhe sisältää runsaasti direktiivejä.

Olen ryhmitellyt direktiivit kielellisen muodon mukaan kuuteen ryhmään, joista kutakin käsittelen omassa alaluvussaan. Pyrin analyysissä kohdistamaan huomion kulloinkin aiheena olevaan direktiivityyppiin, vaikka yksi vuoro tyypillisesti sisältää useita erimuotoisia direktiivejä. Annan aluksi tätä hyvin kuvaavan esimerkin, jossa omistaja rauhoittelee kissaansa.

(1.) (Kissat kylässä)

01 Kissa: ((sähisee ruokakupilla muille kissoille))
02 Jaana: he:i **älä sähise**=sul on täs v*u*is muroa (.)
03 **et sää** ↑**sen takia rupee sähisemää** (kavereilles)
04 ((muiden naurua)) ni (0.5) **otaksää nää**
05 ↑**murot tästä** (.) kato ei **näist** tartte riidellä.

Kissa sähisee paikalla oleville muille kissoille, jotka ovat tulleet liian lähelle sen välipalaksi saamia muroja (r. 1). omistajan vuoro sisältää useita direktiivisiä ilmauksia. Puhuja käyttää vuorossaan imperatiivimuotoista (r. 2) ja deklarativimuotoista (r. 3) direktiiviä moittiakseen eläintä ja estääkseen sitä jatkamasta sähisemistä. Myös kysymyksen (r:t 4–5) funktio on ohjaamaan pyrkivä, sillä omistaja haluaa kissan syövän ongelman synnyttäneet murot pois. Erilaisia direktiivejä usein ketjutetaan esimerkin 1 tapaan, mutta seuraavassa analysoin tarkemmin esimerkkejä kustakin muotoryhmästä erikseen.

4.1.1 Imperatiivimuotoiset direktiivit

Kuten lapselle myös koiralle puhuttaessa käytetään paljon imperatiiveja (Mitchell 2001: 183), ja myös tässä aineistossa imperatiivi on selvästi yleisin direktiivin muoto. Vaikka eläimen toimintaa yritetään ohjalla myös esimerkiksi kohteliaampina pidettyjen kysymysten avulla, näyttävät omistajat usein luottavan suoran käskemisen voimaan.

(2.) (Äiti, tytär ja kissat)

01 Katariina: ((pitää herkkupalaa kissan pään yläpuolella))
02 (2.5) No (.) **ota vaa,**
03 Kissa: (3.0) ((nappaa herkun tassullaan))
04 Katariina: Hyvä (0.5) sä saalistit sen.

Esimerkki 2 on yksinkertainen näyte siitä, kuinka eläin osallistuu keskustelun etenemiseen. Kissalle tarjotaan herkkua, jota se katsoo mutta ei heti nappaa. Omistaja reagoi tähän esittämällä imperatiivimuotoisen direktiivin (r. 2). Tauon jälkeen kissa ottaa herkun ja toteuttaa näin direktiivin (r. 3). Tämän jälkeen omistaja kehuu eläintä (r. 4). Eläin osallistui siis keskustelun rakentumiseen ensin olemalla tekemättä mitään ja sitten ottamalla omistajan kädestä herkkupalan. Nämä toiminnat omistaja tulkitsee eläimen vuoroiksi, ja niiden pohjalta hän rakentaa omat seuraavat vuoronsa. Omistajan direktiivi on vierusparin etujäsen ja eläimen toiminnan voidaan nähdä asettuvan sen jälkijäseneksi. Kehuessaan kissaansa omistaja myös laajentaa vierusparia tuottamalla niin sanotun kolmannen position vuoron (Raevaara 1997: 82), jossa jälkijäsentä arvioidaan (r. 4). Omistajan tuottama etujäsen koostuu omistajan kielellisen ja fyysisen toiminnan kokonaisuudesta, mutta eläin ei voi tarjota kielellistä responsia, ainoastaan toiminnallisen. Lisäksi on tietenkin selvää, että eläin ei niinkään reagoi kielelliseen direktiiviin vaan herkkupalan fyysiseen tarjoamiseen. Kanssakäyminen lemmikin kanssa koostuu tietynlaisista tilanteista, jotka ovat molemmille osapuolille tuttuja: antaminen, ottaminen, leikki ja niin edelleen. Toiminta on niin tässä esimerkissä kuin lemmikin kanssa viestiessä kauttaaltaan kommunikaation oleellisin osa, mutta kiinnostavaa on sekin, kuinka tilanteet etenevät myös keskusteluna. Omistajan näkökulmasta tämä keskustelusekvenssi on vieruspari, johon liittyy kieltä. Omistajan verbaalisesti ilmaisema intentio ei välity kuulijalle, mutta illokutiivinen voima onkin omistajan toiminnassa. Protodeklaratiivina toimiva herkun näyttäminen on tehokas keino hallita

eläimen huomiota. Eläin ottaa herkun, kun omistaja sitä tarjoaa, mutta samalla se tulee tietämättään dialogin osalliseksi.

Omistajan direktiivi *No, ota vaan* esimerkissä 2 sisältää partikkelit *no* ja *vaan*, jotka viittaavat eläimen toimimattomuuteen. Pehmentävä partikkeli *vaan* on mukana hyvin monessa aineiston imperatiivimuotoisessa direktiivissä. Tässä se tuo ilmaukseen luvan antamisen tuntua; ikään kuin eläin olisi herkkua katsomalla pyytänyt luvan toimia ja omistaja myöntäisi sen. Imperatiivimuotoiset direktiivit eivät läheskään aina olekaan uuteen toimintaan kehottavia, vaan usein ne ovat eläimen meneillään olevaa toimintaa rohkaisevia tai tukevia. Esimerkissä 3 arka kissa on lattialla istuvan omistajansa sylissä ja osoittaa kiinnostusta siirtyä lattialle toisen kissan luo.

(3.) (Kissat kylässä)

01 Kissa: ((laskee etutassut sylistä lattialle))
02 Paula: Haluaisik^sää men=mene vaa (.) mene vaa
03 (1.0) mene vaa kulta mee iha rohkeesti
04 (1.0) °se o Ritva° mee vaa pu- voit iha lähtee siit
05 ((työntää kissaa varovasti pois luotaan)) no ni
06 (se o Janne-setä joo kameramies) (--) °mene vaa°
07 Kissa: ((siirtyy varovasti sylistä lattialle))
08 Paula: No ni,

Omistaja huomaa kissan haluavan pois sylistä ja kysyy, haluaako tämä mennä (r. 2). Tämän jälkeen omistaja kehottaa imperatiivimuotoisilla direktiiveillä kissaa lähtemään (r:t 2–4). Tässä tuntuu olevan vielä edellistä esimerkkiä selvemmin kyse juuri luvan antamisesta, sillä kissan varovainen yritys lähteä sylistä on helppo tulkita epäröinniksi ja rohkaisun tarpeeksi. Imperatiivia pehmentävä *vaan*-sana tuntuu olevan merkki siitä, että omistaja tulkitsee eläimen toimintaa luvan tiedusteluksi, tai ainakin rohkaisun kaipuuksi, ja reagoi siihen. Koska kissa ei ymmärtäne lausuman kielellistä sisältöä, varsinainen viesti eläimelle lienee rauhallinen ja ystävällinen äänensävy, jolla puhuja pyrkii rohkaisemaan kuulijaa jatkamaan toimintaa.

Omistaja toistaa esimerkissä 3 direktiivin viisi kertaa, mutta kissa ei toimi. Tämän jälkeen puhuja ottaa toiminnan omiin käsiinsä ja yrittää kevyesti työntää eläintä pois lausuen samalla direktiivistä väitelausemuotoisen muunnelman (r:t 4–5). Pian kissa siirtyykin lattialle ja toteuttaa näin direktiivin (r. 7). Edellisten esimerkkien kaltaiset puhetilanteet ovat mielenkiintoisia vuorovaikutushakuisuuden näkökulmasta. Kun lemmikkieläimen omistaja huomaa eläimen haluavan

tai aikovan tehdä jotakin, hän yleensä ohjaa sanallisesti eläintä tekemään sen. Kun tämä sitten toimii, syntyy vaikutelma kielellisestä vuorovaikutuksesta. Eläin on toisinaan jo saattanut ryhtyä toimintaan, kun omistaja vasta rientää kielellisesti ohjaamaan tätä tekemään sitä nimenomaista asiaa, kuten esimerkissä 4, jossa omistaja harjaa pöydällä makaavaa kissaa.

(4.) (Kissojen harjaus)

01 Noora: (Sul on nii) (3.0) norja toi selkä et sitä onki
02 help-
03 Kissa: ((nousee seisaalle ja alkaa kääntyä))
04 Noora: helppo harjata (.) noni (.) **käännny** (1.5) †hyvä (.)
05 @hilseet vaa pölisee@

Puhuja aloittaa pienen korjausjakson jättämällä sanan *helppo* kesken (r. 2). Kuvanauhalla ilmenee, että korjauksen syy on kissan nouseminen makuulta seisaalle kesken harjauksen. Kissa alkaa kääntyä sijoillaan ja on saanut vaihdettua toisen kylkensä omistajaan päin siihen mennessä, kun tämä saa lopetettua korjausjakson jatkamalla lausumansa loppuun. Vasta sitten omistaja ohjaa sanallisesti eläimen toimintaa imperatiivilla *käännny* (r. 4). Sekvenssin lopuksi omistaja tuottaa positiivisen arvion *hyvä* (r. 4). Arvio voi kohdistua eläimen itselliseen oikeaan toimintaan, mutta omistaja saattaa nähdä tilanteessa myös kehujen arvoista tottelemista, vaikka direktiivi tuotettiin vasta kun toiminta oli jo hyvässä vauhdissa.

Edellisissä esimerkeissä vuorovaikutus vaikuttaa varsin sujuvalta: omistaja käskee ja eläin tottelee. Tilanteissa on kuitenkin kyse lähinnä omistajan tarpeesta ulottaa vuorovaikutus eläimen kanssa myös kielelliselle tasolle, mikä onnistuu ainakin näennäisesti juuri edellä kuvatuin keinoin. Aitoakin kommunikaatiota tilanteista voi löytää, kun niitä tarkastelee kokonaisuutena, myös prosodiset ja kielenulkoiset tekijät huomioon ottaen. Lienee mahdollista, että eläin voi joskus tunnistaa omistajan suopean äänensävyn luvaksi jatkaa meneillään olevaa toimintaa. Esimerkiksi lempeällä äänellä toisteltu *tule tänne* olisi luultavasti varmempi tapa saada kohti tuleva eläin jatkamaan matkaansa puhujaa kohti kuin vaikkapa tiukkasävyinen komentelu, joka voisi aiheuttaa suunnan ja toiminnan muutoksen. Paitsi prosodia myös omistajan toiminta sisältää viestejä eläimelle.

Esimerkissä 3 omistajan kielelliset direktiivit eivät tehonneet, jolloin hän itse työnsi kissaa pois luotaan samalla kun sanallisesti ohjasi tätä lähtemään. Samantyylinen taktiikka esiintyy aineistossa taajaan. Esimerkissä 5 omistaja haluaisi kissansa tulevan esiin tuolin alta. Kissa viihtyisi piilossa, mutta omistaja nostaa hänet houkuttelun jälkeen itse esiin.

(5.) (Kissat kylässä)

01 Kissa: ((lymyilee tuolin alla))
02 Paula: Mitä Saara-täti jos mää tuu su nappaamaa siältä
03 (2.0) kuulikko, (1.0) **tules** ny siältä (.) vähä
04 keskustelemaa ((nostaa tuolin pois)) näää
05 (1.0) @**tuus vähä mami lua tuu@**
06 ((nostaa tuolin alta paljastuneen kissan syliinsä))

Puhuja aloittaa lempeällä kysymyksellä ja jatkaa kysymällä, kuuliko eläin (r:t 2–3). Sitten hän tuottaa kaksi imperatiivimuotoista direktiiviä, jotka molemmat sisältävät lieventävän sävyartikkelin *-s* (*tules*, *tuus*), eli omistaja pyrkii ohjaamaan kissan toimintaa pehmeästi (r:t 3 ja 5). Samaan aikaan jälkimmäisen imperatiivimuotoisen direktiivin kanssa hän nostaa kissan syliinsä. Keskustelunanalyttisesti on kyse mielenkiintoisesta tilanteesta, kun puhuja osoittaa kuulijalle direktiivin ja sitten toteuttaa sen itse. Hän tuottaa etujäsenen, mutta ei anna kuulijalle mahdollisuutta tuottaa jälkijäsentä. Tässä tapauksessa kuulija ei ymmärrä puhujaa, ja todennäköisin lopputulos olisikin preferoimaton jälkijäsen, reagoimattomuus, mikä selittänee puhujan toimintaa. Toimimalla itse omistaja saa eläimen tottelemaan. Nämä ”tee-se-itse-direktiivit” ovat yleisiä erityisesti eläimen hoitoon liittyvissä tilanteissa, joissa ollaan lähikontaktissa ja jotka ovat lähtökohtaisesti direktiivisempiä kuin esimerkiksi niin ikään fyysiset hellittelyhetket.

Edeltävässä esimerkissä puhuja kysyy kissalta, kuuliko tämä (r. 3). *Kuulitko*-kysymys on konventionaalistunut ilmaus, jonka esittämällä puhuja haluaa varmistaa, onko kuulijan reagoimattomuuden syy se, ettei tämä kuullut esimerkiksi kysymystä. Samalla se mielestäni voi sisältää moittivan implikaation siitä, että jos toinen osapuoli kuuli, hänen jälkijäsenensä viipyy liian kauan. Tämän puherekisterin leikillistä puolta kuvanee se, että kyseinen ilmaus voidaan osoittaa myös kissalle.

Esimerkissä 6 omistaja harjaa kissaa. Eläin yrittää välillä lähteä tilanteesta pois, mutta omistaja pyrkii jatkamaan harjausta. Myös tässä puhuja toteuttaa direktiivinsä itse.

(6.) (Kissojen harjaus)

01 Kissa: ((kurkottelee ja aikoo lähteä pois))
02 Noora: **Odota** ((rajoittaa eläimen liikettä kädellä))
03 (3.0) †hieno †hienosti sä olet siinä
04 =@oi ku sä oot hienosti@
05 Kissa: ((yrittää lähteä pois))
06 Noora: Ei, ap, **tuus takas** (.) †**tuus takas**
07 ((nostaa kissan takaisin)) sä oot nii hienosti
08 Kissa: (1.5) ((yrittää lähteä))
09 Noora: Mal- ei †et lähe ((nostaa kissan takaisin))
10 (1.5) °sitte noi: hyvä° †hyvä †noi (1.0) †sillai

Omistaja tuottaa imperatiivin *odota* (r. 2) reaktiona kissan aikeisiin lähteä pois. Samalla hän estää kissaa lähtemästä asettamalla kätensä kevyesti kissan kaulan eteen. Näin harjaus saa jatkoa ja direktiivi toteutuu hetkeksi. Omistaja ehtii esittää tilanteesta positiivisen arvion (r:t 3–4), mutta kissa yrittää heti perään karata (r. 5). Omistaja esittää imperatiivin *tuus takas* (r. 6) kaksi kertaa ja nostaa kissan takaisin paikalleen (r. 7). Taas omistaja ehtii pikaisesti kehua eläintä ennen kuin se on uudelleen lähdössä pois. Omistaja nostaa kissan takaisin samalla kun tuottaa väitelauseen muotoisen direktiivin *et lähe* (r. 9). Tämän jälkeen omistaja taas kehuu kissaa. Fyysisesti rajoittamalla kissan liikkumista ja siirtämällä sen takaisin paikalleen omistaja ei anna eläimelle muuta vaihtoehtoa kuin totella samalla lausumaansa direktiiviä. Omistaja palkitsee kissan ”tottelemisen” kehuilla, jotka samalla myös pyrkivät ohjaamaan eläintä jatkamaan tätä toivottua toimintaa. Puheaktien näkökulmasta omistaja onnistuu kieltämään kissaa lähtemästä, vaikka toiminnalla onkin kielellistä ilmaisua vähintäänkin ilmeisempi vaikutus.

Esimerkkien 5 ja 6 sisältämää toimintamallia, jossa puhuja osoittaa kuulijalle direktiivin ja toteuttaa sen itse fyysisesti, on vaikea kuvitella muihin kuin sellaisiin vuorovaikutustilanteisiin, joissa puhujan auktoriteetti kuulijaan nähden on hyvin vahva. Vastaava tilanne, jossa kuulijalle ei kirjaimellisesti jää mitään mahdollisuutta olla tottelematta, on kuviteltavissa esimerkiksi vanhemman ja lapsen välille. Auktoriteettia edustava puhuja turvautunee tällaisiin fyysisiin keinoihin lähinnä tilanteissa, joissa on todennäköistä, että kuulija ei tottele. Jo pelkkä toisen persoonan imperatiivi on prototyyppisesti käsky (Hakulinen & Karlsson 1988: 292), joka ei siis periaatteessa jätä puhuteltavalle vaihtoehtoja. Kuulija ei voi valita tottelemattomuutta, ainakaan ilman ongelmia. Vuorovaikutustilanne, jossa kuulija käskylauseen ohella fyysisesti suurin piirtein pakotetaan tottelemaan, vaikuttaisikin tavallisessa vuorovaikutustilanteessa varsin epäkohteliaalta. Omistajan ja eläimen keskustelutilanne on kuitenkin pragmaattisesti erityinen, eikä sitä voi tarkastella suoraan perinteisten kohteliaisuusnormien

näkökulmasta. On selvää, että tässä aineistossa puhutellut eläimet eivät ymmärrä direktiivien sanallista puolta, joten kielellinen ja fyysisen ulottuvuus eivät ole niille samanlainen toisiinsa liittyvä kokonaisuus kuin ne olisivat kieltä ymmärtävälle kuulijalle. Toisaalta paralingvistiset piirteet, kuten painotus ja intonaatio, voivat yhdessä omistajan fyysisen toiminnan kanssa olla varsinainen viesti eläimelle, kun sanallinen muoto lähinnä kielentää meneillään olevaa toimintaa. Verbaalinen direktiivi ei johda tottelemiseen, vaan lokutiivinen akti on tavallaan redundanssia. Puhuja käyttää siis nonverbaaleja keinoja viestiä ja pyrkii välittämään intentionensa primitiivisemmin keinoin.

Imperatiivimuotoista direktiiviä voidaan pitää epäkohteliaana, minkä johdosta se ei tavallisessa kielenkäytössä ole direktiivien tavallisin muoto (Yli-Vakkuri 1986: 212). Tässä aineistossa se on kuitenkin yleisin. Somiskan (2010) mukaan eläimen ohjaaminen imperatiivilla eläinlääkärin vastaanotolla ei tuota ongelmaa vaan on odotuksenmukaista. Tämä johtuu siitä, että eläin ei ymmärrä kohteliaita vihjeitä, mutta yksinkertaisia käskyjä jotkin eläimet voivat ymmärtää. Somiska selittää imperatiivin käyttöä myös puhujan valta-asemalla. Eläinlääkäri tai omistaja voi yrittää ohjata eläintä imperatiivilla aivan kuten aikuinen lasta. Somiska huomauttaa vielä, että eläimelle osoitettuja imperatiiveja ei voi selittää sillä, ettei eläin kuitenkaan ymmärrä tullessa loukatuksi epäkohteliaalla käskyllä. Ihmisillä tuntuu Somiskan mukaan olevan taipumus puhua eläimille samojen kohteliaisuusnormien mukaan kuin ihmisillekin. (Somiska 2010: 104–105.) Oman aineistoni pohjalta voin yhtyä Somiskan näkemyksiin. Imperatiivien käyttöä selittää varmasti osaltaan se, että eläimen ajatellaan todennäköisimmin ymmärtävän jos jotain, niin selkeät käskyt. Aineistossani eläimille puhutaan kuitenkin yleisen kohteliaasti, vaikka hyvin kohteliaita, vihjeenomaisia direktiivejä omassa aineistossani oli hyvin vähän. Selkeyden ja kohteliaisuuden yhdistäminen voi näkyä esimerkiksi niin, että eläimelle osoitetaan direktiivi useassa eri muodossa peräkkäin. Tyypillisesti omistaja aloittaa interrogatiivimuotoisella direktiivillä, jota seuraa imperatiivimuotoinen muunnos, kuten esimerkissä 7. Siinä omistaja yrittää kutsua toisessa huoneessa olevaa kissaa luokseen.

(7.) (Kissat kylässä)

01 Jaana: ↑Orvokki (.) kulta, (0.5) kss-kss, (0.5) **tuleksää**
02 ↑tännepäin kattoo mitä **tule** (1.0)
03 **tule** hani kattomaa mitä tääl tapahtuu,

Esimerkissä 8 omistaja houkuttelee luokseen kaniinia.

(8.) (Kaniini)

01 Miina: **Tuuksää** †tänne. (1.0) **tu** †tänne **tu**. (1.0)
02 ((viheltää ja maiskauttaa suuta)) (0.5)
03 **tu** †tänne **tu**, (0.5) **tule** vaa

Tällainen ilmausten uudelleenmuotoilu on tavallista paitsi eläimelle myös lapselle osoitetussa puheessa. Yksi syy sille, että vanhempi toistelee lapselle osoittamiaan ilmauksia hieman muunnellen, on että näin lapsi oppii vertaamaan kielen erilaisia muotoja keskenään. (Newport ym. 1977: 129.) Eläimelle puhuttaessa tästä ei tietenkään ole kyse, koska tutoriaalisia tehtäviä puheella ei ole. Vanhemmat käyttävät toistoa kuitenkin myös muista kuin kielenoppimiseen liittyvistä syistä. Lapselle puhuttaessa juuri käskyjä toistetaan eniten, ja jos lapsi ei reagoi kohteliaaseen käskyyn, vanhempi tuottaa siitä suuremman version (Newport ym. 1977: 143). Samoin omistajan puhuessa eläimelle esimerkkien 7–8 tapaan on osin kyse viestin selkeyttämisestä. Omistajilla on kuitenkin yleisempikin taipumus ketjuttaa monenlaisia osin samanmerkityksisiä ilmauksia peräkkäin. Mitchellin ja Edmonsonin mukaan koiralle osoitettujen ilmausten toistaminen liittyy eläimen alhaiseen responsiivisuuteen ja omistajan ylläpitämään toivoon responsista (Mitchell & Edmonson 1999: 77). Oman aineistoni tarkastelun pohjalta tämä näkökulma tuntuu oleelliselta. Kun eläin harvemmin toimii pyydettyä, vastaa kysyttäessä tai muutenkaan reagoi puheeseen, omistaja muuntelee sanomaansa reaktion tapahtumattomuuteen. Näin hän saa pidettyä vuoron itsellään ja jatkettua keskustelua, samalla kuitenkin tarjoten eläimelle aina uusia mahdollisuuksia ottaa oma vuoronsa.

Uudelleenmuotoilusta käy näytteenä myös esimerkki 9, jossa omistaja harjaa pöydällä yhtä kissaa mutta osoittaa puheensa lattialla olevalle toiselle kissalle, joka on jo kertaalleen harjattu.

(9.) (Kissojen harjaus)

01 Kissa: ((istuu lattialla ja katsoo omistajaa))
02 Noora: Vieläkö pitää (.) pitäskö vielä
03 =**tu tänne sit jos haluat** (.) kss-kss (.)
04 †tuletko (.) Raimo (.) kss-kss-kss-kss (.)
05 vieläkö haluat (2.0) hä (.) (tuletko) (6.0)
06 mitä (1.5) joko sä- †tule †vaa (2.0) (mm)
07 (2.0) Ei ny tu paljo karvaa ku ei ole
08 @karvanlähtöaika ni aika vähissä on karvat@

Omistaja yrittää ilmaista kissalle, että se voi hypätä pöydälle, jos se vielä haluaa lisää turkinharjausta. Useista direktiiveistä huolimatta kissa pysyy sijoillaan eikä hyppää pöydälle omistajan luo. Imperatiivimuotoisen direktiivin (r. 3) muotoilu sallii kissalle vaihtoehdot, ja tilanteesta jää mielikuva, että kissa jätti tulematta paikalle siksi, että se ei halunnut enää harjausta. Vaikea on tietää, paljonko kissa vaihtoehdoistaan ymmärsi, mutta omistajan näkökulmasta se kuitenkin täytti vuoronsa paikan ”kieltäytymällä” tulemasta. Vaikka puhuja tuottaa useita direktiivejä, ytimessä on kuitenkin rivin 3 imperatiivimuotoinen lausuma, ja omistaja tulkitsee eläimen toimimattomuuden direktiivinsä jälkijäseneksi. Eläin ei tule, toimintasekvenssi päättyy ja omistaja orientoituu taas pöydällä olevaan kissaan. Huomionarvoista on, kuinka monta mahdollisuutta toimia omistaja antaa kissalle. Hänen vuoronsa (r:t 2–6) sisältää 12 eri ilmausta, joilla hän kutsuu kissaa luokseen.

Kuten edellisistä esimerkeistäkin voi päätellä, hyvin monet lemmikkieläimelle osoitetut direktiivit pyrkivät kutsumaan eläintä tulemaan paikalle. Aineiston direktiiveistä – varsinkin imperatiivimuotoisista – selvästi suurin osa pyrkii kontrolloimaan eläimen liikkumista paikasta toiseen. Myös koirille osoitetussa puheessa tavallisin ilmaus on luokse kutsuminen (Mitchell & Edmonson 1999: 65). Omassa aineistossani tavallisia ovat myös *katsomiseen* ja *ottamiseen* liittyvät direktiivit, jotka ovat yleisiä myös koiralle puhuttaessa (mts. 72). Tuntuukin luontevalta, että eläimelle osoitetut ilmaukset sisältävät tällaisia semanttisesti tietyllä tavalla yksinkertaisia verbejä, jotka usein liittyvät meneillään olevaan toimintaan. Niiden kuvaamat toiminnot ovat myös sellaisia, joihin eläin helposti pystyy ja jotka kuuluvat sen jokapäiväiseen elämään. On ymmärrettävää, että puhuja rakentaa ilmauksensa pitkälti yksinkertaisten verbien ympärille – riippumatta siitä, ajatellaanko ilmauksen haastavuudella olevan eläimelle mitään merkitystä. Eläimelle osoitettu puhe ei kuitenkaan ole mitenkään kauttaaltaan yksinkertaista, ja verbitkin voivat olla millaisia tahansa. Esimerkissä 10 puhuja yrittää saada ystävänsä kissan leikkimään.

(10.) (Kissat kylässä)

01 Paula: Ritva (.) kato (.) katos tätä. ((esittelee lelua))

02 RITVA keskity tähä tilanteeseen=[↑]Ritva kss-kss,

Puhuja haluaisi kissan leikkivän lelulla, mutta se ei ole tilanteesta kiinnostunut. Tähän puhuja reagoi pyytämällä turhautuneen kuuloisesti eläintä keskittymään (r. 2). Eläimen voi halutessaan ehkä kuvitella ymmärtävän vielä luokse kutsumisen, mutta ei pyyntöä keskittyä. Kuitenkin myös tämäntyyppisiä direktiivejä sille voidaan osoittaa.

Vaikka kissa ei ymmärrä lausumaa *keskittyä*-verbistä puhumattakaan, on se kiistatta tälle suunnattu. Puhuja kohdistaa vuoronsa kissalle toistamalla sen Ritva-nimeä, jonka eläin saattaisi muuta ainesta todennäköisemmin tunnistaa. Eläimen nimeä lausumalla ja lelua näyttämällä omistaja pyrkii saamaan kissan huomion, mikä tarkoittaisi kutakuinkin samaa kuin pyydetty ”tilanteeseen keskittyminen”. Puhujan intentio on jaettu huomio, eikä hänelle liene eroa sillä, mitä kautta viesti menee perille. Tässä eläin ei kiinnostu tilanteesta, joten intentio ei ainakaan vaikuta välittyvän.

Edellä on suhtauduttu imperatiivimuotoisiin lausumiin direktiiveinä, mutta on otettava huomioon, että toivomuksessa ja käskyssä on samankaltaisuutta (Matihaldi 1979: 187). Imperatiivi voi siis joskus olla direktiivin sijaan vain ääneen lausuttu toive. Pöydän reunalla kiikkuvalla kahvikupillekin voi huudahtaa *Älä putoa!* mutta tuolloin ei olisi epäselvyyttä siitä, onko kyseessä direktiivi vai puhdas toive. Kun kuulijana on elollinen olento, eläin, ei voi vastaavassa tilanteessa olla ottamatta huomioon responsiivisuuden vaikutusta keskusteluasetelmaan. Toisin kuin esine, eläin kuulee, ajattelee, toimii ja osallistuu, ja siksi sille osoitettu imperatiivimuotoinen lausuma ohjaa tulkitsemaan lausuman direktiiviksi ja herättää ajatuksen tottelemisesta. Esimerkeissä 9 ja 10 puhujan on mahdollista olettaa, että kuulija kyllä tunnistaa hänen intentionsa mutta kieltäytyy reagoimasta siihen. Jos kyseessä olisi kahvikuppi, tällainen oletus olisi järjetön. Eläimen käytöstä imperatiiveilla kontrolloimaan pyrkivä puhuja saa lausumilleen oikeutusta siitä, että toivomusta ja direktiiviä ei aina ole mahdollista – ja välttämätöntä – erottaa.

4.1.2 Interrogatiivimuotoiset direktiivit

Direktiivin muotoilu kysymykseksi on yksi tavallisimmista kohteliaisuusstrategioista (Muikku-Werner 1993: 154), ja sitä käytetään myös lemmikkieläimelle puhuttaessa. Kysymyksen muotoisia direktiivejä osoitetaan koiralle (Mitchell & Edmonson 1999: 70), ja niitä esiintyy jonkin verran myös omassa aineistossani. Esimerkissä 11 kissa on vetäytynyt huoneen nurkkaan.

(11.) (Kissat kylässä)

01 Kissa: ((lymyilee pimeässä nurkassa))

02 Jaana: Ritva (.) **tulekko pois siältä nurkasta nytte**

03 (0.5) sinne kannata jäädä.

Omistaja pyrkii saamaan kissan paikalle osoittamalla sille kysymyksen (r. 2). Interrogatiivimuotoisen

direktiivin kohteliaisuus juontuu siitä, että imperatiivista poiketen se mahdollistaa joko myönteisen tai kielteisen vastauksen (VISK § 1661). Omistajan esittämä kysymys sallii siis kissalle vaihtoehdot, mutta konteksti osoittaa, että kyseessä on direktiivi. Edellisessä luvussa kävi ilmi omistajan taipumus käyttää kieltä siten, että tilanteeseen syntyy aidon kielellisen vuorovaikutuksen tuntua, ja kysymyksen muotoinen direktiivi on tässä mielessä erityisen oivallinen. Jos eläin toteuttaa direktiivin, sen voi katsoa tottelevan. Koska kysymysmuoto kuitenkin sallii kuulijalle vaihtoehdot, myös eläimen toimimattomuuden voi tulkita jälkijäseneksi – kielteiseksi vastaukseksi. Kun kysymys toimii direktiivinä, on preferoitu jälkijäsen tietenkä totteleminen, mutta keskustelun jatkumisen näkökulmasta preferoimattomaksikin jälkijäseneksi mielletty responssi on puhujalle parempi kuin ei responssia ollenkaan.

Interrogatiivimuotoinen direktiivi on keskustelun ylläpitämisen näkökulmasta mainio myös siksi, että se luo paikan paitsi toiminnalliselle myös kielelliselle responsille, jonka omistaja voi halutessaan tuottaa eläimen puolesta. Omistaja saattaa vastata eläimelle esittämiinsä aitoihin kysymyksiin itse, ja samoin hän voi tuottaa vastauksen myös direktiivisiin kysymyksiin. Esimerkissä 12 omistaja on leikkaamassa kaniinin kynsiä.

(12.) (Kaniini)

01 Miina: **Katotaanko toistaki** tassua vähäse.

02 (1.0) **jo::o**, (0.5) ei tartte pelätä.

Kaniini inhoaa kynsienleikkuuta, ja omistajan täytyisi saada eläin rentoutumaan, jotta toimenpiteen jatkaminen onnistuisi. Interrogatiivilause (r. 1) on kontekstissaan tulkittavissa direktiiviksi, sillä se pyrkii ohjaamaan eläintä antamaan omistajan toiminnan tapahtua. Direktiivinä se on kuitenkin kohtelias ja varovainen; kysymysmuoto vähentää suoruutta, ja passiivimuoto taas korostaa toiminnan yhteistä luonnetta. Myös äänensävy on lempeä. Omistaja vastaa omaan kysymykseensä myönteisesti ja rauhoittelee sitten eläintä lempeällä äänellä (r. 2). Puhuja siis tuottaa itse sekä etu- että jälkijäsenen, sulkee vierusparin ja saa täten vietyä keskustelua taas eteenpäin. Kynsienleikkuu jatkuu, joten omistaja tarjoaa omalle direktiivilleen sekä kielellisen että toiminnallisen responsin.

Interrogatiivimuotoiseen direktiiviin voi yhdistyä myös konditionaali, joka etäännyttävänä piirteenä tekee ilmauksesta vielä kohteliaamman. Kehotuksen ilmaiseminen konditionaalimuotoisella kysymyksellä on kohteliaisuuskoodin tyypillisimpiä ilmentymiä suomen kielessä (Yli-Vakkuri 1986: 226). On sanottu konditionaalin implikoivan kysymyksessä sitä, että kysymykseen ei tarvitse vastata

(Muikku-Werner 1993: 152). Konditionaalimuotoinen kysymys direktiivinä on siis kärjistetyksi sanoen kysymys, johon ei tarvitse vastata ja direktiivi, jota ei tarvitse totella. Esimerkissä 13 omistaja houkuttelee kania pois häkistä.

(13.) (Kaniini)

01 Miina: Nj↑oo tuuksää ↑tänne (.) **tulisiksää** ↑pois **tulisikko**
02 0.5) ↑viä(lä) juoksemaa
03 (3.0) mm? (2.5) joo syö sitä se o hyvää

Omistaja yrittää saada kanin tulemaan häkistä ulos osoittamalla sille interrogatiivimuotoisen direktiivin ja heti perään sen konditionaalimuotoisen muunnelman (r. 1). Kontekstista voi päätellä, että eläin ei kuitenkaan poistu häkistä vaan ryhtyy ruokailemaan. Edellä sanottu huomioiden kanin reagoimattomuus ja paikalle tulemattomuus ei muodosta tässä ongelmaa. Responssin puute on jo pohjustettu ilmauksen muodolla. Omistajakin tyytyy helposti tilanteeseen ja orientoituu puhumaan kanin ruokailusta.

Kun omistaja leikkii tai seurustelee lemmikkieläimen kanssa, hän pyrkii usein kontrolloimaan sen huomiota erilaisin keinoin. Kielellisistä keinoista aineistosta nousi esiin interrogatiivipronominilla tai interrogatiivisella proadverbillä alkavat hakukysymykset. Niillä omistaja yrittää saada kiinnitettyä eläimen huomion haluamaansa kohteeseen tai ohjattua eläintä toimimaan, vaikkapa etsimään jotakin. Olen antanut tällaisille lausumille direktiivisen tulkinnan, sillä niillä ei pyritä esimerkiksi saamaan tietoa vaan nimenomaan yritetään ohjata eläimen toimintaa. Esimerkissä 14 kissan omistajat ovat piilottaneet herkkupalan pöytäliinan alle ja yrittävät saada passiivisen eläimen etsimään sitä.

(14.) (Äiti, tytär ja kissat)

01 Kissa: ((istuu pöydällä))
02 Katariina: Masi (.) **missä ruoka** (.) **missä**
03 Titta: **Missä**
04 Katariina: (1.0) **Missä se** [o
05 Titta: [Missä se o
06 Kissa: ((nuuhkii pöytäliinaa ja kuopii sitä tassulla))
07 Katariina: @Jaaha@ (.) **missä ruoka o**
08 (.) ota kiinni vaa (1.0)
09 onko täällä jossai ((koskee pöytäliinaa))

10 onko tuolla jossai onko (.) etis ny
11 (1.0) laittoko Titta sinne
12 (2.0) hmh

Kysymällä kissalta toistuvasti, missä ruoka on, puhujat pyrkivät saamaan eläimen kiinnostumaan herkkupalan olinpaikasta ja etsimään sen. Myös sekvenssin useat vaihtoehtokysymykset ovat direktiivisiä. Omistajien kysymykset muistuttavat koulusta tuttuja tarkistuskysymyksiä, joilla puhuja yrittää selvittää, tietääkö kuulija vastauksen (Hakulinen & Karlsson 1988: 286). Omistajathan kyllä tietävät, missä herkku on. Tuottaakseen jälkijäseneksi tulkittavan vuoron kissan täytyisi kuitenkin toimia, mikä tekee ilmauksesta direktiivin, ja puheen ohjaavuuden vahvistavatkin esimerkin kaksi imperatiivimuotoa (r:t 7 ja 9). Omistajien kovasta panostuksesta huolimatta kissa ei löydä kätköä vaan lähinnä tuijottaa pöytäliinaa. Omistajan *hmh* (r. 11) kertoo pettymyksestä siihen, että kissa ei puhujien monista yrityksistä huolimatta suostu toimimalla osallistumaan keskustelun rakentumiseen.

Esimerkissä 15 omistaja pyrkii samanlaisella taktiikalla saamaan sylissään olevan kissan osallistumaan.

(15.) (Kissat kylässä)

01 Jaana: Katos tänne (0.5) mikä tääl o ((esittelee lelua))
02 Kissa: ((katselee muualle))
03 Paula: **Ei nyt pysty keskittyy, mm (ei pysty, ei pysty)**
04 Jaana: Salet nii kaunis ja viisas (.) äiti mielest.

Omistaja yrittää kiinnittää kissansa huomion näyttämällä lelua. Hän tuottaa ensin imperatiivimuotoisen ja sitten interrogatiivimuotoisen direktiivin (r. 1), mutta tässäkin kissa on passiivinen ja vain katselee muualle. Silloin lähellä oleva toisen kissan omistaja sanallistaa eläimen oletetut ajatukset (r. 3) ja tarjoaa samalla selityksen puuttuvaan responsiin. Ilmauksen persoona on geneerinen *ei pysty*, mikä sopii hyvin lausumaan, josta olisikin vaikea määritellä, kenen äänellä puhutaan. Äänenlaadusta kuitenkin huomaa, että puhuja ottaa sanomaansa etäisyyttä ja tuottaa ”kissan vuoron”. Toisena kissanomistajana hän tuntee kyseessä olevat vuorovaikutustilanteet ja ymmärtää puhujan tarpeen saada lemmikki ottamaan oman vuoronsa. Dialogiin puuttumalla hän auttaa eläimelle puhuvaa viemään keskustelua eteenpäin. Tällainen eläimen puolesta puhuminen on melko tavallista, ja käsittelen sitä myös luvussa 4.2.2.

4.1.3 Passiivimuotoiset direktiivit

Monikon ensimmäisen persoonan imperatiivimuoto (*lähtekäämme*) on muuttunut harvinaiseksi, ja sen tilalle on vakiintunut passiivimuoto (*lähdetään*) (Yli-Vakkuri 1986: 89; VISK § 1654). Tämän vuoksi passiivimuotoinen lause voi tietyssä kontekstissa saada direktiivisen tulkinnan.

Esimerkissä 16 omistaja harjaa kissaa pöydällä, ja kesken mukavan hetken naapurista kuuluu kovaa vasaroinnin ääntä.

(16.) (Kissojen harjaus)

- 01 Noora: Noni ↑onko hyvä (.) ↑ni:in onki.
02 ((vasaran koputusta))
03 Kissa: ((pelästyy, valpastuu))
04 Noora: Oho? no niin #siel joku laittaa tauluja seinään
05 **(ei) me välitetä siitä#**=↑mitähän ne tekee.
06 Kissa: ((pysyy paikallaan))

Kissa on makuullaan ja valpastuu yllättävästä äänestä (r:t 2–3), mutta ei kuitenkaan nouse ylös vaan jatkaa harjattavana oloa, vaikkakin korvat luimussa. Omistaja jatkaa harjaamista ja puhumista levollisella äänellä sekä tuottaa passiivimuotoisen direktiivin (r. 5), joka pyrkii ohjaamaan eläintä olemaan rauhallinen. Passiivimuotoa käytetään tässä inklusiivisesti, eli sen vaikutuspiiriin kuuluvat sekä puhuja että paikalla olija (Shore 1986: 26). Todellisuudessa rauhoittelua tarvitsee vain kissa, mutta *me*-muotoa käyttämällä puhuja laskee itsensä mukaan ja korostaa toiminnan yhteistä luonnetta. Kissa ei muutukaan erityisen levottomaksi vaan pysyy paikallaan, mikä johtunee ainakin osin omistajan rauhallisesta äänestä ja toiminnan jatkamisesta normaalisti. Omistajan korostettu reagoimattomuus vasarointiin on viesti eläimelle: ei ole mitään syytä kenenkään muuttaa toimintaansa äänen takia.

Esimerkissä 17 omistaja on leikkaamassa kynsiä kopassa olevalta kanilta.

(17.) (Kaniini)

- 01 Miina: Jo::o ↑**ei me tulla siält ny pois** vielä,
02 (1.0) ↑**ei tulla vielä**, (.) ↑**e::i tulla e:i**.

Ääninauhalta kuullun perusteella kani yrittää tulla kopasta pois, jolloin omistaja tuottaa

passiivimuotoisen direktiivin ja toistaa sen kaksi kertaa estääkseen eläintä lähtemästä. Tässä vaikutuspiiriin kuuluu vain puhuteltava, joten passiivimuotoa käytetään eksklusiivisesti (Shore 1986: 28). Passiivikäskyä, jolla pyydetään toista tekemään jotakin, voidaan käyttää kohteliaisuuskeinona, joka synnyttää myötätunnon vaikutelman (mts. 52). Esimerkin 17 passiivin käyttö luokin vaikutelman siitä, että myös omistaja on osallisena, vaikka ilmaus koskee vain eläimen toimintaa.

4.1.4 Deklaratiivimuotoiset direktiivit

Eläimelle osoitetaan myös deklaratiiivimuotoisia direktiivejä. Esimerkissä 18 kissa on nostanut etujalat tuolin päälle ja näyttää siltä kuin aikoo hypätä kokonaan tuolin päälle.

(18.) (Kissat kylässä)

01 Jaana: Hyvä Orvokki **nyt hyppäät siitä** (1.0) kerää rohkeutes
02 (0.5) hyvä @hoo@ (0.5) °mitä näkyy°=oi mite pitkä ja
03 @kaunis sä olet@

Omistaja osoittaa aralle kissalle deklaratiiivimuotoisen direktiivin (r. 1), jolla hän pyrkii rohkaisemaan eläintä hyppäämään tuolille. Preesensmuotoisen indikatiivilauseen tietyssä kontekstissa samaa direktiivisyys syntyy siitä, että aikamuoto on tulkittavissa myös futuuriksi (VISK § 1665). Tässäkin omistaja pitää eläimen toimintaa jo totena. Omistaja on selvästi varautunut siihen, että kissa aikoo hypätä, mutta eläin ei nousekaan tuolille vaan tyytyy nojaamaan tassuilla tuoliin ikään kuin maisemia katsellen. Omistaja antaa kissalle positiivisen arvion *hyvä* (r. 2), mutta epäselväksi jää, mihin eläimen toimintaan omistajan positiivinen arvio kohdistuu. On tavallista, että omistaja kehuu lemmikkiään, ja aina tilanteesta ei nouse mitään ilmeistä kehun syytä. Lemmikkiä kehutaan samasta syystä kuin omia lapsiakin joskus: kaikki mitä he tekevät, tuntuu kehujen arvoiselta. Tässä esimerkissä kissa ei toteuta direktiiviä, mutta omistaja sivuuttaa tämän ja kehuu eläintä joka tapauksessa. Oleellista ei tunnu tässä olevan totteleminen vaan keskustelun jatkuminen ja se, että arka kissa on ylipäättään mukana tilanteessa.

Esimerkissä 19 omistaja leikkaa kynsiä kanilta, joka on kopassa.

(19.) (Kaniini)

01 Miina: J_o:o (1.0) ↑sillai °poika o° ↑iha nät_isti. (1.0)
02 eks ↑ni (1.5) ↑iha nät_isti. (3.0) jo:o. (3.0)
03 °↑iha nät_isti käy°

Kani on toivotulla tavalla paikallaan ja omistajan puhe tukee sen toimintaa. Omistajan ilmaus *sillai poika o iha nätisti* (r. 1) voidaan tulkita paitsi toteavaksi myös direktiiviseksi sen mukaan, mielletäänkö preesensmuoto futuuriksi vai ei. Direktiivitulkitta puoltaa liitekysymys *eks ni* (r. 2), joka muuttaa väitteen kysymykseksi ja nostaa esiin väitteen epävarmuutta. Myös rauhallinen ja lempeä äänensävy pyrkii viestimään eläimelle, että omistaja on tyytyväinen ja meneillään olevaa toimintaa kannattaa jatkaa. Kynsien leikkaaminen sujuukin tilanteessa hyvin.

4.1.5 Finiittiverbittömät direktiivit

Tämän tutkielman aineisto sisältää paljon myös finiittiverbittömiä direktiivejä, joista suurin ryhmä koostuu eläimen nimen lausumisesta ääneen. Kun eläimen nimi muodostaa yksin lausuman eli oman prosodisen yksikön, se on nähdäkseni lähes aina direktiivi. Lausumalla eläimen nimen omistaja kutsuu tätä, herättää tämän huomion tai moittii tätä. Ei-direktiivisesti pelkän nimen sisältämä lausuma voisi tietyssä kontekstissa toimia vaikkapa kehuna.

Koiralle puhuttaessa sen nimen lausuminen on erittäin yleistä (Mitchell & Edmonson 1999: 65). Moni paitsi koiran myös muun lemmikin omistaja lienee sitä mieltä, että eläin tuntee oman nimensä. Siksi on luonnollista, että eläimen nimeä käytetään paljon vuorovaikutustilanteissa. Esimerkiksi tämän tutkielman hamsterinomistajainformantin mukaan Nöpö-hamsteri tunnistaa nimensä. Esimerkissä 20 omistaja lakaisee lattiaa hamsterin liikkeessa juoksupallon sisässä ympäri huonetta.

(20.) (Hamsteri)

01 Hamsteri: ((pyrkii etenemään omistajasta pois päin))
02 Sonja: **Nöpö:ö**, (.) **Nöpö**, (0.5) **Nöpö**, (0.5) tules t_änne
03 (.) takasi (1.0) takas? (.) **Nöpö?** (1.0) **Nöpö**
04 Hamsteri: ((vaihtaa suuntaa))
05 Sonja: Ei s_inne? vaa t_änne (.) **Nöpö** (.) tänne (0.5) tänne
06 Hamsteri: ((vaihtaa suuntaa))
07 Sonja: E_i s_inne? (0.5) t_änne (1.5) tänne

08 Hamsteri: ((tulee omistajaa kohti ja menee ohi))
09 Sonja: Siihe.

Hamsteri liikkuu huoneen ovea kohti, omistajan mielestä väärään suuntaan. Omistaja keskeyttää siivoamisen, kutsuu hamsteria nimellä luokseen ja tuottaa vuorossaan lisäksi imperatiivimuotoisen (r. 2) sekä useita proadverbin muotoisia direktiivejä. *Sinne* ja *tänne* ovat suuntaa ilmaisevia adverbejä eli tyypillisiä verbittömiä direktiivejä (VISK § 1676). Sekvenssi sisältää yhteensä kuusi direktiivistä eläimen nimen lausumista ääneen. Lopulta hamsteri vaihtaa suuntaa ja siirtyy liikuskelemaan toivotulle alueelle (r. 8). Omistaja katsoo direktiivin toteutuneen ja orientoituu taas siivoamiseen.

Tilannetta kuvanauhalta tarkasteltaessa on selvää, että omistajan direktiiveillä ei ole eläimeen mitään vaikutusta, vaan on sattumaa, että eläin lopulta vaihtoi suuntaa ja toimi toivotulla tavalla. Yhtä selvää on kuitenkin se, että puhuja on lopputulokseen tyytyväinen ja varmaankin ainakin leikitteli ajatuksella siitä, että hamsteri ”totteli”. Koska puhuja olettaa hamsterin tuntevan Nöpö-nimen, on ymmärrettävää, että hän pyrkii sitä toistamalla kutsumaan eläintä luokseen. Hänen vilpittömien intentionsa on lausuman tuottamisella vaikuttaa eläimen liikkeisiin. Puhujan iällä (tässä 7 vuotta) lienee jotakin tekemistä sen kanssa, kuinka vuorovaikutustilanteeseen lemmikkieläimen kanssa suhtaudutaan. Erilaisiin mielikuvitusleikkeihin heittäytymään tottuneet lapset saattavat eläytyä eläimen kanssa viestimiseen aikuista enemmän. Yhtä kaikki, pitkälti samanlaisesta eläytymisestä on mielestäni kyse myös aikuisten jutustelussa eläimelle. Kaikenikäiset lemmikinomistajat tuntuvat suhtautuvan eläimeen kuin ymmärtävään keskustelukumppaniin.

Esimerkissä 21 omistaja harjaa kissaansa. Hän yrittää saada eläimen käännettyä makaamaan toiselle kyljelle, mutta se ei ole kovin yhteistyöhaluinen. Omistaja tuottaa sekvenssissä useita verbittömiä direktiivejä.

(21.) (Kissojen harjaus)

01 Noora: Mennäänkö toisin päi viel
02 ((kääntää kissan makaamaan toiselle kyljelle))
03 toisi päi viel, **toinen puoli**
04 Kissa: ((aikoo nousta ylös))
05 Noora: ↑No ((paina kissaa kevyesti pöytään)) ↑**toinen puoli**
06 Kissa: ((alkaa pyristellä))
07 Noora: **Ei ei ei ei e- e- et** kyllä lähe
08 ((pitelee kissaa))
09 **no (0.5) ei, ei, et** ennen ko on valmista.

Substantiivilauseke voi määräkontekstissa toimia direktiivinä (VISK § 1677), ja omistajan käyttämä ilmaus *toinen puoli* (r. 3) saa tilanteessa direktiivisen tulkinnan. Ilmaus tarkoittaa kutakuinkin sitä, että kissan toinen puoli täytyisi saada harjattua, ja kissan tulisi käyttäytyä sen mukaisesti. Sen pitäisi esimerkiksi tarjota omistajalle toinen kylkensä. Puhuja on aloittanut interrogatiivimuotoisella direktiivillä (r. 1), ja verbitön direktiivi toimii sen muunnelmana. Tässäkin omistaja itse fyysisesti toteuttaa direktiivin kääntämällä eläimen toiselle kyljelle ja rajoittamalla sen pääsyä pois tilanteesta. Verbittömäksi direktiiviksi voi katsoa myös rivin 5 partikkelin *no*, joka on moittiva reaktio eläimen aikeisiin nousta ylös. Ihmistenkin välisessä vuorovaikutuksessa moittivalla intonaatiolla lausuttu *no(h)* voi tarkoittaa suunnilleen samaa kuin *älä*. Omistaja toistaa direktiivin *toinen puoli* (r. 5), tavoitellen ääneensä leppoisuutta. Kissa alkaa kuitenkin pyristellä voimakkaasti irti omistajan otteista (r. 6), ja tämä toistaa useita kertoja painokkaasti direktiivin *ei* (r:t 7–8). Sen tarkoitus on saada kissa lopettamaan ei-toivottu toiminta eli vastustelu. *Ei*-sanaa käytetään tässä taipumattomana kieltopartikkelina (VISK § 1625). Arkihavaintojeni perusteella varsinkin koiria usein komennetaan lopettamaan meneillä oleva toiminta sanomalla painokkaasti *Ei*, ja sana kuulunee niihin, jotka koira helposti oppii. Myös koirankoulutusohjeissa sana saa oman asemansa. ”Tämä käsky kertoo koiralle, että sen on lopetettava, mitä ikinä se onkaan tekemässä, aina kun se kuulee sen.” (”Peruskomennot”. Purinan [www-sivusto](http://www.purina.fi/). 1.4.2015.) *Ei!* onkin varmasti tehokkaampi tapa saada kiellon sisältävä viesti koiralle perille kuin vaikkapa *älä*-alkuiset ilmaukset, joista tuo yksinkertainen ja helposti tunnistettava sana puuttuu. Vaikka kissaa ei pidetä yhtä taipuvaisena oppimaan kielen ilmauksia kuin koiraa, painokkaasti lausuttu ytimekäs *Ei!* voi jo prosodistenkin ominaisuuksiensa perusteella olla direktiivi, jonka kissanomistajat ajattelevat lemmikkinsä tunnistavan.

Esimerkin sekvenssissä eläimen ja omistajan toiminta asettuvat vuoroiksi, ja omistajan lausumat vahvistavat vaikutelmaa vastavuoroisuudesta. Omistaja reagoi eläimen liikkeisiin kielen keinoin ja luo keskustelun vuorovaikutustilanteesta, jonka ydin on nonverbaalinen.

4.1.6 Paralingvistiset direktiivit

Lemmikkieläimen toimintaa pyritään ohjaamaan paitsi sanallisesti ja elein myös paralingvistisin keinoin. Tässä aineistossa paralingvistisiä direktiivejä ovat esimerkiksi vihellykset, naksausäänteet ja *kss-kss*- sekä *shhh*-ääntelyt. Käyttämällä paralingvistisiä ilmaisukeinoja omistaja mukauttaa omaa ilmaisuaan lähemmäs ei-kielellisen kuulijansa viestintäkeinoja.

(22.) (Kissat kylässä)

01 Jaana: ↑Orvokki (.) kulta, (0.5) **kss-kss**, (0.5) tuleksää
02 ↑tännepäin kattoo meitä tule (1.0)

Esimerkissä 22 omistaja tuottaa useita eri direktiivejä kutsuakseen kissan luokseen, mutta ilman tulosta. Ensimmäinen on paralingvistinen *kss-kss*-ääntely, joka on perinteinen kissan kutsumistapa. Kissojen väliseen viestintään kuuluva ”sähinä” lienee taustalla siinä, että kissa reagoi [s]-äänteeseen. Kun tietyllä äänteellä voi saada kissan huomion, sitä tietenkin käytetään yhteyden luomiseksi eläimeen. Kissa voi tyytyä vain havaitsemaan ääntelyn, tai sitten se tiedostaa itseään puhuteltavan ja parhaassa tapauksessa saapuu paikalle. Tämän tutkimuksen puitteissa ei ole mahdollista selvittää, kuinka tehokas direktiivi *kss-kss* kissan kutsumisessa on, mutta muutama kysely kissanomistajilta paljasti, että mistään ylivertaisesta keinosta ei ole kyse. Tämän voi toisaalta päätellä myös muiden kutsumistapojen runsaudesta; jos yksi toimisi aina, muita ei kai tarvittaisi. *Kss-kss*-ääntelyä käyttivät kuitenkin kaikki aineistoni kissanomistajat.

(23.) (Kissat kylässä)

01 Jaana: Orvokki (2.0) **kss-kss** ((toinen kissa tulee))
02 ai sää tulit, äiti koittaa Orvokkii houkutel
03 (1.0) @Orvokkii (.) gerbiili (.) no (.) gerbiili@

Esimerkissä 23 omistaja käyttää *kss-kss*-ääntelyä kutsuakseen Orvokki-kissaa, mutta paikalle saapuukin hänen toinen kissansa, Ritva (r. 1). Puhuja tulkitsee, että Ritva tuli kutsuäänen takia, mikä ilmenee painotetusta *sää*-sanasta (r. 2). Lausumallaan omistaja tuo julki näkemyksensä siitä, että hänen ja kissojen välillä on kommunikaatiota väärinymmärryksineen kaikkineen. Myös oman tulkintani mukaan *kss-kss*-ääntely toi kissan paikalle ja omistaja korostaa intentionsa välittymistä tavallaan aivan aiheellisesti. Omistaja ei kuitenkaan sanallista sitä, että kissojen ei ehkä ollut mahdollista tietää, mitä yksilöä hän puhutteli. Paralingvistisin keinoin ilmaistu intentio näyttää joskus välittyvän eläimelle, mutta verbaalisen osuuden vaikutus on ainakin omassa aineistossani parhaimmillaankin epäselvä. Tähän seikkaan omistaja ei tietenkään suhtaudu merkityksellisenä, vaan tekee puhumalla todeksi sitä, että viesti on mennyt perille, vaikkakin väärälle kuulijalle.

Esimerkissä 24 omistaja kutsuu kaniinia luokseen.

(24.) (Kaniini)

01 Miina: Misä sää ↑olet. (0.5) ((**viheltää**))
02 tu tänne tu ↑pia (0.5) joo voi ↑voi.

Viheltäminen on ihmistenkin keskuudessa tuttu huomion herättämisen keino, ja esimerkiksi koirat voidaan kouluttaa reagoimaan moniin erilaisiin vihellyskomentoihin. Jonkinlainen perusmerkitys vihellyksellä tuntuu kuitenkin olevan huomion herättäminen ja luokse kutsuminen. Aineistossani yksi informantti käytti viheltämistä useassa kohdin yrittäessään kutsua kaniinia luokseen. Kuten edeltä on käynyt ilmi, omistajat tapaavat käyttää lemmikin toiminnan ohjaamiseen monenmuotoisia ilmauksia peräkkäin, ja vihellys toimii tämän informantin kutsujen monipuolistajana. Vihellys erottuu kielellisten ilmausten lomasta niin selvästi, että vaikka ei voida tietää, kuinka kaniini äänet vastaanottaa, on helppo ajatella senkin vihellyksen erottavan.

Myös erilaiset maiskautukset eli naksausäänteet ovat tavallisia lemmikkieläimelle osoitetussa puheessa. Kuten *kss-kss*-ääntely ja vihellyskin, myös naksausääne on direktiivinen. Tyypillisesti se kontrolloi eläimen huomiota tai kutsuu tätä luokse. Esimerkissä 25 omistaja alkaa leikittää kissaa paperisuikaleella.

(25.) (Äiti, tytär ja kissat)

01 Katariina: (Entäs) tällä (.) Masi (.) **.mt .mt**
02 Kissa: ((tulee leikkimään))
03 Katariina: Jaaha (.) hyvä
04 Kissa: ((katselee muualle))
05 Katariina: **.Mt .mt** ((heiluttaa leikkivälinettä))
06 Kissa: ((leikkii, hyppää pöydälle))
07 Katariina: ↑Oho.

Omistaja kutsuu kissaa luokseen lausumalla sen nimen ja maiskauttamalla kaksi kertaa (r. 1). Kissa tulee hetkeksi leikkimään, mutta kyllästyy heti (r:t 2–4). Tällöin omistaja maiskauttaa uudelleen eläimen huomion kontrolloimiseksi, jossa myös onnistuu, sillä eläin siirtää taas huomionsa omistajan toimintaan ja tulee leikkimään. Maiskautusten ohella omistaja kuitenkin myös heiluttaa paperisuikaletta, joten on vaikea sanoa, kuinka suuri osuus direktiivin toteutumisessa on itse äänteellä.

Naksausäänteet ovat joka tapauksessa mainioita keinoja huomion herättämiseksi, sillä ne ovat vaivattomia tuottaa ja erottuvat helposti puheen joukosta. Naksausääne on lyhyt, joten sitä voi vaivatta toistaa, jolloin saadaan tarvittavan pituinen sarja maiskauksia. Kuten muutkin tässä mainitut paralingvistiset keinot, naksausäännekin on sellainen, jota harvemmin ihmisten välisessä keskustelussa käytetään. Tällöin on mahdollista, että jotkin lemmikkieläimet äänen kuullessaan saattavat tunnistaa itseään puhuteltavan.

Kaikilla edellä mainituilla paralingvistisillä direktiiveillä tuntuu olevan samantyyppinen funktio: eläimen huomion kontrollointi tai sen kutsuminen luokse. Samaan tehtävään käytetään myös luvun 4.1.5 finiittiverbittömissä direktiiveissä käsiteltyä eläimen nimen lausumista ääneen. Tavallista onkin, että omistaja käyttää nimen lausumista sekä useita paralingvistisiä direktiivejä yhdessä ikään kuin maksimoidakseen viestin perillemenon mahdollisuudet. Eläimen huomion kontrollointi – esimerkiksi paralingvistisin direktiivein – mahdollistaa sen, että omistaja ja eläin voivat yhdessä keskittyä johonkin, kuten leikkihetkeen. Usein omistajalla onkin tavoitteenaan vain jaettu huomio. Paralingvistiikka tarjoaa siis otollisen pohjan omistajan ja lemmikin vuorovaikutustilanteelle.

Esimerkissä 26 pahalla tuulella oleva Ritva-kissa tekee kuvan ulkopuolella jotakin kiellettyä, ilmeisesti tarttuu kynsillään seinävaatteeseen.

(26.) (Kissat kylässä)

```
01 Jaana: >Se o iha täyn raivoo nyt jo<=RITVA (.) IRTI
02          SIÄLTÄ RITVA ((taputtaa käsiä yhteen))
```

Omistaja käskee hyvin kovaäänisesti kissaa irrottamaan otteensa ja taputtaa käsiään kovaa yhteen. Kuvassa olevan omistajan käytöksestä voi päätellä, että konsti myös tehoaa ja kissa tottelee. Vaikka eläin ei ymmärrä sille osoitetun lausuman kielellistä sisältöä, sen voinee tässä sanoa tunnistavan illokutiivisen sävyn: omistaja on vihainen. Eläin tuntuu ymmärtävän viestin ja toimii omistajan haluamalla tavalla. Kielellinen sisältö ei varmastikaan tähän vaikuta, vaan voimakkaat para- ja ekstralingvistiset keinot. Omistajalla on selvästi tieto siitä, millainen käsky eläimeen oikean paikan tullen tehoaa; kohtelias kysymys ei imperatiiviksikaan vaihdettuna tilanteessa auttaisi.

4.2 KYSYMYKSET

Interrogatiivien runsaus on tyypillistä kaikelle hoivapuheelle, joten myös eläimelle osoitettu puhe sisältää runsaasti erilaisia kysymyksiä. Lapselle osoitetun puheen tutkimuksessa on esitetty ajatus, että aikuisten välisessä keskustelussa puhujan tärkein tavoite on saada oma vuoro, kun taas aikuisen ja lapsen välisessä keskustelussa aikuisen tärkein tavoite on saada lapsi ottamaan vuoro itselleen. Aikuinen tekee kaikkensa siirtääkseen vuoron lapselle esimerkiksi kysymyksin. (Snow 1977: 12–13.) Samanlaisesta asetelmasta tuntuu olevan kyse myös lemmikkieläimen ja omistajan välillä. Kuten lapsen vanhempi myös lemmikin omistaja pyrkii väsymättä tarjoamaan eläimelle aina uusia positioita vuoron ottamista varten, ja kysymys on tähän tarkoitukseen paljon käytetty keino.

Tarkastelen seuraavassa aineistoni hakukysymyksiä ja vaihtoehtokysymyksiä omissa alaluvuissaan.

4.2.1 Hakukysymykset

(27.) (Kaniini)

01 Miina: **Mitä ↑poika, joo, mitä piäni ↑poika, nii,**

(28.) (Kissat kylässä)

01 Kissa: ((pyörii vieraan jaloissa))

02 Liisa: Moi Ritva, morjes Ritva ((nostaa kissan syliin))

03 **mitä Ritva ((rapsuttaa kissaa))**

Tavallisesta keskustelusta tuttu rituaalimainen kysymys *Mitä kuuluu?* toimii usein keskustelun avaajana ja mahdollistaa monenlaisia jälkijäseniä (VISK § 1199). Samankaltaisia avauksia ovat esimerkkien 27 ja 28 interrogatiiviset lausumat, joilla kysyjät vaikuttavat pyrkivän selvittämään eläimen kuulumisia. Molemmat on tuotettu tilanteessa, jossa on juuri kohdattu eläimen kanssa. Kysymyksen muoto (*Mitä poika?* ja *Mitä Ritva?*) palvelee tilannetta. Kysymys *Mitä kuuluu?* olisi vastausorientoituneempi ja synnyttäisi selvemmän odotuksen kuulumisten sanallisesta raportoinnista kuin tämä verbitön muunnelma. Kun etujäsen on muotoiltu näin avoimeksi, jälkijäseneksi voidaan ajatella sopivan myös fyysisen toiminnan. Kuvitteellisessa esimerkissä joku voisi esimerkiksi nuorukaisen tavatessaan kysyä *Mitä poika?* ja pörröttää tämän hiuksia, jolloin poika voisi hymyillä ja sekvenssi olisi päättynyt. Myös

eläimen mahdollinen toiminta tai pelkkä olemassaolo tulee tässä puhetilanteessa tulkituksi sen ”kuulumisina”. Tällä tavoin eläimen kanssa pyritään toistamaan samanlaisia vuorovaikutuksellisia käyttäytymisrituaaleja kuin ihmisenkin kanssa.

Esimerkissä 29 Miina puhuu kaniinille, joka on juuri hypännyt koppaan.

(29.) (Kaniini)

01 Miina: ↑**Misä sää** ↑oot (0.5) ↑**missä.** (1.0)
02 ↑**Sinne** poika **hyppäs** tyhjään **koppaan.** (0.5) ↑oho.

Miina kysyy kaniinilta, missä tämä on (r. 1). Kysymys muistuttaa tarkistuskysymystä, jolla halutaan selvittää, tietääkö kuulija vastauksen vai ei, sillä puhujahan tietää kyllä, missä kaniini on. Kysyjälle on kuitenkin selvää, että eläin ei ymmärrä puhetta, joten hän ei suorita vilpitöntä kysymisen puheaktia. Kun puhujan kysymys ei ole yritys hankkia tietoa, on syytä kysyä, mikä sen tehtävä tässä vuorovaikutustilanteessa on. Esiverbaaliselle lapselle osoitetaan paljon kysymyksiä, ja niiden yhtenä funktiona pidetään sellaisen vaikutelman ylläpitämistä, että vauva olisi aito keskustelukumppani. Kuten jo edellä on todettu, vanhempi tekee kaikkensa siirtääkseen vuoron lapselle esimerkiksi kysymyksiin. (Snow 1977: 13.) Myös omistaja esittää eläimelle paljon kysymyksiä, jotka yrittävät siirtää vuoron eläimelle. Kysymykset rakentavat tilannetta ja omalla tavallaan vievät dialogia eteenpäin. Harvoin eläin sattumaltaakaan täyttää vuoronsa paikan äännelemällä tai tekemällä muuta vuoroksi tulkittavaa, ja omistaja saattaakin vastata kysymykseensä itse. Esimerkissä 29 omistaja pitää kysymyksensä jälkeen tauon, ja kun eläin ei sen aikana tarjoa mitään jälkijäseneksi sopivaa, omistaja vastaa kysymykseensä itse (r. 2). Esimerkissä 30 omistaja juttelee juoksupyörän sisässä olevalle hamsterille.

(30.) (Hamsteri)

01 Sonja: @**Mitä sää haluat** (2.0) **mitä.**@
02 Hamsteri: ((pyrkii eteenpäin juoksupallon sisässä))
03 Sonja: (7.0) Sää **pääset** pia.

Omistaja kysyy hamsterilta, mitä tämä haluaa (r. 1). Vaikka ei voida tietää varmasti, mitä eläin tilanteessa haluaa, vaikuttaa siltä, että se tahtoisi häkkiinsä. Tätä tulkintaa myös omistaja pitää itsestään selvänä. Esimerkistä 29 poiketen omistaja kuitenkin jättää jälkijäsenen tässä sanallistamatta ja tuottaa lausuman, joka muistuttaa jälkijäsentä kommentoivaa kolmannen position vuoroa (r. 3). Omistaja

suhtautuu hamsterin toimintaan nonverbaalisena jälkijäsenenä, joka tavallaan tulee hänen oman lausumansa kautta näkyväksi. Eläimen näkökulmasta ei luonnollisestikaan ole mitään vierusparia tai vastausta kysymykseen, vaan kyseessä on keskustelutilanne vain omistajan näkökulmasta. Sekvenssistä käy ilmi, että omistaja tulkitsee hamsterin käytöksen kommunikatiiviseksi; kuin eläin toiminnallaan vastaisi kysyjälle haluavansa häkkiin. Kun kuulijan osallisuus on sitä luokkaa kuin hamsterilla, keskustelua määrittelevät hyvin pitkälti toisen osapuolen tulkinnat. Voisi sanoa, että tässä näytteessä omistaja tunnistaa eläimen intention sen käytöksen perusteella ja käyttää hyväkseen tilaisuuden luoda siltä pohjalta keskustelusekvenssi.

Kaikilla kysymyksillä ei haeta vastauksia, vaan esimerkiksi päivittelyt voidaan muotoilla interrogatiivisiksi (VISK § 1713). Monet aineistoni hakukysymyksistä ilmentävätkin jonkinlaista eläimen käytöksen ihmettelyä ja vaikuttavat siten retorisisilta. Esimerkkien 31, 32 ja 33 kysymykset ovat reaktioita kissan huonoon käytökseen. Esimerkissä 31 kissa ei suostu pysymään harjattavana, esimerkissä 32 kissa sähisee ja esimerkissä 33 kissa rimpuilee sylissä.

(31.) (Kissojen harjaus)

01 Kissa: ((yrittää lähteä pois kesken harjauksen))
02 Noora: Ee- ÄH (1.0) no **mikä sua ny riivaa** ko-
03 ((nostaa kissan takaisin)) (nonni)=oos paikalla nyt
04 (.) paikalla nyt (.) sää oot se helpompi tapaus mun
05 muistaakseni.

(32.) (Kissat kylässä)

01 Jaana: ((nostaa kissan syliinsä))
02 Kissa: ((sähisee))
03 Jaana: Herrajumala sentäs °(--)
kui sää tommone olet
04 (2.0) kato nyt ollaa kylässä ni et sää voi elvistellä
05 (1.0) tää ei oo sun kotis°

(33.) (Kissat kylässä)

01 Jaana: ((pitää kissaa sylissä)) Katotaas vähä-
02 Kissa: ((pyristelee))
03 Jaana; @aiaiaiai **kui sää revit ny@** (---)
04 pliis älä revi äitin uutta paitaa?

Oheisissa näytteissä puhujat ilmaisevat kysymyksillään ennemminkin omia kielteisiä asenteitaan kuin esittävät aitoja kysymyksiä. Lausumien voidaan lisäksi katsoa sisältävän direktiivisen implikaation, että eläimen ei pitäisi käyttäytyä kyseisellä tavalla. Kysymysten tehtävä lienee myös ilmaista muille paikalla olijoille, että eläimen huono käytös on poikkeuksellista. Esimerkkien 31 ja 33 *nyt*-sana vahvistaa tätä oletusta. *Mikä sua ny riivaa* – kun yleensä käyttäydyt niin hyvin.

(34.) (Kaniini)

01 Miina: **Mikä su lempikirja on** (.) mes valittee (0.5)
02 hehe (.) mes valittee lempikirja (2.0) vaik se taitaa
03 se Kirkkosanomat ol edellee vai (1.0) ↑ni (.) eks
04 ↑ookki (1.0) joo-o? (1.0) Kirkkos~~a~~nomat

Esimerkissä 34 omistaja kysyy kirjahyllyn vieressä liikuskelevalta kanilta, mikä tämän lempikirja on, ja kehottaa tätä menemään valitsemaan sen. Jutustelu on tietenkin huumoria, ja omistaja itse epäileekin kanin lempiluettavan olevan *Kirkkosanommat*, josta se oli aiemmin syönyt paloja. Jatkaakseen keskustelua omistaja kuitenkin esittää eläimelle vielä kieltomuotoisen liitekysymyksen (r:t 3–4), jolla hän hakee samanmielistä kantaa. Vaikka tässäkin näytteessä on lausumia, jotka ainakin pintamuodoltaan ovat direktiivisiä tai interrogatiivisia, sekvenssissä korostuu viestinnän faattinen funktio. Vastaaminen ei tässä sekvenssissä ole oleellista, vaan puhujan intentio vaikuttaa olevan vain pitää keskustelukanava auki. Tämänäyttöinen kanavaa auki pitävä, paikallaan junnaava jutustelu voi havaintojeni mukaan jatkua hyvinkin pitkään, esimerkiksi useiden minuuttien ajan. Sen yksi funktio on varmasti viestittää eläimelle, että tämä on asemoitu kuulijaksi. Vuorelan mukaan koiralle puhuttaessa on olennaista, että eläin erottaa ihmisten keskinäisen keskustelun itselleen osoitetusta puheesta, ja osittain siksi puhetapa on värikästä ja liioiteltua (Vuorela 1989: 38). Näin epäsymmetrisessä keskusteluasetelmassa äänessä olijalle voi riittää jo se, että kuulija saattaa puhetavasta tunnistaa itselleen juteltavan. Puheen sisällöllä ei siis aina ole merkitystä edes omistajalle itselleen.

(35.) (Kaniini)

01 Miina: **Sua sais- kui mont ↑tuntii sua sais pajata.**
02 (1.0) niih (.) sit sää katot vaa ihmeissää ko toine
03 lopettaa et no ↑nytkö se lopetti (1.0) mmm,

Esimerkissä 35 omistaja silittää kaniiniaan, joka nauttii pajjauksesta. Hän on aloittamassa vuoroaan deklaratiiivilauseella mutta tekee korjauksen ja vaihtaa muodon interrogatiiviksi (r. 1). Korjaus kuvaa hyvin puherekisterin vuorovaikutushakuisuutta. Omistaja on ”epähuomiossa” tuottamassa toteavan ilmauksen, joka jättäisi eläimen osuuden keskustelussa huomiotta. Korjausoperaatio tarjoaa paikan eläimen vuorolle, jota ei tietenkään tule, vaan omistaja jatkaa pienen tauon jälkeen itse dialogipartikkelilla *niih* (r. 2). Lemmikille puhuttaessa yleinen dialogipartikkeli onkin juuri *niin*, joka tyypillisesti ilmaisee, että puhuja asettuu samalle kannalle keskustelukumppaninsa kanssa (Hakulinen 1997: 44). Voidakseen ”asettua samalle kannalle” puhujalla pitäisi tietenkin olla jonkinlainen käsitys tästä kannasta, mutta tämän puherekisterin tapauksessa asialla ei tunnu olevan suurta merkitystä. Enemmänkin *niin*-palautteen merkitys tuntuu olevan se, että oli eläimen kanta mikä tahansa, niin omistaja on samaa mieltä. Esimerkissä 35 puhujan *niih*-partikkelin edellä tuntuu olevan paikka kuvitteelliselle vastaukselle, jonka omistaja sitten ”hyväksyy”. Vuorela on analysoinut koiralle osoitetussa puheessa tavallista tunnepitoista *niih*-partikkelia ja pitää sitä merkinä empatiasta sekä hoivadiskurssissa tehtävästä yhteistyöstä (Vuorela 1989: 78). Vuorelan mukaan partikkelin affektista tulkintaa voivat prosodisten piirteiden lisäksi vahvistaa ekstralingvistiset vihjeet, kuten koiran taputtaminen. Sitä voi myös edeltää jokin eläimen reaktio, esimerkiksi katse, jonka koiralle puhuva voi tulkita hyväksynnäksi. Näin myös omistajan yksinpuhelu saa oikeutuksen. (Mp.) Omassa aineistossani vastaava eläimen toimintaan sanallisesti reagoiminen toistuu, mutta lähes mikä tahansa tuntuu riittävän omistajalle viestiksi samanmielisyydestä. *Joo*- ja *nii*-palautteen antamiseen tuntuu usein riittävän pelkkä eläimen läsnäolo, kuten juuri edellisessä esimerkissä. Vuorela on myös kiinnittänyt huomiota koiralle osoitetun *niih*-lausuman kaksijakoisuuteen: sillä voi sekä tarjota vuoroa toiselle että pitää sen itsellään (mts. 79). Tällaisena se on siis varsin kätevä ilmaus eläimelle puhuttaessa.

4.2.2 Vaihtoehtokysymykset

Suurin osa omistajan lemmikilleen esittämistä kysymyksistä on vaihtoehtokysymyksiä. Esimerkissä 36 Sanna harjaa kissaansa.

(36.) (Kissojen harjaus)

01 Noora: Nonni=oisko se siinä. (1.0)
02 kss-kss=oisko se siinä. (.) tuus tänne (.) oisko se
03 siinä. ((nuuhkii kissan niskaa)) oisko valmis.

04 Kissa: ((maukaisee ja hyppää pois pöydältä))

05 Noora: ↑hyvä, (0.5) se ov valmis.

Toiminta on tässäkin tilanteessa tärkein keino, jolla omistaja kommunikoi lemmikkinsä kanssa. Kissan toimintaa on rajoitettu koko harjauksen ajan, ja omistajan lopetettua eläimen pitelemisen sen on mahdollista hypätä pois pöydältä. Kun omistaja kissaan koskematta kysyy, olisiko harjaus valmis (r:t 1–3), kissa maukaisee ja hyppää alas (r. 4). Tähän omistaja reagoi kehuilla ja lausumalla painokkaasti *Se on valmis* (r. 5). Omistajan intentio ”voit poistua” näyttää välittyvän kissalle, mutta tämä tapahtuu toiminnan kautta. Sekvenssi on kuitenkin kuin kielellinen vuorovaikutustilanne, jossa omistaja antaa kissalle vaihtoehdot, ja eläin reagoi valitsemalla niistä toisen ja tarjoamalla toiminnallisen lisäksi vielä ekstralingvistisenkin responsin, maukaisun.

Vaihtoehtokysymys on omistajalle hakukysymystä oivallisempi valinta esimerkiksi siksi, että jos eläin tuottaa jonkinlaisen vuoroksi tulkittavan äänen tai liikkeen, on omistajan helpompi tulkita se vastaukseksi, kun mahdollisia vastausvaihtoehtoja on lukemattomien sijaan vain kaksi. On esimerkiksi uskottavampaa ajatella, että kissan naukaisu omistajan kolmesti toistaman kysymyksen jälkeen esimerkissä 36 tarkoittaa ”kyllä” kuin jotakin monimutkaisempaa, hakukysymyksen vastaukseksi soveliasta. Omistajalla on myös mahdollisuus halutessaan tulkita eläimen ”vastaus” preferoiduksi. Esimerkiksi tässä tapauksessa omistaja on selvästi itse sitä mieltä, että harjaus riittää ja ollaan valmiita. Siksi hän ei tulkitse maukaisua kielteiseksi vastaukseksi vaan mielensä mukaiseksi: valmiita ollaan. Tulkintaa vahvistaa eläimen samanaikainen poistuminen paikalta. Eläimen ääntely helpottaa lemmikkinsä kanssa keskustelua rakentavan omistajan tehtävää. Aina välillä ääntely osuu omistajan rakentaman keskustelusekvenssin näkökulmasta otolliseen kohtaan, jolloin puhujan paineet siirtää vuoro eläimelle helpottavat hetkeksi.

Keskustelussa kysymys ei ole vain apuväline uuden tiedon saamiseksi, vaan sillä on monia funktioita. Kysymyksellä voidaan esimerkiksi poimia puheenaihe edeltävästä vuorosta. Jos puhuja vaikka ohimennen mainitsee olevansa lähdössä matkalle, kuulijan reaktio saattaa olla *Oletko lähdössä matkalle?* Tällöin kysymyksen funktio on puheenaiheen valitseminen ja vuoron siirtäminen takaisin vastapuolelle (Raevaara 1997: 91). Esimerkissä 37 Miina silittää kaniinia, joka alkaa nuolla hänen kättään. Hän esittää eläimelle kysymyksen, johon vastaa lopulta itse.

(37.) (Kaniini)

01 Miina: ↑**Nu**aleksää, (1.5) ↑**nu**aleksää mun **kä**ttä.

02 (1.0) hä (1.0) jo::o, voi voi sentää.

Esimerkissä 36 kissan maukaisu tuli tulkituksi vastaukseksi omistajan kysymykseen, mutta usein eläimen ääntely tai toiminta pikemminkin vaikuttaa tuovan keskusteluun uuden teeman. Aineistossa toistuu esimerkin 37 tyyppinen tilanne, jossa eläin tekee jotain, mihin omistaja reagoi kysymällä, tekeekö eläin sitä nimenomaista asiaa. Näin omistaja poimii eläimen toiminnasta uuden puheenaiheen, tässä käden nuolemisen, ja sen tuominen keskusteluun kysymyksen muodossa on taas keino yrittää siirtää vuoroa eläimelle. Jos Miinan lausuma olisi pelkkä väitelause *Nuolet kättäni*, eläin jäisi vuorovaikutustilanteen ulkopuolelle. Kysymyksen avulla puhuja ottaa vastapuolen huomioon ja pyrkii tekemään puhetilanteen vuorovaikutuksellisuuden näkyväksi. Näin eläin tulee ainakin muodollisesti keskustelun osalliseksi. Kysyjä tietää kyllä, ettei kuulija vastaa kysymykseen. Kysymysten avulla lemmikin omistaja kuitenkin myös luo uutta keskustelukontekstia itselleen, ainoalle äänessä olijalle.

Kuten lapselle osoitetun puheen tutkimus osoittaa (esim. Snow 1977), myös puhetaidoton keskustelukumppani voi vaikuttaa keskustelun kulkuun. Lemmikkieläinkin voi esimerkiksi toiminnallaan tai ääntelyllään luoda omistajalle tilaisuuksia viedä dialogia eteenpäin. Koiralle puhumista tutkineen Vuorelan (1989) mukaan koiralla on hyvin paljon vaikutusvaltaa siihen, syntykö keskustelua ollenkaan ja kuinka kauan keskustelu jatkuu. Koiran ääntely ja kontaktinotto edistävät keskustelua, ja keskustelu katkeaa, jos koira niin tahtoo. (Vuorela 1989: 12.) Vuorela toteaa, että hyvinkin pieni koiran reaktio voidaan tulkita sen vuoroksi (mts. 78). Myös muille lemmikeille puhuva omistaja hakee eläimen vähäisestäkin toiminnasta merkkejä, jotka voisi tulkita vuoroksi, mutta uskon, että koira on tässä silti erikoistapaus. Koirat äänтелеvät ja touhuavat paljon: haukkuvat, murisevat, haistelevat, hyppivät, nuolevat ja niin edelleen. Tämä käy ilmi myös Vuorelan tutkimuksen näytteistä. Useimpien muiden lemmikkieläinten elo on paljon äännettömämpää ja rauhallisempaa. Tällöin ne eivät tarjoa omistajalleen niin paljon tilaisuuksia keskustelun edistämiseen – ota niin usein vuoroja – kuin koirat, ja lisäksi viestien tulkinta on hienovaraisempaa. Edeltävässä esimerkissä varovainen nuoleminen riitti vaikuttamaan keskustelun kulkuun, kun omistaja tarttui siihen esittämällä kysymyksen. Kiinnostavaa on, että usein eläimelle annetaan useita mahdollisuuksia vastata, kuten tässäkin. Miina esittää kysymyksen kaksi kertaa ja sen jälkeen yrittää vielä kerran liitekysymyksellä *hä* (r. 2). Eläimen osallisuuden teeskenteleminen vaikuttaakin monin paikoin menevän melko pitkälle. Omistaja usein vaikuttaa epäuskoiselta: eikö eläin todellakaan aio vastata esittämäni kysymykseen? Tarpeeksi monta kertaa kokeiltuaan omistaja sitten tapaa vastata itse, kuten tässäkin (r. 2). Taktiikka on puhujalle hedelmällinen: hän tietää, mitä eläin tekee, joten hänen oma vastauksensa omaan kysymykseensä on kiistattomasti totta. Omistaja tarjoaa yhteisestä tapahtumasta kielellisen raportin, jonka eläin eittämättä

hyväksyisi, jos osaisi.

Esimerkissä 38 omistaja jutustele kaniinille, joka tulee esiin hyllyn takaa.

(38.) (Kaniini)

01 Miina: **Mitä sää ↑teit** (0.5) **teiksää pahoja.**

Suurin osa omistajan lemmikille osoittamista kysymyksistä on siis vaihtoehtokysymyksiä, joihin kuulijan on helpompi olettaa kykenevän tuottamaan vastauksen sisältämän vuoron. Kysymystenasettelussa tavallinen on esimerkin 38 rakenne, jossa omistaja tuottaa ensin hakukysymyksen ja heti perään vaihtoehtokysymyksen. Aina kun esitetään kysymys, virittyvät odotukset vastauksesta, ja sen puuttuminen vaatii jonkinlaisen selityksen. Jos vastausta ei kuulu, kysyjä tavallisesti osoittaa, että vastauksen puuttuminen on odotusten vastaista. Hän saattaa toistaa kysymyksensä, muotoilla sitä uudelleen tai esittää tarkennuksen. Hän antaa ymmärtää, että syyn vastaamattomuuteen täytyy olla se, että kysymystä ei ole kuultu tai ymmärretty. (Raevaara 1997: 79.) Kun eläin ei reagoi omistajan kysymykseen, tämä tuottaa helpomman uudelleenmuotoilun, kuten edellä. Toisaalta tässä näytteessä kysymyksen uudelleenmuotoilu seuraa ensimmäistä muotoilua melkein välittömästi, jolloin paikkaa vastaukselle ei juurikaan olisi. Kuten sanottua, vaihtoehtokysymys on lemmikille puhuvalle hakukysymystä kätevämpi vaihtoehto, mikä selittänee puhujan suoraviivaisen siirtymisen siihen.

(39.) (Kissat kylässä)

01 Kissa: ((kävelee omistajan ohi))

02 Jaana: **Kulta** (0.5) **kss-kss** (0.5) **tuleks kattomaa tätä,**

03 ((näyttää kissalle lelopöllöä))

04 Kissa: ((jatkaa matkaansa välittämättä lelusta))

05 Jaana: **muistaksää tätä,** (2.0) **tää o pöllö.**

Omistaja kutsuu ohi kävelevää kissaa luokseen interrogatiivimuotoisella direktiivillä ja näyttää sille lelopöllöä, aiemmin kadoksissa ollutta leikkikalua (r:t 2–3). Eläin ei reagoi millään tavalla, ja omistaja jatkaa kysymällä kissalta, muistaako se pöllöä (r. 5). Eläin ei kiinnostu tilanteesta, minkä omistaja tulkitsee kielteiseksi vastaukseksi kysymykseensä. Hän tuottaakin tauon jälkeen lausumansa *Tää o pöllö* (r. 5) narkästyneellä intonaatiolla. Kun yhteistä kieltä ei ole, viestintä pohjaa ei-kiellessiin

seikkoihin, ja varsinaisena viestinä tässä toimiikin kielellisen muodon sijaan lelun näyttäminen. Se toimii protodeklaratiivina, puheaktin esiasteena, joka tavoittelee kuulijan huomiota ja jonkinlaista reaktiota. Pöllön näyttäminen voidaan nähdä etujäsenenä, jota omistaja korostaa verbaalisella lausumalla. Jokin pöllön näkemisen eläimessä synnyttämä reaktio olisi ilmaissut puhujalle sen, että eläin muistaa kyllä vanhan lelunsa. Tämä olisi ollut preferoitu jälkijäsen, ja omistajan närkästys johtuukin siitä, että eläin ”tuotti” preferoimattoman jälkijäsenen olemalla tekemättä mitään. Tietenkin on korostettava sitä, että toimiessaankaan eläin ei olisi reagoinut omistajan tuottamaan lausumaan vaan visuaaliseen viestiin. Omistajan intentio on saada eläin kiinnostumaan lelusta, mutta siinä ohessa omistaja rakentaa myös kielellistä keskustelua.

Esimerkissä 40 omistaja on saanut kissan harjattua ja molemmat ovat siirtyneet keittiöön, jossa omistajalla on ollut tapana palkita eläin karkilla. Nyt sopivanlaisia karkkeja ei ole kuitenkaan hankittuna ja omistaja joutuu tarjoamaan palkkioksi namuja, jotka tietää vääränlaisiksi.

(40.) (Kissojen harjaus)

01 Noora: Nonni ((antaa kissan haistella karkkia ja asettaa
02 sen lattialle))
03 **kelpaako** (0.5) **kelpaako** ((silittää)) noi.
04 Kissa: ((haistelee karkkia))
05 Noora: Todennäköisesti ei välttämät kelpaa ko ei o
06 maitonappei, (toi) nyt o huijattu.
07 Kissa: ((nostaa katseen omistajaan))
08 Noora: @onko huijattu (.) onko sinua huijattu@
09 Kissa: ((**kävelee keittiön laatikoston eteen ja maukaisee**))
10 Noora: Hehehe hh **ko ei oo täälläkää**=onks tääl oma laatikko.
11 ((avaa laatikon)) tääl ois viel (.) mutku et sää
12 tykkää näistäkää mää unohdin nyt ostaa, (1.0)
13 noni, kelpaisko ne ((asettaa uuden karkin lattialle))
14 Kissa: ((alkaa nuoleskella karkkia))
15 Noora: Ne voi kelvata vähä paremmi.
16 Kissa: ((lakkaa nuolemasta karkkia ja katsoo omistajaan))
17 Noora: Noi.

Omistaja antaa kissalle karkin ja kysyy kaksi kertaa, kelpaako se (r. 3). Hän tuottaa etujäsenen, johon preferoitu jälkijäsen olisi myönteinen vastaus. Tällaiseksi omistaja tulkitsisi sen, että kissa toimisi ja söisi karkin. Eläin ei kuitenkaan syö karkkia, kuten omistaja arveleekin (r:t 5–6). Jättämällä karkin

syömättä kissa tulee antaneeksi omistajan kysymykseen ei-preferoidun vastauksen: ei kelpaa. Omistaja kielentää eläimen ”ajatuksia” ei-toivotun responsin jälkeen lausumalla *Nyt o huijattu* (r. 6). Kun kissa nostaa katseensa omistajaan (r. 7), tämä muuttaa äänensävyään ja siirtyy puhuttelemaan eläintä suoraan (r. 8). Nauhalta on selvästi havaittavissa, että omistaja orientoituu eläimen katseeseen ja reagoi siihen osoittamalla painokkaan kysymyksensä kaksi kertaa yrittäen pitää kissaan katsekontaktin. Esimerkistä näkyy myös se, kuinka lemmikin ja omistajan välillä on selvää vuorottelua. Se nousee kuitenkin ensisijaisesti toiminnasta. Kuten monessa edeltävässä esimerkissä, myös tässä omistajan etujäsen koostuu kielellisestä muodosta ja fyysisestä toiminnasta yhdessä, mutta kuulija operoi vain toiminnallisella tasolla. Vuorovaikutus tai yhteisymmärrys tilanteessa ei muuttuisi millään tavalla, vaikka omistaja vain asettaisi herkun lattialle kysymättä, kelpaako se. Pelkän nonverbaliikan käyttö olisi oman lemmikkieläimen kanssa viestiessä kuitenkin epätyypillistä. Vaikka vuorovaikutustilanne on toimintakeskeinen, omistaja suhtautuu siihen myös keskusteluna ja tuskin pitää oleellisena sitä, reagoiko eläin puheeseen vai pelkkään ei-kielelliseen ainekseen. Sekvenssin hahmottuminen vieruspariksi nousee kokonaisuudesta, jossa omistaja käyttää kieltä sekä nonverbaliikkaa ja eläin pelkkää toimintaa. Vaikka vieruspari on ennen kaikkea sanallinen ilmiö, ei-kielelliset elementit voivat toimia etu- ja jälkijäsenenä ihmistenkin välisessä keskustelussa. Poikkeavassa vuorovaikutuksessa ei-sanallisten aineiden merkitys vuorovaikutuksessa korostuu: ne voivat yksinkin muodostaa puheenvuoron. Kompetentimpi puhuja käyttää tavallista enemmän kehoa ja katsetta sekä korostaa prosodiaa. (Klippi 2005.) Eläimelle puhuva antaa ei-kielellisille elementeille ymmärrettävästi erityisaseman sekä omassa ilmaisussaan että tulkitessaan ja ylitulkitessaan eläimen käytöstä.

Kuten edellä on kuvattu, omistajan ja lemmikkieläimen välinen viestintä pohjautuu pitkälti ainoan verbaalisen osallisen tulkintojen varaan. Välillä osallisten välinen kommunikaatio kuitenkin vaikuttaa hieman tasapuolisemmalta. Näytteessä 40 tulee esiin se, kuinka eläin voi suorittaa puheakteja. Omistajan tarjottua epämieluisaa herkkua kissalle tämä nousee, kävelee tietyn laatikon eteen ja maukaisee (r. 9). Omistaja säilyttää laatikossa kissojen makupaloja, ja onkin selvää, mitä kissa käytöksellään ja ääntelyllään tavoittelee. Kissan toiminta ja ääntely toimii protoimperatiivina, alkeellisena puheaktina, jonka tarkoitus on saada omistaja antamaan kissalle syötävää laatikosta. Kissan käytös on ilmeisen intentionaalista, sen voi sanoa suorittavan illokuution. Omistaja suhtautuukin eläimen toimintaan merkityksellisenä ja reagoi siihen näyttämällä eläimelle, että kissan haluamia tuotteita ei ole myöskään kyseisessä laatikossa (r:t 10–12). Huomionarvoista tässä on mielestäni se, että omistaja ei nyt näe tarpeelliseksi kielentää kissan vuoroa tai muotoilla ymmärrystarjokasta sanomalla esimerkiksi *Niin haluat että katsotaan sieltäkin* tai *Katsotaanko vielä*

siitä laatikosta vai? vaan käsittelee kissan käytöstä ja maukaisua täysiarvoisena vuorona, vierusparin etujäsenenä, joka ei kaipaa hänen muotoiluun vaan jälkijäsenen. Sen omistaja myös naurahdellen tarjoaa sanomalla *Ko ei oo täälläkää* (r. 10).

Naukuminen on erityisesti kesykissojen ominaisuus, sillä luonnossa elävät kissat eivät juurikaan nau'u. Ilmeisesti naukuminen on opittu tapa, jonka tarkoitus on pyrkiä kommunikoidaan ihmisen kanssa. (Bradshaw, Casey & Brown 2012: 92.) Maukaisut onkin varmasti useimmiten ainakin toimintakontekstin valossa mahdollista ”kääntää” luonnollisen kielen direktiiviksi ilmauksiksi, ja sellaisiksi omistaja ne yleensä tulkitseekin. Tässäkin näytteessä osallisten kommunikaatio vaikuttaa hetkellisesti varsin sujuvalta. Tällainen hetkellinen sujuvuus selittää mielestäni yleisemminkin omistajan pyrkimyksiä kommunikoida lemmikkinsä kanssa. Kun kummankin osallisen on mahdollista välittää oma intentio toiselle edes joskus ja joillakin keinoin, niin tärkeintä ei liene se, missä kohdassa seinä tulee kommunikaatioissa vastaan. Kun omistaja yrittää paljon, hän voi välillä onnistua.

Ihmisten välisessä keskustelussa osapuolten keskustelu etenee siten, että kulloinenkin vuoro sisältää aina jonkinlaisen tulkinnan tai arvion edellisestä vuorosta. Näin rakennetaan yhteistä ymmärrystä. Samalla tavoin omistajan vuorot sisältävät usein tulkinnan eläimen oletetusta vuorosta, kuten toiminnasta, toimimattomuudesta tai ääntelystä. Ihmisillä on yleensä käytössään yhteinen kieli ja paljon yhteistä kontekstitytöä, mutta samanlainen epävarmuus toisen osallisen intention tulkinnasta on yhteinen piirre sekä ihmisten välisessä että ihmisen ja lemmikin välisessä vuorovaikutustilanteessa. Esimerkissä 41 Miina yrittää tarjota kaniinille näkkileipää. Eläin haistelee leipää, mutta lähtee tilanteesta pois sitä maistamatta.

(41.) (Kaniini)

01 Miina: Nih? (1.0) katos (0.5) ottasiksää näkkärii. (0.5)
02 siin o näkkärii. (1.0) nih? (1.5)
03 ↑jo:o (0.5) hyvää näkkärii eks ↑oo, (1.0)
04 o::n, mmmm. (5.0)
05 @no eikse ny ollukkaa hyvää@

Puhuja kysyy eläimeltä, ottaisiko tämä näkkileipää (r. 1). Rivillä 3 hän esittää väitteen, että se on hyvää, ja muuttaa sitten liitekysymyksellä väitteen kysymykseksi. Tähän kysymykseen hän vastaa itse myöntävästi (r. 4), vahvistaen näkkileivän herkullisuutta *mmm*-ääntelyllä. Kiinnostava on rivillä 5 oleva omistajan reaktio eläimen poistumiseen. Kieltohakuisella kysymyksellä omistaja peruuttaa aiemman myönteisen kannan, mutta onko se hänen vai eläimen? Keskustelusta saa vaikutelman, että eläin olisi

muuttanut mielipidettään, mutta ennemminkin omistajan sepittämä yhteisymmärrys mureni ja kysymyksen voi tulkita epäuskoiseksi hämmästelykysymykseksi. Kaniini joutui dialogin osalliseksi kutakuinkin pelkästään olemassa olemalla. Keskustelunanalyysin perusajatuksia (ks. Seppänen 1997: 162) on, että puhe on paitsi kontekstiin sidottua myös kontekstia luovaa, ja se tulee mielestäni hyvin esille myös lemmikkieläimelle puhuttaessa, kun omistaja luo tilannetta koko ajan puheellaan uudelleen.

Lemmikilleen puhuessaan omistaja hakee eläimen vähäisestäkin toiminnasta merkkejä, jotka voisi tulkita vuoroksi, ja kysymys on yksi tyypillinen tapa, jolla omistaja pyrkii sen sanallistamaan. Paitsi että kysymys on omistajalle kätevä ilmaisukeino dialogin etenemisen kannalta, se myös kuvaa tilanteen epävarmuutta: omistaja ei voi varmana esittää tulkintaansa eläimen toiminnasta tai ajatuksista. Näytteen 41 kysymyksissä tämä asetelma korostuu. On sanottu (Ks. Muikku-Werner 1993: 89) että kysymys–vastaus-parin kiinteys on niin vahva, että kysymyksen jälkeinen siirto on ennaltamäärätty vastaukseksi olipa se mitä tahansa, vaikka vaikeneminen. Tätä ajatellen omistajan puheen lukuisat kysymykset eivät välttämättä olekaan niin outo piirre kuin äkkiseltään voisi kuvitella. Vaikka eläin ei ymmärrä puhetta tai voi vastata kysymykseen, se on kuitenkin olento, joka ottaa puheääntä vastaan ja on responsiivinen. Omistaja voi tulkita vastaukseksi minkä tahansa kysymyksen jälkeisen siirron, esimerkiksi pienen liikkeen tai jopa eläimen hiljaa paikallaan olemisen. Tunnetaanhan ihmisten välisessäkin keskustelussa ajatus hiljaisuudesta myöntymisen merkinä. Kysymys on loppujen lopuksi varsin käyttökelpoinen ilmaus eläimelle puhuttaessa.

Luvussa 4.1.1 käsittelin sitä, että imperatiivi voi olla puhefunktioltaan paitsi käsky myös ääneen lausuttu toivomus. Samoin kysymys voi olla aidon kysymyksen sijaan pikemminkin toteamus, jossa puhuja vain tuo epätietoisuutensa julki (Hakulinen & Karlsson 1988: 281). Tämän luvun esimerkkien tapaisia kysymyksiä saatetaan osoittaa paitsi ihmisille ja eläimille, tietyssä kontekstissa jopa esineille. Ei olisi tavatonta, jos joku laushtaisi *Mitä sä nyt siellä teet!* vaikkapa löytäessään sohvan alta kirjan. Siinä kontekstissa ei olisi tarpeen pohtia puhujan aikeita tai odotuksia vastauksesta – tuo kysymys olisi vain epätietoisuuden tai epäuskon julkituonti. Puhetta kuulevalle eläimelle osoitettu kysymys taas voi synnyttää mielikuvan vastauksesta. Lemmikille esitetyt kysymykset tuntuvatkin saavan oikeutusta siitä, että lausumalla voi olla useita päällekkäisiä funktioita. Kysyessään eläimeltä jotakin puhujan ei tarvitse määritellä lausumansa tarkkaa funktiota, mikä mahdollistaa sen, että puhujan intentio saa jäädä epäselväksi. Eläimelle osoitetut kysymykset voivat olla vain ilmauksia omistajan epätietoisuudesta, mutta halutessaan niitä voi samalla pitää myös kuulijalle kohdistettuina tiedonpyyntöinä. Siinä ohessa ne joka tapauksessa vähintäänkin muodollisina etujäsenenä luovat puhujalle uutta kielellistä kontekstia, jonka myötä keskustelu voi jatkua.

Edellä on käynyt ilmi että omistaja saattaa vastata eläimelle esittämiinsä kysymyksiin itse. Useimmiten hän vastaa ikään kuin omasta puolestaan eikä pyri esiintymään kysymykseen vastaavana eläimenä. Aineistossani on kuitenkin monia esimerkkejä siitä, kuinka omistaja laittaa sanoja eläimen suuhun. Hän tulkitsee eläimen tuntoja ja lausuu eläimen puolesta sen, mitä kuvittelee tämän ajattelevan. Tällaista asetelmaa käsiteltiin myös luvun 4.1.2 esimerkissä 15. Esimerkissä 42 Miina silittää kaniinia.

(42.) (Kaniini)

01 Anu: Nyt se miettii meniskö häkkiin.
02 Miina: Mmmh. (5.0) niih. (1.5) jo:::o, jo:::o,
03 voi ↑voi=jaa et @emmää mihinkää mee (0.5)
04 mä jää ↑tähä ku ↑taas rapsutetaa.@ (2.0) nih.

Miina esittää eläimen puolesta lausuman, joka on muodoltaan kysymys (r:t 3–4). Yksikön ensimmäistä persoonaa käyttämällä omistaja eläytyy eläimen asemaan ja lausuu sen, mitä kuvittelee tämän ajattelevan. Omistaja tuottaa lausuman tavallisesta hoivapuheestaan poikkeavalla tyylillä, mikä korostaa etäisyyden ottoa sanottuun. Puhuja tulkitsee eläimen haluavan pysyä rapsutettavana, mutta jättää muotoilullaan eläimelle mahdollisuuden olla eri mieltä. Toisaalta tämän jälkeen hän itse hyväksyy muotoilemansa lausuman myötäilevällä partikkelilla *nih* (r. 4). Puolesta puhuminen on yksi lisäkeino, jolla lemmikin omistaja rakentaa dialogimaisuutta itsensä ja puhumattoman eläimen välille. Kieltä käyttävän osallisen on mahdollista tulkita ei-verbaalisen kuulijan ajatuksia ja puhua tämän puolesta aiheuttamatta vastalauseita.

4.3 Deklaratiivit

Kun aikuinen puhuu pienen lapsen kanssa, hän käyttää vähemmän deklaraatiiveja kuin toisen aikuisen kanssa keskustellessaan. Tätä on selitetty muun muassa sillä, että aikuisesta poiketen pienen lapsen kanssa ei juuri voi vaihtaa tietoa. (Newport ym. 1977: 125.) Koiralle osoitettu puhe sisältää deklaraatiiveja vielä vähemmän kuin lapselle osoitettu puhe (Mitchell 2001: 193). Myös tämän tutkielman aineistossa sellaiset deklaraatiivit, jotka myös puhefunktioltaan ovat selkeästi väitteitä, ovat melko harvinaisia. Kuten edellisissä luvuissa on käynyt ilmi, puhe lemmikkieläimelle on hyvin vuorovaikutushakuista, minkä vuoksi kysymykset ja direktiivit ovat omistajalle tavallista väitelausetta kätevämpiä valintoja. Jos omistaja puheessaan käyttäisi lähinnä deklaraatiivimuotoisia väitteitä, jäisi syrjään puhetilanteen keskustelunomaisuus, johon lemmikkieläimelle puhuva muutoin

johdonmukaisesti orientoituu. Tarkastelen seuraavassa omistajan lemmikilleen osoittamia deklaratiivimuotoisia lausumia osana meneillään olevaa vuorovaikutustilannetta.

Vaikka lemmikkieläimen kanssa ei voi vaihtaa kielellistä informaatiota, joidenkin lausumien pintamuodosta päätellen omistaja haluaisi välittää eläimelle tietoa. Tällainen deklaratiivimuotoinen lausuma on osana keskustelusekvenssiä esimerkissä 43, jossa kyläpaikassa vieraileva kissa on havainnut toisen kissan käymälän.

(43.) (Kissat kylässä)

01 Kissa: ((haistelee käymälää))

02 Jaana: **Se o samanlaine kulta mikä meil o kotonaki**

03 **se o ↑vessa. (1.5) kissoje ↑vessa.**

Kissa on aran ja kiinnostuneen näköinen haistellessaan käymälää, ja omistajan deklaratiivit (r:t 2–3) kertovat, mitä eläin on juuri haistelemassa. Lausumat voidaan nähdä reaktiona kissan toimintaan. Omistaja tulkitsee varovaisen käymälään tutustumisen epätietoisuudeksi ja rientää kertomaan eläimelle, mikä esine on. Myös lapselleen puhuvat vanhemmat käyttäytyvät vastaavalla tavalla: kun lapsi esimerkiksi katsoo jotakin esinettä, vanhempi ottaa sen puheeksi (Newport ym. 1977: 140). Omistajan vuoro esimerkissä 43 on kuin vastaus kysymykseen; aivan kuin kissa olisi konkreettisesti tuonut epätietoisuutensa julki ja omistaja tarjoaisi siihen responssin. Täten deklaratiivikin voi kietoutua eläimen toimintaan ja luoda vaikutelmaa vuorottelusta. Myös väitelauseen käyttö voi siis ilmentää vuorovaikutushakuisuutta. Väitelauseella omistaja ei kuitenkaan kysymyksistä ja direktiiveistä poiketen yritä tyrkyttää vuoroa eläimelle, vaan hän on jo tullut tulkinneeksi eläimen toiminnan etujäseneksi, johon tarjoaa jälkijäsenen. Eläimen fyysinen toiminta näyttäytyy etujäsenenä, josta vain puuttuu lokutiivinen akti. Eläimen toiminta on non-kommunikatiivista, mutta sillä on perlokutiivisia seurauksia omistajassa, joka lausumastaan päätellen suhtautuu toimintaan kommunikatiivisena.

Deiktisiä elementtejä käytetään eläimelle puhuttaessa vähemmän kuin lapselle puhuttaessa (Hirsh-Pasek & Treiman 1982: 233; Sims & Chin 2002 :172). Deiksiksen keinoin lapselle esimerkiksi opetetaan asioita (Newport ym. 1977: 129), ja eläimelle puhuttaessa deiksiksen vähyys selittyneekin sillä, että rekisterillä ei ole tutoriaalisia funktioita. Esimerkissä 43 puhuja käyttää deiktistä pronominia *se* (r:t 2,3). Hän implikoi muotoilullaan, että huomion kohde on tilanteessa yhteinen: käymälä. Omistaja tuntuu ottavan opettajan tai vanhemman roolin ja nostavan esiin tutoriaalista funktiota.

Kuten edeltävissä luvuissa on tullut esiin, eläimelle osoitettujen direktiivisten ja interrogatiivisten lausumien puhefunktiot eivät aina ole yksiselitteisiä: käsky voi olla kuin ääneen

lausuttu toive ja kysymys vain epätietoisuuden tuomista julki. Deklaratiivien vähyys selittyy tältäkin pohjalta. Vähemmän ambivalentteina ne eivät ole yhtä käteviä näin epäsymmetrisessä keskustelussa. Esimerkin 43 kaltainen vuoro on tulkittavissa lähinnä tiedon välittämiseksi. Kun on selvää, että kuulija ei voi vastaanottaa tätä tietoa, lausuman intention vilpittömyys on läpinäkyvää. Lemmikinomistaja käyttääkin deklaraatiivien sijaan mieluummin muotoiluja, jotka mahdollistavat leikkittelyn sillä, puhutaanko itselle vai eläimelle.

(44.) (Kissojen harjaus)

01 Noora: ((nostaa kissan syliinsä))
02 Kissa: ((naukaisee))
03 Noora: **Joo mää tiedän et sää et tykkää yhtää** ku
04 sää oot nii takkune aina ja surkee eikä haluu-
05 (0.5) et sä haluu et sua harjataa ikinä.

Esimerkissä 44 kissa naukaisee, kun omistaja nostaa sen syliinsä viedäkseen sen pöydälle harjausta varten. Omistaja suhtautuu naukaisuun merkityksellisenä ja tuottaa oman vuoronsa (r. 3) responsina siihen. *Joo*-partikkelilla puhuja ilmaisee samanmielisyyttä edellisen vuoron kanssa, eli omistajan tulkinnan mukaan kissan naukaisu tarkoittaa kutakuinkin sitä, että tämä ei halua asettua pöydälle harjattavaksi. Tavasta, jolla omistaja on rakentanut vuoronsa, nousee korostuneesti esiin se, että omistaja tulkitsee naukaisun intentionaaliseksi ja reagoi siihen. Ilmaisuihin *minä tiedän* lausuman alussa tuo esiin sen, että omistaja kokee ymmärtäneensä eläimen viestin ja tuottaa oman vuoronsa nimenomaan responsina siihen. Omistajan lausuma sisältää myös kissan "vuoron" sanallisen tulkinnan. Ihmisten välisessä keskustelussahan pelkkä *minä tiedän* olisi kielellisen kontekstin ansiosta voinut riittää. Nyt omistaja haluaa tuoda esiin (ehkä osin kuvaajan takia), kuinka naukaisu tulee tulkita. Lausuman rakenne *että*-konjunktiioineen korostaa sitä, että omistaja pitää tulkintaansa kissan ääntelystä illokuutiona itsestään selvänä. Kukaties kissa onkin tietoinen naukaisunsa signaalivoimasta. Tätä ei voida tietää, mutta omistajan näkökulmasta kissa joka tapauksessa suoritti ilmiselvän puheaktin.

(45.) (Kaniini)

01 Kaniini: ((tekee tarpeensa kuivikkeiden päälle))
02 Miina: Nii:i, **heti teki pisu sii-**
03 Kaniini: ((kuopii kuivikkeita))
04 Miina: **Joo, ja kuavitaa vähä, nih,** hehehe

Omistaja voi deklaratiivilla myös raportoida eläimen tekemisiä. Esimerkissä 46 kaniini tekee tarpeensa juuri vaihdettujen kuivikkeiden päälle, minkä omistaja saman tien sanallistaa tyytyväisen kuuloisena (r. 2). Lausuma toimii paitsi jutusteluna myös kehuna siitä, että eläin teki tarpeensa oikeaan paikkaan. Lausuma on siis reaktio eläimen toimintaan. Vuoronaluinen *nii* painottaa sitä, että omistaja suhtautuu puhetilanteeseen vuorotteluna, jossa eläin vuorollaan esimerkiksi tekee tarpeensa, minkä jälkeen omistaja ottaa vuoronsa, jossa kommentoi eläimen toimintaa. Lausuma jää kesken, koska eläin alkaa kuopia kuivikkeita (r. 3) ja omistaja orientoituu reagoimaan siihen (r. 4). Kaniinit eivät touhua niin aktiivisesti kuin jotkin muut lemmikit, ja omistajalle, jonka tavoite on tyrkyttää eläimelle vuoroa ja saada siltä responsseja, eläimen innokas kuopiminen on tapahtuma, johon on syytä reagoida vuoron ottamisena – suorastaan puhujan keskeyttämisenä.

Eläimen silittäminen ja muu hyvänä pitäminen on omistajalle tärkeä keino välittää positiivisia tunteita. Usein tätäkin säestetään kielellisesti. Kielen tasolla omistaja pyrkii ilmaisemaan tunteitaan eläimelle prosodisin keinoin sekä sanallistamalla ajatuksiaan. Kehuminen ja muu tunteiden välittäminen onkin usein esillä omistajan osoittaessa eläimelle deklaratiivimuotoisia lausumia. Seuraavissa näytteissä omistajat kiittelevät lemmikkiensä käytöstä. Esimerkissä 46 Miina on leikannut kaniinin kynnet ja kehuu tätä silittäessään, ja esimerkissä 47 Noora kehuu kissaansa, joka on harjattaessa kiltisti paikallaan.

(46.) (Kaniini)

01 Miina: @↑Hy:vä ↑po:ika (0.5) ↑hyvä, (0.5) olit ↑nii ↑kiltisti
 02 (1.0) kiltist- no ↑nih. (0.5) joo (0.5) ↑hyvä.@

(47.) (Kissojen harjaus)

01 Kissa: ((on paikoillaan harjattavana))
 02 Noora: ↑Noi (0.5) ↑hienosti (0.5) ↑hienosti sä siin oot=
 03 ↑hyvä (0.5) ↑noi (0.5) ↑hyvä (0.5) ↑sillai (3.0) ↑hyvä
 04 (4.0) nonni (3.0) ↑hyvä Malla ↑hienosti oot,

Tärkeimpinä tunteen välittämisen keinoina kummassakin tilanteessa on kosketus ja lempeä äänensävy. Voisi jopa todeta, että on aivan sivuseikka, mitä siinä ohessa sanotaan. Varsinkin näytteessä 47 omistaja näyttää hahmottavan tilanteen niin, että kummallakin osallisella on omat vuoronsa. Tämän voi päätellä

esimerkiksi siitä, miten omistajan lausumat sijoittuvat suhteessa toisiinsa: niiden välissä on tauko. Lisäksi vuorot sisältävät arvioita eläimen käytöksestä, mikä on merkki siitä, että ainakin omistajan näkökulmasta meneillään olevaa sekvenssiä rakennetaan yhdessä. Eläin ei tee mitään, ja se muodostaa eläimen vuoron. Ottamalla vuoron takaisin itselleen ja jatkamalla kehuja omistaja päättää, milloin eläimen vuoro sillä kertaa päättyy. Kehuillaan omistaja reagoi eläimen edelliseen vuoroon, minkä jälkeen on taas eläimen vuoro ilmaista, aikooko se vielä jatkaa toivottua toimintaa. Kummassakin esimerkissä eläin on paikoillaan ja omistaja silittää tai harjaa sitä ja toistelee omia lausumiaan. Toisto – prosodinen, sanallinen ja fyysinen – pyrkii saamaan eläimenkin "toistamaan" meneillään olevaa toivottua käytöstä: paikallaan rauhassa silitettävänä tai harjattavana olemista. Omistajan käytös ja lausumat piirteineen tuntuvat viestittävän, että ei ole tarvetta siirtyä asiassa eteenpäin tai muuttaa mitään, näin on hyvä. Tällaisen illokutiivisen sävyn välittäminen esimerkiksi kissalle tai kaniinille on mielestäni aivan mahdollista, vaikka eläin ei lausuman leksikaalisia elementtejä ymmärtäisikään. Useat paralingvistiset piirteet ovat yhteisiä monien lajien viestinnässä (Rendall & Owren 2002: 307–308), ja lemmikin omistaja voi käyttää niitä puheessaan esimerkiksi vähentämään eläimen aktiivisuutta ja pitämään sen rauhallisena. Pystyäkseen oikeaan primitiiviseen intonaatioon omistaja tarvitsee sanallisen ilmaisun mukanaan tuomaa tukea. Olisi paljon vaikeampaa tuottaa ilmauksia, jotka ovat ristiriidassa paralingvististen piirteiden kanssa. On vaikeaa esimerkiksi kehua jotakuta moittivalla intonaatiolla tai päinvastoin. Kun omistaja siis haluaa välittää eläimelle tyytyväisyyttään, hän saattaa pystyä siihen esimerkiksi intonaation ja fyysisen toiminnan avulla, mutta tarvitsee sanoja kiinnittääkseen prosodiset elementit johonkin ja tukeakseen ilmaisuaan. Näin ollen eläimelle puhumisen oletettu järjettömyys vähenee taas hieman. Ihminen tarvitsee sanoja itsensä takia: kyetäkseen luontevasti muuhun ilmaisuun, joka taas on vilpittömästi eläintä varten. On sanottu, että hoivakieli aiheuttaa mielihyvää paitsi eläimessä myös hoivaajassa (Vuorela 1989: 32–33), ja siksikin on luonnollista, että kielellinen sisältö on muun ilmaisun kanssa sopusoinnussa. Palveleehan se eläimen lisäksi myös puhujaa itseään.

5. LOPUKSI

Olen tässä tutkielmassa tarkastellut lemmikkieläimelle puhumista keskustelun näkökulmasta. Lemmikille osoitettu puhe on havaintojeni perusteella leimallisen vuorovaikutushakuista. Lemmikkieläimelleen puhuessaan omistaja käyttää jatkuvasti paitsi toiminnallisia myös kielellisiä strategioita, jotka pyrkivät ottamaan eläimen mukaan vuorovaikutustilanteeseen huolimatta siitä, ettei tämä kommunikoi kielen avulla. Omistaja tuottaa runsaasti esimerkiksi direktiivisiä ja interrogatiivisia lausumia, jotka tyypillisesti edellyttävät vastapuolen osallisuutta. Lemmikilleen puhuva tukeutuu vastavuoroisuutta tavoitellessaan eläimen toimintaan, toimimattomuuteen tai ääntelyyn, joihin on mahdollista suhtautua eläimen vuorona. Omistaja rakentaa keskustelusekvenssejä niin, että tilanteeseen syntyy vaikutelma kielellisestä kommunikaatiosta. Hän esimerkiksi tulkitsee eläimen haluja tai aikeita ja ohjaa sitten eläintä tekemään asioita, joita se todennäköisesti tai mahdollisesti tekisi joka tapauksessa tai ainakin ilman kielellistä ohjausta. Hän saattaa myös muotoilla direktiivinsä siten, että toteutti eläin direktiivin tai ei, sen toiminta voidaan tulkita responssiksi. Myös kysymysten käyttö luo keskustelullisuutta, kun omistaja vastaa eläimelle esittämiinsä kysymyksiin itse tai suhtautuu eläimen toimintaan vastauksena. Lisäksi deklaratiivimuotoisetkin lausumat usein kietoutuvat eläimen käytökseen ja pyrkivät niin ikään luomaan tilanteeseen vuorotellen toimimisen tuntua.

Kommunikointia lemmikkieläimen kanssa voi lähestyä vierusparien ja puheaktien näkökulmasta, vaikka vain toinen osapuolista käyttää kieltä. Eläimelle osoitetut direktiivit ja kysymykset voidaan tulkita etujäseniksi, jotka herättävät odotuksen eläimen tarjoamasta jälkijäsenestä. Vierusparirakenne voi toteutua esimerkiksi toiminnallisella tasolla, tai sitten eläin voi totella direktiiviä vaikkapa sattumalta, jolloin eläimen toiminta tulee nähdyksi jälkijäsenenä. Omistajalla on keskustelun epäsymmetrisyydestä johtuen kaksoisrooli, ja usein hän itse sulkee vierusparin tavalla tai toisella, esimerkiksi vastaamalla omaan kysymykseensä tai toteuttamalla direktiivin fyysisesti. Omistaja voi myös suhtautua eläimen toimintaan etujäsenenä esimerkiksi kommentoidessaan sen tekemisiä deklaratiivein tai tulkitessaan sen ääntelyä direktiiviseksi. Lemmikkikin voi toisinaan suorittaa ei-kielellisiä illokuutioita, mutta omistajalla on taipumus havaita tarkoituksellisuutta myös silloin, kun eläimen käytös on ilmeisen non-kommunikatiivista. Omistaja tulkitsee ja ylitulkitsee eläimen käytöstä kommunikatiiviseksi pitääkseen keskustelua yllä. Hän näkee paljon vaivaa siirtääkseen vuoron eläimelle ja saadakseen kiedottua ei-verbaalisen kumppaninsa mukaan keskusteluun. Omistaja on puheessaan voimakkaasti orientoitunut saamaan eläimen ottamaan tavalla tai toisella vuoronsa keskustelussa, ja jos eläin tuottaa jotakin, minkä omistaja voi tulkita vuoroksi, hän myös tekee näin.

Tässä – kuten myös monessa muussa – suhteessa omistajan puhe lemmikilleen muistuttaa paljon vanhemman puhetta lapselleen.

Deklaratiivimuotoisten lausumien kohdalla keskusteluasetelman teennäisyys vaikuttaa yllättäen olevan selkeämmin esillä kuin vuorovaikutushakuisempien direktiivien ja kysymysten tapauksessa. Kuten sanottua, direktiivien kohdalla omistajalla on usein kielenulkoisia keinoja, joilla hän voi yrittää tukea viestinsä välittymistä. Myös kysymyksiä esittäessään omistaja pystyy ylläpitämään keskustelun sujuvuutta kaksoisroolinsa ansiosta. Kysymysten ja monien direktiivien puhefunktiot ovat lisäksi melko ambivalentteja: kysymys voi olla paitsi tiedonpyyntö myös epätietoisuuden osoitus, ja imperatiivimuotoinen direktiivi taas voi olla käskyn sijaan toiveen ilmaus. Tämä mahdollistaa sen, että eläimelle puhuva voi jättää auki intentionsa eli sen, tavoitteleeko hän eläimen responsia vai puhuuko vain itselleen. Näin ollen direktiivien ja interrogatiivien suuri määrä eläimelle osoitetussa puheessa on melko ymmärrettävää. Niiden avulla on helppo pitää yllä vaikutelmaa vuorovaikutuksesta, ja toisaalta monitulkintaisuutensa ansiosta ne antavat puhujalle oikeutuksen puhua myös ilman oletusta vastavuoroisuudesta. Deklaratiiveihin taas keskustelu tavallaan pysähtyy, ja lisäksi niiden puhefunktiot ovat yksiselitteisempiä. Deklaratiiveja eläimelle osoitetaankin suhteellisen vähän.

Kun lemmikille puhumista tarkastelee vain omistajan tuottamina kielellisinä lausumina, se vaikuttaa teeskennellyltä dialogilta, jonka aikaansaamiseksi omistaja hellittämättä puurtaa. Vaikutelma muuttuu, kun huomioidaan myös para- ja ekstralingvistiset elementit sekä kummankin osallisen toiminta. Lemmikin ja omistajan välinen kommunikaatio pohjautuu luonnollisesti vahvasti muihin seikkoihin kuin omistajan käyttämien sanojen merkitykset, ja myös tämän tutkielman aineiston tarkastelu osoittaa, että todellinen viesti eläimelle pyritään välittämään kielen sijaan para- ja ekstralingvistisin keinoin. Kun omistaja esimerkiksi tarjoaa eläimelle herkkua, hän voi sanoa *Ota vaan*, mutta herkun fyysinen tarjoaminen on se, minkä kautta omistaja varsinaisesti viestii intentionsa eläimelle, ja sen kautta eläin myös viestin vastaanottaa. Oman lisänsä puhetilanteeseen antaa myös prosodia; esimerkiksi herkkua tarjotessaan omistaja saattaa pyrkiä intonaation ja tempon avulla viestimään ystävällistä asennettaan. Toisin kuin sanoilla, prosodisilla elementeillä on eläinten viestinnässä asemansa, ja puhujan voikin joissakin tapauksissa olla mahdollista välittää lemmikille lausumansa illokutiivinen sävy prosodisin ja ekstralingvistisin keinoin. Eläimelle puhuessaan omistaja ottaa käyttöönsä kielen primitiivisiä piirteitä, joiden avulla hän pyrkii välittämään viestinsä tai ainakin asenteensa ja mahdollisesti sen intensiivisyyden asteen eläimelle. Omistajan lemmikkieläimelleen osoittamassa puheessa paralingvistisellä koodilla voi sanoa olevan vuorovaikutuksen kannalta vankempi todellisuuspohja kuin lingvistisellä. Omistaja ei kuitenkaan voi koostaa puhettaan pelkästään

prosodisista piirteistä, vaan niitä käyttääkseen hän tarvitsee myös leksikaalisia elementtejä. Kun kissa on pahanteossa, omistaja voi käsiä taputtamalla ja kovaa huutamalla saada eläimen lopettamaan. Tai kun omistaja silittää kania ja puhuu hiljaa levollisella äänellä, eläin todennäköisesti tunnistaa hänen ystävällisen asenteensa. Tällaisissa tilanteissa omistajan lausumat ovat sopusoinnussa muun ilmaisun kanssa, vaikka eläimellehän olisi aivan sama, mikä on lausumien leksikaalinen sisältö, sillä viesti menee perille muuta kautta. On kuitenkin loogista, että puhuessaan eläimelle omistaja noudattaa keskustelun yleisiä sääntöjä. Hän tarvitsee verbaliikkaa prosodisten piirteiden esiin tuomiseksi ja tavoittaakseen luontevasti oikeanlaisen intonaation. Lisäksi omistaja ainoana kieltä käyttävänä osallisena tarvitsee tuottamia lausumia paitsi intentionsa välittämiseen myös siihen, että keskustelu voisi ylipäättään jatkua. Omistaja ei siis puhuessaan vain jutustele eläimelle vaan myös luo uutta keskustelukontekstia itselleen.

Ihmiset solmivat ja ylläpitävät sosiaalisia suhteita kielen avulla, ja on luonnollista, että lemmikkieläinten omistajat pyrkivät samaan myös eläinystäviensä kanssa. Omistajan tapa puhua lemmikilleen heijastaa uskoa siihen, että hän voi välittää asenteensa eläimelle. Puheen piirteet nousevat olettamuksesta, että vaikka eläin ei ymmärrä kielellistä sisältöä, sen on mahdollista prosodisten ja toiminnallisten vihjeiden myötävaikutuksella tunnistaa omistajansa intentio. Tavallisessa keskustelussa vuorottelulla ylläpidetään intersubjektiivista ymmärrystä. Keskustelunomaista vuorottelua luomalla myös omistaja rakentaa itsensä ja lemmikkinsä välille yhteistä merkityks maailmaa – ja myös vahvistaa itselleen vaikutelmaa siitä.

LÄHTEET

- Austin, J. L. 1962: *How to do things with words*. Clarendon Press. Oxford.
- Bates, E. – Camaioni, L. – Volterra, V. 1975: The acquisition of performatives prior to speech. *Merrill-Palmer Quarterly*, 21, 205–226.
- Bradshaw, J. W. S. – Casey, R. A. – Brown, S. L. 2012: *The behaviour of the domestic cat*. CABI Publishing. Oxfordshire.
- Burnham, D. – Kitamura, C. – Vollmer-Conna, U. 2002: What's new pussycat? On talking to babies and animals. *Science*, 296 (5572), 1435.
- DePaulo, B. M. – Coleman, L. M. 1986: Talking to children, foreigners, and retarded adults. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 945–959.
- Edmondson, W. 1981: *Spoken discourse: a model for analysis*. Longman. London.
- Fernald, A. 1992: Human maternal vocalizations to infants as biologically relevant signals: An evolutionary perspective. Teoksessa J. H. Barkov – L. Cosmides – J. Tooby (eds.) *The Adapted mind: evolutionary psychology and the generation of culture*, s. 391–428. Oxford University Press. Oxford.
- Fernald, A. 1985: Four-month-old infants prefer to listen to motherese. *Infant Behavior and Development*, 8, 181–195.
- Fukuzawa, M. – Mills, D. S. – Cooper, J. J. 2005: The Effect of human command phonetic characteristics on auditory cognition in dogs. *Journal of Comparative Psychology*, 119 (1), 117–120.
- Hakulinen, A. 1997: Vuorottelujäsennys. Teoksessa Tainio, L. (toim.) *Keskusteluanalyysin perusteet*, s. 32–74. Vastapaino. Tampere.
- Hakulinen, A. – Karlsson F. 1988 [1979]: *Nykysuomen lauseoppia*. 2. painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 350. Helsinki.
- Hare, B. – Tomasello, M. 2005: Human-like social skills in dogs? *Trends in Cognitive Sciences*, 9, 439–444.
- Hirsh-Pasek, K. – Treiman, R. 1982: Doggerel: motherese in a new context. *Journal of Child Language*, 9 (1), 229–237.
- Jordania, J. 2010: Music and emotions: humming in human prehistory. Teoksessa Tsursumia, R. – Jordania, J. *Problems of traditional polyphony*. Proceedings of the international symposium of traditional polyphony in Tbilisi, Georgia (2008). International Research Center for

- Traditional polyphony. S. 41–49.
- Kaye, K. – Charney, R. 1980: How mothers' maintain "dialogue" with two-year-olds. *The Social Foundations of Language and Thought*, 211–230.
- Kaye, K. – Wells, A. J. 1980: Mothers' jiggling and the burst-pause pattern in neonatal feeding. *Infant Behavior and Development*, 3, 29–46.
- Kaye, K. 1980: Why we don't talk "baby talk" to babies. *Journal of Child Language*, 7, 498–507.
- Klippi, A. 2005: Vuorovaikutuksesta puheeseen – puheesta vuorovaikutukseen: Sanalliset ja ei-sanalliset ainekset kehittyvässä ja poikkeavassa vuorovaikutuksessa. *Puhe ja kieli*, 25 (2), 35–52.
- Klippi, A. 2006: Nonverbal behavior as turn constructional unit in aphasic conversation. *Texas Linguistic Forum* 49, 158–169.
- Korhonen, M. 1993: *Kielen synty*. Toimittanut Ulla-Maija Kulonen. WSOY. Juva.
- Leskelä, L. – Lindholm, C. 2012: *Haavoittuva keskustelu. Keskusteluanalyttisiä tutkimuksia kielellisesti epäsymmetrisestä keskustelusta*. Kehitysvammaliitto ry. Helsinki.
- Levinson, S. C. 1983: *Pragmatics*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Matihaldi, H. 1979: *Nykysuomen modukset I: kvalitatiivinen analyysi*. Acta Universitatis Ouluensis B. Oulun yliopisto. Oulu.
- Matychuk, P. 2005: The role of child-directed speech in language acquisition: a case study. *Language Sciences*, 27 (3), 301–379.
- Mitchell, R.W. - Edmonson, E. 1999: Functions of repetitive talk to dogs during play: control, conversation or planning? *Society and animals* (1), 55–81.
- Mitchell, R.W. 2001: Americans' talk to dogs: Similarities and differences with talk to infants. *Research on Language and Social Interaction*, 34, 182–210.
- Mitchell, R.W. 2004: Controlling the dog, pretending to have a conversation, or just being friendly? Influences of sex and familiarity on Americans' talk to dogs during play. *Interaction Studies*, 5 (1), 99–129.
- Morton, E. S 1977: On the occurrence and significance of motivation-structural rules in some bird and mammal sounds. *The American Naturalist* 111 (981), 855–869.
- Muikku-Werner, P. 1993: *Impositiivisuus ja kielellinen variaatio*. Julkisten keskustelujen käskyt ja kysymykset kielenopetuksen näkökulmasta. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja, 14. Joensuu.
- Newport, E. L. – Gleitman, H. – Gleitman, L. A. 1977: Mother, I'd rather do it myself: Some effects

- and non-effects of maternal speech style. Teoksessa Snow, C. – Ferguson, C. A. (eds) *Talking to children: language input and acquisition*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Purinan www-sivusto. <<http://www.purina.fi/>>.1.4.2015.
- Raevaara, L. 1996: Kysymyksen paikka ja tulkinta. Teoksessa Hakulinen, A. (toim.) *Suomalaisen keskustelun keinoja II*. Kieli 10, s. 23–46. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki.
- Raevaara, L. 1997: Vierusparit – esimerkkinä kysymys ja vastaus. Teoksessa Tainio, L. (toim.) *Keskustelunanalyysin perusteet*, s. 75–92. Vastapaino. Tampere.
- Rendall, D. – Owren, M. J. 2002: Animal vocal communication: say what? Teoksessa Bekoff, M. – Allen, C. – Burghardt, G. M. (eds) *The Cognitive animal: empirical and theoretical perspectives on animal cognition*, 307–314. MA:MIT Press. Cambridge.
- Sacks, H. – Schegloff, E. A. – Jefferson, G. 1974: A simplest systematics for the organization on turn-taking in conversation. *Language*, 50 (4,1), 696–735.
- Sacks, H. 1992: *Lectures on conversation*, 1 & 2. Blackwell Publishers. Cambridge.
- Searle, J. 1969: *Speech acts. An essey in the philosophy of language*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Seppänen, E. 1997: Osallistumiskehikko. Teoksessa Tainio, L. (toim.) *Keskustelunanalyysin perusteet*, s. 156–176.
- Shore, S. 1986: *Onko Suomessa passiivia?* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Sims, V. K. – Chin, M. G. 2002: Responsiveness and perceived intelligence as predictors of speech addressed to cats. *Anthrozoös*, 15, 166–177.
- Snow, C. E. – Ferguson, C. A. (eds) 1977: *Talking to children*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Snow, C. E. 1977: The development of conversation between mothers and babies. *Journal of Child Language*, 4, 1–22.
- Somiska, O. 2010: *Eläinlääkärin pehmeät direktiivit*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, suomen kieli.
- Tainio, L. (toim.) 1997a: *Keskustelunanalyysin perusteet*. Vastapaino. Tampere.
- Tainio, L. 1997b: Preferenssijäsennys. Teoksessa Tainio, L. (toim.) *Keskustelunanalyysin perusteet*, s. 93–110. Vastapaino. Tampere.
- Tannen, D. 2004: Talking the dog: framing pets as interactional resources in family discourse. *Research on Language and Social Interaction*, 37 (4), 399–420.

- Toivainen, K. 1993: Hoivakieli: tutkimuksesta ja suomen murteiden hoivasanastosta. *Kieliposti*, 4, 28–31.
- VISK = Hakulinen A. – Vilkuna, M. – Korhonen, R. – Koivisto, V. – Heinonen, T. – Alho, I. 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki. Verkko-versio. <http://scripta.kotus.fi/visk>. URN:ISBN:978-952-5446-35-7.
- Vuorela, A. 1989: *Hoiva-aineokset lemmikkieläimelle puhutussa kielessä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- Yli-Vakkuri, V. 1986: *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28. Turku.

LIITE

Litterointimerkit

.	laskeva sävelkulku
,	tasainen sävelkulku
?	nouseva sävelkulku
° °	ympäristöä vaimeampaa puhetta
AHA	ympäristöä äänekkäämpää puhetta
↑	seuraava sana lausuttu ympäristöä korkeammalta
↓	seuraava sana lausuttu ympäristöä matalammalta
<u>k</u> issa	painotus tai sävelkorkeuden nousu muualla kuin sanan lopussa
kis-	kesken jäänyt sana
jo:::o	äänteen venytys
#kissa#	nariseva ääni
@kissa@	äänen laadun muutos
(kissa)	epäselvästi kuultu jakso
(-)	sana, josta ei ole saatu selvää
(--)	pitempi jakso, josta ei ole saatu selvää
((kissa))	litteroijan kommentteja ja selityksiä tilanteesta
(.)	mikrotauko: 0,2 sekuntia tai vähemmän
(0.5)	mikrotaukoa pitempi tauko: pituus sekunnin kymmenesosina
=	kaksi puhunnosta liittyy toisiinsa tauotta
.mt	maiskaus